

Het succes van een Hollands drama

Receptieonderzoek betreffende drie teksten van Jan Siebelink

Witte chrysanten

De overkant van de rivier

Knielen op een bed violen

Johanna Lugthart

Studentnummer : 0237493

Cursus : 200800095 Ned-Masterthesis Nederlands deeltijd

Naam : J. Lugthart

Docent : mevrouw J. van der Wiel

Datum : januari 2011

Inhoudsopgave

1	Inleiding	6
1.1	Receptieonderzoek	6
1.2	Werkwijze	12
2	Verkoop	15
2.1	Cijfers: de feiten	15
2.2	Presentaties van Siebelink over zijn werk	17
2.3	Discussie tussen auteur en paauweanen	18
2.4	Reactie van paauweanen	21
3	Receptie	27
3.1	Receptie ‘Witte chrysanten’	27
3.1.1	Het onthaal van het eerste uur (1975-1979)	28
3.1.2	Siebelink wordt een gewaardeerde auteur (1980-1990)	32
3.1.3	Schouten: Siebelink krijgt groeiende erkenning (1990-2000): aanzet tot canonisering	35
3.1.4	De Gier: ‘Witte chrysanten’ is de grondslag van Siebelinks werk (2003)	36
3.1.5	Conclusie met betrekking tot de receptie van ‘Witte chrysanten’	39
3.2	Receptie <i>De overkant van de rivier</i>	40
3.2.	Vier thema’s besproken	41
3.2.1	Een mislukte streekroman?	42
3.2.2	Autobiografische thematiek: ‘zwarte godsdienst’ ¹	45
3.2.3	Compositie en perspectief	48
3.2.4	Het literaire werk in relatie tot andere literaire werken	50
3.2.5	Latere receptie	52
3.2.6	Conclusie met betrekking tot de receptie van <i>De overkant van de rivier</i>	53
3.3	Receptie <i>Knielen op een bed violen</i>	54
3.3.1	Een realistische roman	55
3.3.2	Autobiografische thematiek: middenstandsmilieu en calvinisme	60

¹ Werkman, H., Ik ga niet dood, zei Hanna. In: *Nederlands Dagblad* van 21-04-1990.

3.3.3	Stijl, compositie en perspectief	62
3.3.4	Focus op de lezer	66
3.3.5	Het literaire werk in relatie tot andere literaire werken	67
3.3.6	Conclusie met betrekking tot de receptie van <i>Knielen op een bed violen</i>	68
4	Conclusies	71
4.1	Genre	71
4.2	Autobiografische elementen	72
4.3	Stijl, compositie en perspectief	73
4.4	Focus op de lezer	74
4.5	De vergelijking met andere auteurs	76
4.6	Conclusie	76
4.7	Verder onderzoek	78
	Literatuurlijst	79

Stefan Verweij maakte voor de Volkskrant van vrijdag
24 februari jl. deze tekening van de schrijver!

*Deze week bood zijn uitgever, De Bezige Bij, Jan Siebelink een auto met vaste chauffeur aan. 'De werkweek van schrijver Jan Siebelink (67) telt zeven dagen. En nog komt hij tijd te kort. Lezingen, spreekbeurten, signeursessies, interviews, het is dagelijkse kost. Tussendoor zijn er bergen post: brieven van lezers, uitnodigingen voor nog meer spreekbeurten en signeursessies. Hij krijgt verzoeken van radioprogramma's, cameraploegen komen filmen, hij zit in de taxi naar Hilversum voor alweer een gesprek op tv. Het houdt niet op en het gaat al maanden zo.'*²

1 Inleiding

Jan Siebelink is een auteur die al meer dan dertig jaar romans en verhalen schrijft. Hij was tot 2005 in kleine kring bekend, zijn werk werd regelmatig door critici becommentarieerd in de Nederlandse en Vlaamse dag- en weekbladen. Hij schreef onder andere *Nachtschade*, *De overkant van de rivier* en *Knielen op een bed violen*. *Nachtschade* heeft een oplage van honderden exemplaren, *De overkant van de rivier* van duizenden. Beide teksten worden regelmatig herdrukt. In 2005 publiceert Siebelink *Knielen op een bed violen*. Deze roman valt op, er worden honderdduizenden exemplaren van verkocht in een jaar! Het succes verrast iedereen. Er ontstaat een hype rond deze roman en de auteur. Jan Siebelink trekt avond aan avond erop uit en spreekt over zijn boek. Het werk maakt veel discussie los bij zijn publiek. Mensen raken geëmotioneerd. Programma's op de

² http://www.jansiebelink.nl/knielen_pers.php#artikel2, geraadpleegd 17 november 2008.

radio en de tv bespreken de roman, er zijn levendige discussiefora op het internet. Men spreekt bijvoorbeeld over het autobiografisch karakter van zijn werk of de plaats van de (calvinistische) religie in onze cultuur.

Het succes van *Knielen op een bed violen* als zodanig te verklaren, dat valt buiten het bestek van mijn scriptie. Maar het is mogelijk dat de literaire kritiek inzicht verschaft in de redenen waarom deze tekst zo'n onthaal ten deel valt. Hoe reageert de criticus op Siebelinks werk? Geven critici redenen waarom ze *Knielen op een bed violen* de moeite van het lezen waard vinden? Zijn door de drukte rond *Knielen op een bed violen* de recensies anders van inhoud dan die van *De overkant van de rivier* en 'Witte chrysanten'?

Ik was benieuwd naar antwoorden op deze vragen en besloot daarom de receptie van drie teksten van Siebelink te onderzoeken. Door deze te vergelijken zouden verschillen in ontvangst naar voren kunnen komen. Ik koos als vergelijkingsmateriaal: 'Witte chrysanten' (1975), een verhaal uit zijn bundel *Nachtschade* en de roman *De overkant van de rivier* (1990). Ik selecteerde deze teksten omdat ze belangrijk zijn binnen Siebelinks gehele oeuvre. *Nachtschade* wordt gezien als Siebelinks debuut. Recensies van ander werk van Siebelink verwijzen regelmatig naar dit 'oerverhaal'. Veel motieven uit 'Witte chrysanten' komen later in zijn werk terug. *De overkant van de rivier* (1990) kreeg meer aandacht dan zijn tot dan toe gepubliceerde werk. Siebelink ontving er in 1991 de F. Bordewijkprijs voor. Deze roman heeft veel overeenkomsten met *Knielen op een bed violen*. In beide teksten is de vader gevoelig voor de praatjes van boekverkopers die hem brengen tot een sekteachtig geloof. Bij alle drie de werken spelen de gebeurtenissen zich af in een middenstandsgezin dat het moeilijk heeft in de strijd om het bestaan. Het lijkt me interessant om het onthaal van 'Witte chrysanten', *De overkant van de rivier* en *Knielen op een bed violen* met elkaar te vergelijken.

1.1 Receptieonderzoek

Receptieonderzoek heeft lange tijd weinig aandacht gehad binnen de literatuurwetenschap. "Het woord 'receptie' vindt zijn stam in het Latijnse 'recipere' ('ontvangen'). De term wordt gebruikt in de communicatiewetenschap: 'receptie' betekent daar de 'wijze waarop een gesproken of geschreven tekst of kunstwerk door hoorder, lezer of kijker wordt ontvangen' (Van Dale). Toegepast

binnen de literatuurwetenschap betekent ‘receptiestudie’ dan ‘de studie van de wijze waarop een literaire tekst wordt ontvangen’.”³

Receptieonderzoek als aparte discipline is pas eind jaren zestig op gang gekomen. De receptiestudie verschuift de aandacht naar de lezer en richt zich allereerst op de relaties tussen tekst en lezer. Daarmee wordt het literaire werk niet langer als een autonoom geheel, los van zijn historische en communicatieve context bestudeerd, zoals in het Amerikaanse New Criticism, dat lange tijd populair is geweest. Centraal in het receptieonderzoek staat de reactie van de lezer op de tekst. Een belangrijke initiator van (de theorievorming rond) receptieonderzoek is Hans Robert Jauss. De onderzoeker uit Konstanz heeft veel interesse gewekt en discussie uitgelokt na zijn in 1967 gehouden inaugurale rede *Literaturgeschichte als Provokation der Literaturwissenschaft*. Hij was tegen literatuurgeschiedschrijving als chronologische ordening van literaire feiten, en voerde een pleidooi vóór een literatuurgeschiedenis die het proces van telkens veranderende waarde-toekenning, zingeving en normverandering centraal stelt. Deze lezersgerichte benadering van literatuurgeschiedenis vroeg aandacht voor de plaats van het interpreterend subject. De tekst wordt gezien als radertje in het geheel van samenleving en literatuurbedrijf, waardoor de literatuurgeschiedenis steeds dichter tegen de cultuurgeschiedenis aan ging zitten.⁴

Jauss’ theorieën vormen een belangrijke bron voor het proefschrift *Over Werther geschreven*⁵ van J.J. Kloek (1985) zijn doctorsgraad mee behaalde. Kloek zag *Die Leiden des Jungen Werthers* van Johan Wolfgang Goethe als een aantrekkelijke casus voor receptiehistorisch onderzoek. Eerdere studies gaven een ‘rijkkelijk sensationeel, maar nauwelijks door feiten ondersteund beeld van de Nederlandse reacties’.⁶ Hij schetst een nieuw beeld van de receptie van *Werther* in ons land en weegt af wat de mogelijkheden en beperkingen zijn van het historische receptieonderzoek in het algemeen. Daartoe heeft hij enkele theoretische programma’s op een rij gezet en praktisch onderzoek verricht.

Receptieonderzoek kan om verschillende redenen uitgevoerd worden. Het onderzoeksgebied is groot en kent diverse invalshoeken. Kloek noemt

³ <http://s2.ned.univie.ac.at/CMS/Onderzoek/ZLW/Receptie/>

⁴ <http://nl.wikipedia.org/wiki/Literatuurgeschiedenis>

⁵ Kloek, J.J., *Over Werther geschreven...Nederlandse reacties op Goethes Werther 1775-1800*. Utrecht 1985.

⁶ Kloek, J.J., *Over Werther geschreven...Nederlandse reacties op Goethes Werther 1775-1800*. Utrecht 1985, achterflap.

bijvoorbeeld vier doelstellingen die Jauss naar voren brengt, zoals de ‘continuïteit van de literaire ontwikkeling’, die blijkt in receptie die omgevormd wordt tot nieuwe literaire productie. Een auteur reageert dan in een nieuwe tekst op vragen die het gerecipieerde werk bij lezers opriep. Een tweede doelstelling is de bepaling van het kunstkarakter van het werk. De objectieve norm daarbij is de mate waarin het betreffende werk de verwachtingshorizon doorbreekt. Bij de derde is receptiegeschiedenis een mogelijkheid om de ‘reeks successieve betekenistoekenningen, onderzocht om de betekenisomgevingen van dat werk bloot te leggen’.⁷ In de laatste plaats gaat het om het bepalen van de maatschappijveranderende invloed van kunst.⁸ Receptiegeschiedenis staat in dienst van ‘een literair-historisch, een waardebepalend, een hermeneutisch en een sociaal-historisch doel’.⁹ Receptiegeschiedenis heeft bij Jauss daarom verschillende inhouden: ‘in het eerste geval gaat het om de causale samenhang tussen bepaalde literaire werken; in het tweede om de geschiedenis van het onthaal’. In de derde plaats gaat het ‘om de successie van de respectieve (geldige) interpretaties; en in het laatste geval om de historische samenhang tussen literatuur en maatschappij’.¹⁰

Kloek signaleert echter bij Jauss inconsistenties in zijn programma, ja het spreekt zichzelf soms tegen.¹¹ Tekstimmanent en tekstextern onderzoek lopen door elkaar.¹² Een concreet onderzoeksmodel ontbreekt.¹³ Kloek besluit zijn theoretisch overzicht met de conclusie dat er teveel discrepantie is tussen theorie en praktijk bij de receptiehistorische reflectie. De theoretische programma’s schieten tekort ‘als verantwoording en model voor praktische studies’.¹⁴ Hij bedenkt daarom

⁷ Kloek, J.J., *Over Werther geschreven...Nederlandse reacties op Goethes Werther 1775-1800*. Utrecht 1985, p. 49.

⁸ Kloek, J.J., *Over Werther geschreven...Nederlandse reacties op Goethes Werther 1775-1800*. Utrecht 1985, p. 48, 49.

⁹ Kloek, J.J., *Over Werther geschreven...Nederlandse reacties op Goethes Werther 1775-1800*. Utrecht 1985, p. 50.

¹⁰ Kloek, J.J., *Over Werther geschreven...Nederlandse reacties op Goethes Werther 1775-1800*. Utrecht 1985, p. 50.

¹¹ Kloek, J.J., *Over Werther geschreven...Nederlandse reacties op Goethes Werther 1775-1800*. Utrecht 1985, p. 55.

¹² Kloek, J.J., *Over Werther geschreven...Nederlandse reacties op Goethes Werther 1775-1800*. Utrecht 1985, p. 63.

¹³ Kloek, J.J., *Over Werther geschreven...Nederlandse reacties op Goethes Werther 1775-1800*. Utrecht 1985, p. 80.

¹⁴ Kloek, J.J., *Over Werther geschreven...Nederlandse reacties op Goethes Werther 1775-1800*. Utrecht 1985, p. 79.

geen nieuw theoretisch model, maar levert een ‘proeve van een concreet onderzoek’.¹⁵

Hij bespreekt ook enkele problemen die samenhangen met receptiehistorisch onderzoek.¹⁶ Zijn er reacties van contemporaine lezers bij de publicatie van een boek? Als er weinig of geen lezersreacties bekend zijn, kunnen we alleen maar veronderstellingen formuleren ten aanzien van de receptie. In het geval dat er voldoende documentatie betreffende het onthaal van een werk voorhanden is, komt de reconstructie van de reële receptie niet eenvoudigweg neer op het ordenen van een aantal gegevens. Lezersreacties blijken veelal verraderlijk materiaal te zijn, en zij stellen bij de verwerking ervan de onderzoeker voor steeds nieuwe problemen. Bevatten de reacties wel informatieve waarde, zijn ze betrouwbaar en in welke context worden ze gepresenteerd? Misschien nemen recensenten informatie over van anderen. Toespelingen kunnen nietszeggend zijn of weinig of niets over lezersreacties in het algemeen zeggen. Uitlatingen zijn niet altijd even duidelijk, en geven vaak zo nadrukkelijk een persoonlijke mening weer dat men ze moeilijk als representatief voor ‘het’ onthaal kan beschouwen.

Er kunnen problemen zijn met betrekking tot de kwantiteit. De meeste lezers hebben hun mening niet schriftelijk vastgelegd, de conclusies gronden onderzoekers dan op een fractie van wat er geweest is. Enkele recipiënten hebben zich wel schriftelijk geuit, maar hun commentaar was gericht aan vrienden of bekenden. De betrouwbaarheid van dergelijke documenten kan groter zijn dan die van openbaargemaakte reacties. De overlevingskans van brieven en dagboek-aantekeningen is echter gering, en systematisch onderzoek ernaar is bijna onuitvoerbaar. De receptieonderzoeker moet zich ervan bewust zijn dat de mogelijk betrouwbaarste en meest verhelderende gegevens veelal verloren zijn gegaan of hem niet in handen zijn gevallen.

Dan is er nog het probleem van iedere historische receptieonderzoeker dat hij de zwijgende meerderheid niet tot spreken kan brengen. Een laatste probleem is dat onbekend blijft wat in de receptie vanzelfsprekend wordt gevonden en daarom

¹⁵ Kloek, J.J., *Over Werther geschreven...Nederlandse reacties op Goethes Werther 1775-1800*. Utrecht 1985, p. 79.

¹⁶ Kloek J.J. *Vielen de juffrouwen van 'erzelve? of: Is receptiegeschiedenis mogelijk?* In: Segers, R.T. (red.), *Receptie-esthetika. Grondslagen, theorie en toepassing*. Amsterdam 1980, p. 87-107. 2004 dbnl http://www.dbnl.org/tekst/kloe003viel01_01/kloe003viel01_01_0001.htm

ongenoemd blijft in de reacties van lezers. De conclusie is dat wie zich met receptieonderzoek bezighoudt zich zeer voorzichtig zal moeten opstellen.

Toch is receptieonderzoek wel van belang, het speelt bij iedere literatuuronderzoek een rol: 'Iedere onderzoeker van oudere letterkunde maakt zich op basis van zijn kennis van literaire werken, door onderlinge vergelijking daarvan, door bestudering van poëtica's en letterkundige verhandelingen, een voorstelling van het normencomplex van een tijd - *van de verwachtingshorizon*. Steeds zal hij, meer of minder bewust, de door hem onderzochte werken aan dit normencomplex toetsen. Hij leest nooit uitsluitend als twintigste-eeuwer, maar altijd ten minste voor een deel en naar vermogen als contemporain recipiënt. Kortom, hij reconstrueert tot op zekere hoogte en meestal impliciet *een hypothetische receptie*.'¹⁷ Jauss' theorieën en voorbeelden hebben ertoe geleid dat wat traditioneel grotendeels intuïtief en impliciet bleef: de verhouding tekst-lezer, object werd van theoretische bezinning en expliciet verantwoord onderzoek.

Goed onderzoek vereist volgens Kloek dat er expliciet uitgesproken keuzes gemaakt worden, om te voorkomen dat eenzelfde begrip (bijvoorbeeld de lezer) in de ene of de andere context een geheel andere inhoud heeft. In zijn proefschrift maakt Kloek onderscheid tussen de reële en impliciete lezer, dat is de door de tekst veronderstelde lezer. Een tweede keuze betreft de gerichtheid op het leespubliek in het algemeen of op lezers van met name genoemde teksten. Ten derde moet men een methode selecteren volgens welke er gewerkt gaat worden: het ondervragen van lezers of het bestuderen van overgeleverde documenten.¹⁸

Deze keuzes maak ik als volgt: bij de receptie van de drie teksten van Jan Siebelink gaat het primair om de receptie door de reële lezer en wel in de eerste plaats die van de critici. Daarnaast komt bij *Knielen op een bed violen* het 'gewone' leespubliek in beeld: de critici doen verslag van Siebelinks bezoeken aan bibliotheken, boekhandels en andere georganiseerde bijeenkomsten. Door middel van het stellen van vragen kan het publiek reageren op het (gelezen) boek en met hem daarover in gesprek gaan. De mening van de 'gewone' lezer is ook te

¹⁷ Kloek J.J., *Vielen de juffrouwen van 'erzelven? of: Is receptiegeschiedenis mogelijk?* In: Segers, R.T. (red.), *Receptie-esthetika. Grondslagen, theorie en toepassing*. Amsterdam 1980.

2004 dbnl http://www.dbnl.org/tekst/kloe003viel01_01/kloe003viel01_01_0001.htm, p. 104.

¹⁸ Kloek, J.J., *Over Werther geschreven...Nederlandse reacties op Goethes Werther 1775-1800*. Utrecht 1985, p. 12.

vinden op diverse internetfora zoals die van christelijke jongeren,¹⁹ Paauweanen²⁰ of op sites waar mensen hun mening kunnen geven over te koop gezette boeken.²¹ De tweede keuze die gemaakt moet worden volgens Kloek is die tussen de gerichtheid op het leespubliek in het algemeen of op lezers van met name genoemde teksten. Mijn onderzoek houdt zich bezig met reacties op teksten. Daarvoor selecteerde ik ‘Witte chrysanten’, *De overkant van de rivier* en *Knielen op een bed violen* uit. Ik maak gebruik van documenten (recensies) die geschreven werden na de publicatie van deze drie werken. Waarom zijn ze mijn uitgangspunt geworden? Omdat ik verwacht daarin argumenten te vinden die de teksten uitleggen, duiden, waarderen en kritiseren. Critici lezen veel en zijn gewend hun oordeel te geven over literatuur. Hun oordelen kunnen verschillen in waardering naar voren brengen en verklaren.

Ten derde moet ik bepalen volgens welke methode ik te werk ga: het ondervragen van lezers of het bestuderen van overgeleverde documenten. Mijn keuze is om alle recensies in Literom over bovengenoemde drie teksten grondig te analyseren. Over ‘Witte chrysanten’ waren slechts enkele besprekingen voorhanden; de bundel *Nachtschade* werd soms tegelijk met een andere verhalenbundel of roman besproken.²² Omdat over ‘Witte chrysanten’ niet veel materiaal beschikbaar was, heb ik latere besprekingen van *Nachtschade* in bijvoorbeeld *Bzlletin* 160 (november 1988) en *Lexicon van literaire werken* 57 (februari 2003) betrokken in mijn onderzoek. Al zijn er, voor zover ik kon achterhalen, hoogstens een tiental commentaren geschreven op *Nachtschade*, deze bundel is niet vergeten. In bijna alle latere recensies over andere teksten wordt er gerefereerd aan Siebelinks debuutbundel, in het bijzonder aan ‘Witte chrysanten’. De auteur noemt deze op spreekbeurten zelf ook dikwijls.

Bij *De overkant van de rivier* en *Knielen op een bed violen* boden recensies voldoende studiemateriaal. *Knielen op een bed violen* is veelbesproken in kranten en tijdschriften.

¹⁹ <http://www.refoforum.nl/forum/viewtopic.php?f=6&t=4042>

<http://www.gereformeerdgezind.nl/forum/viewtopic.php?p=8424#8424>

²⁰ <http://www.ds-paauwe.nl/levensbeschr-090.html>

http://www.berenddeboer.net/personal/knielen_op_een_bed_violen.html

²¹ http://www.bol.com/nl/p/boeken/knielen-op-een-bed-violen/1001004002131414/index.html#product_judgement

²² Visser, A., Korte verhalen in soorten. In: *Leeuwarder courant* (10-02-1976).

Nuis, A., Decadentie in de provincie, over: ‘Een lust voor het oog’ en *Nachtschade*. *HP* (30-04-1977).

1.2 Werkwijze

Om de recensies te kunnen vergelijken heb ik gekeken naar de indeling en benoeming van thema's zoals H.T. Boonstra dit voorstelt.²³ Zij heeft een model opgesteld met behulp waarvan men literaire waardeoordelen systematisch in kan delen. Zij onderscheidt vijf hoofdcategorieën:

- 1 Het literaire werk wordt beoordeeld in relatie tot de (waarneembare en ideale) werkelijkheid
- 2 Het literaire werk wordt beoordeeld in relatie tot de auteur
- 3 Het literaire werk wordt beoordeeld als autonoom geheel
- 4 Het literaire werk wordt beoordeeld in relatie tot de lezer
- 5 Het literaire werk wordt beoordeeld in relatie tot andere literaire werken.²⁴

Deze aspecten spelen een rol als recensenten literaire teksten beoordelen. Er zijn echter factoren die onderbelicht blijven, maar wel invloed hebben op hun opinie. Daarbij denk ik aan de signatuur van het tijdschrift, de positie van de criticus, zijn leeftijd, de politieke en religieuze voorkeuren die iemand heeft, de plaatsruimte die hij tot zijn beschikking heeft en van welke media hij gebruikt maakt. Enkele voorbeelden waarbij de persoonlijke omstandigheden doorschemeren in het commentaar trof ik aan bij Alfred Kossman en Sevtap Baycili. Kossman zat ondergedoken in oorlogstijd. Hij kan het niet verdragen dat bij Siebelink de 'afgrijselijke' oorlog geen rol speelt. 'Hebben ze in het Gelderse er niets van gemerkt?' [...] 'De auteur was kennelijk even vergeten in welk jaar zijn lyriek bloeide.'²⁵ Sevtap Baycili, opgegroeid in Istanbul in een islamitische cultuur, vindt in tegenstelling tot andere recensenten de godsdienst in *Knielen op een bed violen* geen groot probleem, maar de onderlinge afhankelijkheid van deze man en vrouw.²⁶ Allerlei persoonlijke omstandigheden laat ik dus buiten beschouwing. Mijn vergelijking is niet alomvattend en dat leidt tot bescheidenheid bij het trekken van conclusies.

Nog een reden voor voorzichtigheid is het aanzienlijke tijdsverschil tussen de eerste publicaties van de drie teksten. De critici gaven hun mening over teksten

²³ Boonstra, H.T., Van waardeoordeel tot literatuuropvatting. In: *De Gids* 1979, p. 243-253.

²⁴ Boonstra, H.T., Van waardeoordeel tot literatuuropvatting. In: *De Gids* 1979, p. 245.

²⁵ Kossmann, A., Een mislukte streekroman. In: *PZC: Provinciale Zeeuwse courant* (24-03-1990).

²⁶ Baycili, S., Vreemdgaan met God. In: *Vrij Nederland* (26-02-2005).

die in verschillende decennia uitgegeven werden: ‘Witte chrysanten’, onderdeel van *Nachtschade*, kwam in 1975 uit, *De overkant van de rivier* in 1990, *Knielen op een bed violen* in 2005. Nederland is in die tijd veranderd. Het gebruik van internet bijvoorbeeld is in die tijd gemeengoed geworden. Allerlei discussiefora waren er in 1975 niet. Vermoedelijk zal dat ook de ontvangst Siebelinks werken beïnvloeden. Er zijn zoveel aspecten die een rol kunnen spelen. Zelf zegt Kloek daar het volgende van:

De belangrijkste beperking is dat het in de praktijk meestal niet, en op z'n best zeer partieel mogelijk blijkt de *reële* receptie te achterhalen. Alleen voor enkele epochemachende werken liggen hier mogelijkheden, en dan nog alleen voor betrekkelijk recente tijden. Voor het overige kunnen we alleen proberen een ontwerp van de *hypothetische* receptie zo wetenschappelijk mogelijk te funderen - wetenschappelijk niet alleen in de zin van gegrond op kennis en inzicht, maar ook met de betekenis van controleerbaar gemaakt en kwetsbaar geformuleerd. Dus: erkenning van de subjectiviteit die in elke reconstructie van een historisch gebeuren onvermijdelijk is; erkenning ook van de mogelijkheid dat er in de realiteit een beslissende rol kan zijn gespeeld door omstandigheden die zich geheel aan de waarneming van latere onderzoekers onttrekken; verder het besef dat generaliseringen hulpconstructies zijn, die principieel geen recht doen aan de vele schakeringen die vrijwel elke reële receptie te zien geeft; en last but not least niet een verdoezeling, maar juist een belichting van die data waaraan binnen de betreffende voorstelling van zaken moeilijk een plaats kan worden toegewezen.

Deze voorwaarden brengen met zich mee dat de resultaten doorgaans weinig spectaculair, en in ieder geval nooit onaanvechtbaar zullen zijn. Echter aldus geconditioneerd is receptiegeschiedenis niet alleen mogelijk, maar vooral ook zinvol.²⁷

Daarom onderschrijf ik de stelling die Kloek noemt in zijn promotieonderzoek: receptieonderzoek dient ‘bescheiden te zijn in zijn doelstellingen’ en het moet niet

²⁷ Kloek J.J. *Vielen de juffrouwen van 'erzelve'?* of: Is receptiegeschiedenis mogelijk? In: Segers, R.T. (red.), *Receptie-esthetika. Grondslagen, theorie en toepassing*. Amsterdam 1980. 2004 dbnl http://www.dbnl.org/tekst/kloe003viel01_01/kloe003viel01_01_0001.htm, p. 105.

naar volledigheid streven, maar zich ‘beperken tot exemplarische gevallen’.²⁸ Ondanks voorzichtigheid bij het trekken van conclusies kan receptieonderzoek een verrijking zijn en nieuwe inzichten geven in het letterkundeonderzoek.

Ik onderzoek of het oordeel van critici licht werpt op mogelijke oorzaken van de hype rond *Knielen op een bed violen*. Daartoe bestudeer ik het onthaal van drie werken van Siebelink: ‘Witte chrysanten’, *De overkant van de rivier* en *Knielen op een bed violen*. Noemen critici argumenten in hun beoordeling die sterke en zwakke kanten van de romans laten zien? Reageren ze verschillend op de publicatie van de teksten? Welke rol speelt de auteur nadat zijn werk uitgegeven is? Allerlei vragen die mogelijk beantwoord worden na analyse van de receptie van deze drie interessante werken.

²⁸ Kloek J.J., *Vielen de juffrouwen van 'erzelve*? of: Is receptiegeschiedenis mogelijk? In: Segers, R.T. (red.), *Receptie-esthetika. Grondslagen, theorie en toepassing*. Amsterdam 1980, p. 214.

2 Verkoop

2.1 Cijfers: de feiten

Nachtschade, *De overkant van de rivier* en *Knielen op een bed violen* werden in geheel verschillende aantallen gedrukt. *Nachtschade* is vanaf 1975 regelmatig herdrukt, de aantallen waren laag. *De overkant van de rivier* trok iets meer belangstelling en *Knielen op een bed violen* krijgt ongekend veel aandacht. Philippe Robbers, werkzaam bij De Bezige Bij mailde mij recente verkoopcijfers van hun uitgaven:

Nachtschade 2500,

De overkant van de rivier 75.000

Knielen op een bed violen 530.000²⁹

Over vroegere drukken en uitgaven heb ik het volgende kunnen achterhalen:

Nachtschade:

De eerste druk was in 1975 bij uitgeverij Loeb te Amsterdam. De tweede herziene druk vond plaats in 1979 bij dezelfde uitgeverij die nu Loeb en Van der Velden heette. De derde druk (oplage 2500 exemplaren) kwam uit bij Meulenhoff te Amsterdam in 1981. De vierde druk (oplage 5000 exemplaren) verscheen in 1988 als licentie-uitgave in de Salamanderreeks van uitgeverij Querido. In 1995 is er een paperbackuitgave uitgegeven door Meulenhoff. Volgens de uitgever zijn er geen meerdere drukken door hem gemaakt.³⁰ In 2005 is de verhalenbundel opnieuw uitgegeven door De Bezige Bij in Amsterdam (6^e druk).

De overkant van de rivier

De eerste druk verscheen in 1990 bij uitgeverij J.M. Meulenhoff te Amsterdam. In 1991 waardeerde de Jan Campertstichting de roman met de F. Bordewijkprijs voor het beste proza van 1990.³¹ In 1997 kwam er een paperbackuitgave, de vijfde druk. Meulenhoff verzorgde een zesde druk. De uitgever meldde mij op 5 januari 2009 het volgende: ‘Van *De overkant van de rivier* heeft Meulenhoff 7 drukken

²⁹ Robbers, Philippe (p.robbers@debezigebij.nl) 29 augustus 2008.

³⁰ info.meulenhoff@meulenhoffboekery.nl, e-mail toegestuurd op 5 januari 2009.

³¹ Moor, W de. In: *Lexicon van literaire werken* 56, november 2002, p. 1–15.

gemaakt met een totale oplage van rond de 15.000 exemplaren.³² De Bezige Bij herdrukte de roman in 2005 en 2008.³³ Bij deze herdrukken na de publicatie van *Knielen op een bed violen* werden vijf keer zoveel boeken gedrukt (75.000) als bij de eerste publicaties (15.000).

Knielen op een bed violen

Deze roman kwam in 2005 uit bij de Bezige Bij. Binnen een jaar werden 400.000 à 500.000 exemplaren verkocht. Inmiddels is de 50e druk verschenen (2009). Er zijn nu maar liefst 580.000 exemplaren verkocht.³⁴ Het boek kreeg de AKO Literatuurprijs 2005, er is een toneelbewerking, er komt een film en vertalingen in het Duits en Deens.³⁵ De Duitse uitgave ontving veel aandacht in de pers. De media-aandacht was enorm, zowel via de radio, tv als via de krant. Op het internet kwamen discussies op gang op fora.

Ook via een andere weg is er verkoopinformatie over de boeken van Siebelink te vinden. Daaruit is af te lezen de boeken van Siebelink beter verkocht worden dan andere (literaire) uitgaven. De CPNB registreert met ingang van 2005 de Top-100 van de Nederlandse boekenverkoop van Nederlandse en Vlaamse uitgeverijen, ongeacht het afzetkanaal. In 2005 is *Knielen op een bed violen* het zesde meest verkochte boek in Nederland en Vlaanderen; het aantal verkopen bevindt zich dat jaar tussen de 150.000-200.000. De twee meest verkochte boeken waren *Harry Potter en de halfbloed prins* en *De Da Vinci code*.³⁶ In 2006 blijkt dat de roman als achtste op deze lijst voorkomt; het aantal verkopen is tussen de 200.000-300.000. In 2007 zijn de verkopen tussen de 60.000 en de 75.000 exemplaren. Op de lijst voor Nederlandse fictie stond in 2005 *Knielen op een bed violen* op nummer één, in 2006 op nummer 3 en in 2007 nog op nummer 9. Andere boeken van de auteur delen in het succes van *Knielen op een bed violen*.³⁷ Er werden er

³² info.meulenhoff@meulenhoffboekery.nl, e-mail toegestuurd op 5 januari 2009.

³³ De hier genoemde herdrukken van boeken heb ik afgeleid van deze site, geraadpleegd op 22 augustus 2008: http://www.nl.bol.com/isbin/INTERSHOP.enfinity/eCS/Store/nl/-/EUR/BOL_DisplayCreatorPageInformation-Author?N=4294948446&No=30&Section=BOOK&ShowNA=0&AUTHOR_ID=49862.

³⁴ <http://www.jansiebelink.nl/>, geraadpleegd op 21 juli 2010.

³⁵ Dresselhuys, C., Ondanks mijn verliefdheden blijf ik monogaam. In: *Opzij* van 01-01 2007.

³⁶ Rowling, J. K., *Harry Potter en de halfbloed prins*. Amsterdam 2005. Brown, Dan, *Da Vinci code*. Amsterdam 2004.

³⁷ www.jansiebelink.nl; *Nachtschade*, *Tegen de keer*, *De herfst zal schitterend zijn*, *De overkant van de rivier* en andere titels worden opnieuw uitgegeven.

140.000 verkocht in drie maanden volgens Siebelink.³⁸ In 2006 komt *Engelen van het duister* ook op de lijst van veel verkochte Nederlandse fictie, de verkoop daarvan ligt tussen 40.000-50.000.³⁹

2.2 Het optreden van Siebelink

Knielen op een bed violen wordt veel verkocht, veel besproken. Siebelink krijgt als persoon veel aandacht en zijn bezoeken in het land zijn populair. In *HP/ De Tijd* schrijft Han Hoenjet dat Siebelink gemiddeld zes keer per week door het land reist, voor signeersessies, interviews en ontmoetingen met leesclubs. “Het is magie” zegt een boekhandelaar.⁴⁰ Hij blijkt zaken aan te roeren waar honderden mensen over willen lezen en praten.⁴¹ Niemand had dat verwacht, ook de schrijver zelf niet.

Siebelink beweert dat hij correspondenties onderhoudt met zeven vrouwelijke bewonderaars (dertigers, veertigers) en dat hij hen regelmatig spreekt. Vrouwen worden verliefd op hem, willen hem aanraken. Volgens hem zijn mensen uitgekeken op het platte materialisme en zijn ze ‘op zoek naar antwoorden op existentiële levensvragen’.⁴² Als hij lezingen houdt, stellen vrouwen dergelijke vragen. Hij dacht te schrijven voor een kleine groep mensen. Tot zijn ‘stomme verbazing’ liep de verkoop als een trein. Siebelink zegt er dit van: ‘Er lijkt sprake van een Mak-effect. Nederland zegt niet alleen ‘nee’ tegen de Europese Grondwet, maar koestert het cultureel erfgoed en de Bijbel weer.’⁴³ Hij vindt het verheugend dat *Knielen op een bed violen* gelezen wordt door mensen die nauwelijks met literatuur in aanraking zijn gekomen. Siebelink vertelt aan journaliste Elma Drayer dat als hij voorleest ‘er lyriek door de zaal heengaat. Mensen gaan staan en leggen statements over het boek af, vertellen wat het hun gedaan heeft.’⁴⁴ Drayer merkte op dat als lezers vragen mochten voorleggen aan Siebelink, ze in een interview emotioneel zeer geraakt reageerden op de roman.

³⁸ Van Oosten, K., Ik wou een mooie roman schrijven. In: *HP/De Tijd* van 22-12-2006.

³⁹ http://74.125.77.132/search?q=cache:KooMcAbkp4J:www.cpnb.nl/top100/lijsten/CPNB_Top-100_2005.pdf+www.cpnb.nl/top+100/lijsten/CPNB_Top-100_&cd=1&hl=nl&ct=clnk&gl=nl&lr=lang_nl&client=firefox-a, geraadpleegd op 2 mei 2009.

⁴⁰ Hoenjet, H., Het mirakel Siebelink. In *HP/De Tijd* van 06-01-2006.

⁴¹ Gulpen, H., De prijs van een populair boek; Mensen voelen zich bij hem geroepen te getuigen. In: *Het Parool* van 08-12-2005.

⁴² Dresselhuys, C., Ondanks mijn verliefdheden blijf ik monogaam. In: *Opzij* van 01-01-2007.

⁴³ Hoenjet, H. Het mirakel Siebelink. In *HP/De Tijd* van 06-01-2006.

⁴⁴ Drayer, E., Het antwoord van Jan Siebelink. In: *Trouw* van 13-03-2006.

Sommige lezers vinden de roman te zwaarmoedig, vinden de inhoud grenzen aan godsdienstwaanzin en leggen het boek terzijde. Mensen die familie hebben die een strenge leer aanhangen zoals die waar Hans Sievez zich bij aansloot, werden ‘letterlijk misselijk’ van het boek. Hoe kan hij zo liefdevol schrijven over zulke toestanden? Siebelink merkt op dat het geloof liefdeloos was, maar dat hij loyaal blijft aan zijn vader. Hij vindt dat de roman uiteindelijk helend werkt. Anderen vinden dat Siebelink overdrijft in zijn boek, of dat een religie die tot zulke angsten en schuldgevoelens leidt, als een ‘kwaadaardig bijgeloof’ moet worden bestreden. *Knielen op een bed violen* treft lezers en maakt discussies los. Lezers, recensenten en Siebelink willen elkaar graag ontmoeten.

2.3 Discussie in de media: Siebelink en de Paauweanen

Er is ook negatieve kritiek die gegeven wordt door aanhangers van dominee Paauwe. Jan Pieter Paauwe (1872-1956) was een Nederlandse predikant in vrije gemeenten. Zijn volgelingen brengen extra discussies op gang en dragen zo bij aan de hype rond Siebelink en *Knielen op een bed violen*. Pagina’s worden volgeschreven op internetfora,⁴⁵ medestanders van Paauwe weren zich op avonden waar Jan Siebelink spreekt. Fanatieke gelovigen voelen zich voor schut gezet door zijn roman. Zij vinden dat het geloof dat Hans Sievez aanhing wel een erg subjectieve afbeelding krijgt. De inhoud van deze reacties verdient afzonderlijk aandacht, daarom handelt deze paragraaf over Siebelink en de Paauweanen.

In de *NRC* van september 2005 omschrijft Siebelink de mannen die zijn vader beïnvloedden als oefenaren. Zij maakten deel uit van een groepering piëtistische protestanten. Zij hebben geen eigen naam. Deze protestanten hebben hun wortels in de zeventiende eeuw. Zij hingen een betrekkelijk zeldzame vorm van religieuze bevindelijkheid genaamd het piëtisme aan. Je moest God gezien hebben, anders mocht je niet toetreden tot hun kring.⁴⁶

⁴⁵<http://www.gereformeerdgezind.nl/forum/viewtopic.php?t=747&postdays=0&postorder=asc&st art=120>

<http://www.refoforum.nl/forum/viewtopic.php?f=6&t=4042>

http://www.berenddeboer.net/personal/knielen_op_een_bed_violen.html

<http://www.ds-paauwe.nl/levensbeschr-090.html>

http://www.komookgroep.nl/index.php?option=com_content&task=view&id=26&Itemid=53

⁴⁶Freriks, K., De kwekerij is mijn paradijs; De wereld van schrijver Jan Siebelink. In: *NRC Handelsblad* van 16-09-2005.

In veel interviews verbindt Siebelink wel een naam aan deze religieuze groepering. Achter in zijn roman *Knielen op een bed violen* vermeldt Siebelink twee bronnen. Het betreft het boek van L.F. Dros en N.J.P. Sjoer: *Als een eenzame mus op het dak, Jan Pieter Paauwe (1872-1956) zijn leven, zijn werk, en volgelingen*, (Kampen, 1994) en J.M. Vermeulen, *Het wonderlijkste wonder*, (Kampen, 1999). Siebelink legt daarmee een relatie tussen de colporteurs in *Knielen op een bed violen* en de paauweanen. Predikers of oefenaars worden ze ook genoemd. In *Knielen op een bed violen* zijn dat Huib Steffen, de ware oefenaar, maar ook de overige volgelingen van de uitgetreden dominee Poort, te weten Jozef Mieras, Chris Ibel en later Taverne. Zij verspreiden het geloof dat Hans Sievez zo bekoort. In *Knielen op een bed violen* maar ook in *De overkant van de rivier* worden de oefenaars karikaturaal geschilderd:

De onbekende man droeg een pak dat zwart en glimmend was als carbonpapier, hij droeg ook een zwarte hoed, en naast hem, tegen zijn voeten, stond een koffer van donkere stof.' [...] 'Hij fronste zijn zware wenkbrauwen, keek Simon niet aflatend recht in de ogen, in starre afwachting, zonder enig blijk van vriendschap, liet zijn grote gele tanden zien, krabde onder de rand van zijn zwarte hoed die recht op zijn hoofd stond, bleef hem maar aanstaren.⁴⁷

En:

Zij [Hanna] luisterde, keek van haar man, die zijn ogen gesloten had, naar de tronies boven het bed. Je zou er bijna gefascineerd door raken, als het allemaal niet zo vreselijk was, ze bedwelmden, je vergat te denken. Die nieuwe, met die spitse snoet, een muis. Ze hadden elk nog wel zoveel eigens dat je ze met een woord kon typeren: de muis, de uitwas, en Mieras was voor haar al lang de mier. Chris Ibel, niet meer op deze aarde, zou de griezels of de dwerg zijn.⁴⁸

⁴⁷Siebelink, J. *De overkant van de rivier*. Amsterdam 1990, p. 155.

⁴⁸Siebelink, J. *Knielen op een bed violen*. Amsterdam 2005, p. 426.

In *De overkant van de rivier* zien we colporteurs, zoals Dijkstra, een man met één oog, één van de ‘vijf duistere apostelen’⁴⁹ zoals Hanna ze omschrijft. Deze ongere types pakken haar man van haar af. In *Knielen op een bed violen* krijgen ze meer een eigen gezicht en wordt ook hun verleidingskunst en aantrekkingskracht op de hoofdpersoon getoond.⁵⁰

Er is veel discussie over het (negatieve) beeld dat Siebelink schetst van de volgelingen van dominee Poort. Mensen die dat milieu kennen, vinden dat deze kringen verkeerd zijn afgebeeld. Sommige brieveschrijvers zijn boos of verdrietig over bepaalde fouten.⁵¹ Ze vragen zich af of die colporteurs wel echt volgelingen van dominee Paauwe waren. Of hoorden ze bij een andere stroming? Een nicht van Jan Siebelink heeft diens vader gekend. Hij kwam bij haar thuis, om met haar vader over het geloof te spreken: ‘die plotselinge bekering, het visioen dat Jans vader zou hebben gehad, daar was in onze kringen helemaal niets van bekend. Als zoiets bijzonder was gebeurd, hadden wij er zéker van gehoord! Ik heb het er met andere nichten over gehad [...]. Ze betwijfelt ook of er “paauweaanse” colporteurs bestonden [...]. En de zwarte kleding had niks met godsdienst te maken, het was eenvoudig de Veluwe dracht. Die boeren hadden nooit iets anders aangehad!’ Siebelink reageert daarop door met een neef te schermen die nu niet meer leeft. Deze man had voor zijn dood gezegd dat de bekering van zijn (Jan Siebelinks) vader wat geweest was. En dat daar in zijn kring over gesproken werd. Helaas is dit nu niet meer te verifiëren.

Ik krijg de indruk dat Siebelink deze heftige discussies rondom Paauwe min of meer zelf uitlokt. Hij legt de verbinding tussen *Knielen op een bed violen* en de Paauwebiografie *Als een eenzame mus op het dak, Jan Pieter Paauwe (1872-1956) zijn leven, zijn werk, en volgelingen* geschreven door Sjoer en Dros.⁵² Vervolgens beweert Siebelink tijdens zijn spreekbeurten, dat datgene wat hij in zijn boeken beschrijft, als realiteit ervaren heeft.⁵³ Hij noemt zijn beschrijvingen autobiografisch gegrond. Hij heeft als jongetje dergelijke indrukken opgedaan. Op spreekbeurten noemt hij de naam van dominee Paauwe. Dan is het niet

⁴⁹ Siebelink, J. *De overkant van de rivier*. Amsterdam 1990, p. 263.

⁵⁰ Schouten, R., *En had de liefde niet Beschouwingen over Knielen op een bed violen*. Amsterdam, 2006, p. 154-184.

⁵¹ Rozema, H., Jan Siebelink moet nóg bijkomen van de reacties op *Knielen op een bed violen*. In: *Nederlands Dagblad* van 13-09-2005.

⁵² Dros, L.J. en Sjoer, N.J.P. *Als een eenzame mus op het dak, Jan Pieter Paauwe (1872-1956) zijn leven, zijn werk, en volgelingen*. Kampen, 1994.

⁵³ Lieburg, F. van, *Het punt des tijds*. Amsterdam 2008, p. 160.

verwonderlijk dat paauweanen geprikkeld reageren op Siebelinks uitspraken en hem brieven sturen. Mensen die zich nu verbonden voelen met Paauwe zijn bang, dat niemand meer een reëel beeld van hun groepering en geloofsbeleving heeft.

Trouw besteedt aandacht aan deze kwestie. Aan Siebelink worden lezersvragen voorgelegd, vragen naar feiten. Bestaan de paauweanen nog? Siebelink antwoordt: ‘Er komen nog steeds mensen bij elkaar in schuurtjeskerken in de Alblasserwaard en in de Krimpenerwaard.’⁵⁴ Maar er is ook een site van jong paauweanen. Daar kun je heel veel kennis vinden betreffende het paauweaanse geloof. Die jongemannen bespreken ook mijn boek.’⁵⁵ Een ander vraagt of hij contacten met hen gehad heeft in verband met het schrijven van zijn boek. Hij zegt dat hij alles nog in zijn hoofd had, al die teksten als kind ‘uitentreuren’ gehoord heeft. Ik geef weer hoe ik het zelf beleefd heb.’⁵⁶ En ‘deze roman is mijn manier van kijken naar mijn jeugd.’ Hij heeft een keer een band van hem gehoord en was ontroerd. ‘Mijn vader heeft zijn hele leven aan die man gewijd!’ Mensen die uit een paauwenest komen, zeggen tegen hun vrienden: zo was het ongeveer. Siebelink laat weten nog dreigbrieven te ontvangen zonder poststempel met de volgende mededeling: ‘De grimmigheid van Zijn toorn zal u de kop vermorzelen.’ Siebelink vertelt of vermeldt het krijgen van akelige post regelmatig en hij vertelt het graag.⁵⁷

Uit dit alles blijkt dat deze discussie door Siebelink uitgebreid wordt gevoerd en van informatie voorzien.

2.4 De reactie van paauweanen

De paauweanen proberen Siebelinks zwartgallige beeld van hun groepering te corrigeren. De ‘Stichting tot Uitgave van het werk van Ds. J.P. Paauwe’ heeft een website, die is opengesteld in augustus 2006. Ze biedt informatie over het leven van deze predikant, zijn prediking en leden van de stichting geven werk van hem

⁵⁴ Dros, L.J. en Sjoer, N.J.P. *Als een eenzame mus op het dak, Jan Pieter Paauwe (1872-1956) zijn leven, zijn werk, en volgelingen*. Kampen, 1994. Dit is niet juist, Paauwe werkte niet in de Alblasserwaard noch in de Krimpenerwaard. Je treft daar wel piëtistische gezelschappen aan die bij elkaar komen/kwamen en spreken over geloofservaringen. Een onjuiste vermenging van zaken door Siebelink.

⁵⁵ Droger, E., *Het antwoord van Jan Siebelink*. In: *Trouw* van 13-03-2006.

⁵⁶ Freriks, K., De kwekerij is mijn paradijs; De wereld van schrijver Jan Siebelink. In: *NRC Handelsblad* van 16-09-2005. In dit interview staat dat ‘Jan Siebelink heeft zich verdiept in de geschiedenis van deze reformatorische groepering.’

⁵⁷ Borré, J., Geloof in de achteruitgang. In: *De Morgen* van 06-07-2005.

uit. Het opzetten van deze website had een belangrijke reden: ‘Voornaamste aanleiding hiertoe was het feit, dat betrouwbare informatie over ds. Paauwe en de inhoud van zijn prediking voor buitenstaanders moeilijk toegankelijk was en in de media veelvuldig onjuiste berichtgeving heeft plaatsgevonden.’⁵⁸ Die onjuiste berichtgeving houdt verband met *Knielen op een bed violen*. Bij Paauwes levensbeschrijving staat de volgende onderstreepte link: ‘Bijvoegsel (geen onderdeel van levensbeschrijving): Enkele misverstanden en onjuistheden’. De leden van de stichting beweren over *Knielen op een bed violen*: ‘Dit boek, dat grote aandacht getrokken heeft in de media, wordt door Siebelink in interviews in verband gebracht met ds. Paauwe. Zowel in de bedoelde roman als in zijn interviews geeft hij godsdienstige begrippen weer en beschrijft hij godsdienstige uitingen die geheel vreemd zijn aan de prediking van ds. Paauwe. Hiervan slechts enkele voorbeelden.’

De in de roman beschreven vierschaarsessie (een soort ‘rechtbank’ van oefenaars; hoof[d]stuk 39 en 40) is een gebeurtenis waarin hysterie en godsdienstwaan in de boventoon voeren.

Deze vierschaarsessie kan onmogelijk in verband worden gebracht met ds. Paauwe of zijn hoorders. In de roman speelt zich dit trouwens af in Barneveld, een plaats waar ds. Paauwe niet voorging (hierover straks meer). Ds. Paauwe verwierp alle exaltatie en gekunsteldheid. Zijn eigen wijze van voordracht onderscheidt zich van vele andere predikanten door het natuurlijk gebruik van de stem (geen ‘preektoon’).

En verder:

Verder spelen in de roman opdringerige mannen in zwarte pakken een belangrijke rol. In de media worden die door Siebelink aangeduid als “paauweaanse oefenaars”.

Ds. Paauwe heeft nooit oefenaars aangesteld of zich met oefenaars verbonden. Ook onder zijn (geestverwante) hoorders gingen geen oefenaars voor.

Wél kwam er in Siebelinks eigen familie een oefenaar voor, die niet met ds. Paauwe verbonden was (zie hierna).⁵⁹

⁵⁸ <http://www.ds-paauwe.nl/info-en-contact.html>, geraadpleegd op 21 juni 2008.

⁵⁹ <http://www.ds-paauwe.nl/levensbeschr-090.html>, geraadpleegd op 20-juli 2010.

Ook Arjan Ros bestrijdt het beeld dat Siebelink schetst van paauweanen. Ros behoort tot de jongere generatie ‘thuislezers’ van ds. Paauwe (1872-1956). Hij blijft dus de gewoonte trouw van Paauwes volgelingen die na diens dood niet voor een (andere) kerk kozen maar ‘s zondags volstonden met het thuis lezen van Paauwes preken.⁶⁰ Hij heeft beweringen van Siebelink vergeleken met bronnen van en over Paauwe en komt tot de verrassende conclusie dat de ‘taal en toon’ die de colporteurs in ‘*Knielen op een bed violen*’ spreken niet die van ds. Paauwe, maar meer die van ‘*Het Wonderlijkste Wonder*’ waren. “Ds. Poort, de man achter Huib Steffen (Melissen), zou daarmee ds. J. van der Poel uit Ede kunnen zijn, een bloemrijk figuur uit de kring van de Oud-Gereformeerde Gemeenten, die leefde van 1909 tot 1981.”⁶¹

In de Barneveldse krant staat een verslag van een bijeenkomst van reformatorische jongeren, waaronder Arjan Ros, die in gesprek gaan met Jan Siebelink. Op de rechtstreekse vraag van gespreksleider Riekelt Pasterkamp of ds. Paauwe een rol in het boek speelde, antwoordde ‘Siebelink: „Zijn naam wordt in de hele roman niet genoemd.” Maar vanuit de zaal werden hem interviewcitaten nagedragen die erop leken te wijzen dat Siebelink bij het beschrijven van de nogal godsdienstfanatieke colporterende figuren in zijn boek wel degelijk ds. J.P. Paauwe en diens volgelingen voor ogen hadden gestaan.’

Na de pauze wees Siebelink Ros’ analyse resoluut van de hand. Zijn vader was niet zweverig, maar werd aangesproken door een vorm van ‘protestantse mystiek’ zoals die ook in de kring rond Paauwe voorkwam. Zijn vader las ook preken van Paauwe. Dat ds. Poort voor Paauwe stond, ontkende Siebelink.[...] Dat Siebelink in de publiciteit rond zijn boek over Paauwe had gesproken, was niet meer dan ‘een aardige handreiking voor de lezer’. Ook zei Siebelink: ‘Ik citeer in mijn boek uit mijn jeugd en uit mijn hoofd. Het is een soort terughalen van een verloren tijd, het is geen theologische verhandeling. Mijn vader vond Paauwes preken mooi. In werkelijkheid was Paauwe een autoritaire man.’⁶²

⁶⁰ www.komookgroep.nl/Vreemde%20discussie%20barneveldse%20krant.doc -, geraadpleegd op 21 juni 2008.

⁶¹ Arjan Ros heeft een uitgebreide PP presentatie daarover gemaakt, www.komookgroep.nl/Paauwe_Knielen%20op%20een%20bed%20violet%20v1.3.ppt -, geraadpleegd op 21 juni 2008.

⁶² Drayer, E. Het antwoord van Jan Siebelink. In: *Trouw* van 13-03-2006.

De discussie en verwarring hebben geresulteerd in een onderzoek door een historicus, Fred van Lieburg. Hij schreef *Het punt des tijds*, waarvan de ondertitel luidt: ‘*De ware wereld achter Knielen op een bed violen*’.⁶³ Hij laat zien dat de vader van Jan Siebelink inderdaad regelmatig preken van dominee Paauwe las, net als de overgrootvader (die overleed in 1958).⁶⁴ Paauwe was enige tijd prediker in Bennekom, werd daar geschorst vanwege het niet verlenen van bewijzen van goed gedrag aan jongeren die zich door een vrijzinnig predikant lieten onderwijzen. Daarmee wilden deze jongeren lidmaat worden bij de vrijzinnige dominee van Tiel en daarna met een bewijs van aanneming komen in Bennekom.⁶⁵ Paauwe wilde zijn gemeente vrijwaren van vrijzinnigheid en trok daarom duidelijke grenzen. Na schorsing ging hij in Den Haag wonen en hij bleef zich beschouwen als (de enige ware) predikant. ‘Van 1915 tot 1944 maakte Paauwe praktisch elke tweede woensdag de drie uur durende treinreis van Den Haag naar Bennekom. Hij ging dan voor in twee diensten – om twee uur en om kwart over vijf – om nog dezelfde avond weer huiswaarts te keren.’ Daarnaast verscheen elke maand de *Maandelijksche Mededeeling* met twee preken van Paauwe, die door middel van steno tijdens de kerkdiensten waren opgetekend en vervolgens werden uitgetypt. Deze predikant werd geschorst vanwege strengheid in de praktijk van het dagelijkse leven en niet zozeer omdat hij ketterse leringen verkondigde. De invloed van Paauwe was aanwezig, hij preekte in Bennekom en de *Maandelijksche Mededeling* werd gelezen door de vader en grootvader van Siebelink.

Daarnaast stelt Van Lieburg dat Siebelink ‘de klok van het piëtisme heeft horen luiden, zonder te (laten) weten waar de klepel hangt’.⁶⁶ Van Lieburg toont aan dat de literator steun zoekt in kerkhistorische studies en nog eens gebladerd heeft door oude schrijvers.⁶⁷ Het hoofdstuk over de ‘vierschaar der consciëntie’ kan Jan Siebelink pas via recente literatuur ter ore gekomen zijn.⁶⁸ De meer bijzondere ervaringen over engelen, visioenen, vierscharen, stemmen doen zich voor in bepaalde kringen van protestantse thuislezers. Deze beschrijft Siebelink soms op een zeer ongeloofwaardige wijze, zoals bij het sterven van de vader.⁶⁹ Hans

⁶³ Lieburg, F. van, *Het punt des tijds*. Amsterdam 2008.

⁶⁴ Lieburg, F. van, *Het punt des tijds*. Amsterdam 2008, p 71, 72, 79, 93, 114, 115.

⁶⁵ Lieburg, F. van, *Het punt des tijds*. Amsterdam 2008, p 63-64.

⁶⁶ Lieburg, F. van, *Het punt des tijds*. Amsterdam 2008, p 161.

⁶⁷ Lieburg, F. van, *Het punt des tijds*. Amsterdam 2008, p 157.

⁶⁸ Lieburg, F. van, *Het punt des tijds*. Amsterdam 2008, p 161.

⁶⁹ Siebelink, J., *Knielen op een bed violen*. Amsterdam 2005, p 428-443.

Sievez mag niet met onbekeerden spreken, dan zou zijn eeuwige gelukzaligheid verloren kunnen gaan. Deze lering komt niet voor in christelijke kringen.⁷⁰

Op 1 april 2008 ontmoeten Van Lieburg en Siebelink elkaar in Dordrecht. De Protestantse Kerk Dubbeldam - Dordrecht had een avond met Jan Siebelink georganiseerd.⁷¹ Onderwerp van de bijeenkomst was ‘in welke mate het beeld van Siebelink in zijn roman klopt met de werkelijkheid zoals de orthodox-protestantse flank of met name het bevindelijke protestantisme deel dat ziet.’⁷² Siebelink complimenteert Van Lieburg ‘„Hij laat mijn roman de roman door niet alles één op één te vergelijken.”’ Daarnaast stelt hij dat zijn roman even waar is als de studie van Van Lieburg. Siebelink spreekt Van Lieburg niet tegen. Deze zegt dat Siebelink de klok heeft horen luiden, maar niet weet waar de klepel hangt. Op aanwijzingen van onjuistheden gaat hij niet in.

Siebelink beweert dat hij het boek niet had kunnen schrijven als hij de resultaten van hem eerder gelezen had. ‘Ik zou er helemaal door geblokkeerd zijn geraakt bij het schrijven. Dan was het boek er ook niet gekomen. Ik heb immers de doelstelling gehad om een mooi dramatisch verhaal te schrijven. *Knielen op een bed violen* is een roman. Je moet het boek ook als roman beoordelen.’

Naar mijn mening heeft Siebelink daar het volste recht toe, maar zou hij wel voorzichtiger mogen zijn bij zijn verwijzingen naar Paauwe achter in zijn boek en bij spreekbeurten. Zijn verdediging dat hij het ziet als ‘„een aardige handreiking voor de lezer”’ scheidt geen helderheid maar verwarring. In *NRC*⁷³ staat vermeld: ‘Jan Siebelink heeft zich verdiept in de geschiedenis van deze reformatorische groepering, waarvan de wortels teruggaan tot vroeg in de zeventiende eeuw.’ Van Lieburg toont ook aan dat Siebelink studie verricht heeft. Dan moet hij in spreekbeurten en interviews terughoudend zijn met het verbinden van de naam van Paauwe aan uitwassen die niet behoren tot deze geloofsgroepering.

Al deze discussies, acties, reacties en studies zetten *Knielen op een bed violen* volop in de schijnwerpers. Siebelink heeft door zijn karikaturale tekening van

⁷⁰ Zie Johannes 10, vooral vers 28.

⁷¹ <http://www.maranathakerk.nl/websites/index.php?userid=119&pageid=561&nieuwsbriefid=52> geraadpleegd op 20 juli 2010.

⁷² <file:///E:/scriptie%202007/Van%20Lieburgs%20achtergrond,%2021-6-2008.htm>, geraadpleegd 26 juni 2008

⁷³ Freriks, K., De kwekerij is mijn paradijs; De wereld van schrijver Jan Siebelink. In: *NRC Handelsblad* (16-09-2005).

religieuze boekverkopers veel mensen geraakt. Vooral omdat hij een naam aan hen verbond: paauweanen. Religieus fanatisme roept herkenning en hartgrondige afwijzing op. Zij die afgewezen worden, willen zich verdedigen. Al dit gekrakeel is een belangrijke voedingsbodem voor nog meer mediabelangstelling voor Jan Siebelink en deze roman.

Hoofdstuk 3: Receptie

In het vorige hoofdstuk heb ik de verkoopcijfers naar voren gebracht van de drie te vergelijken teksten en heb ik laten zien wat voor reacties de uitgave van *Knielen op een bed violen* met zich meebracht. In dit hoofdstuk richt ik me op het onthaal van de drie teksten door de critici. Hoe zijn ‘Witte chrysanten,’ *De overkant van de rivier* en *Knielen op een bed violen* door critici ontvangen? Wat noemen zij sterke kanten van een roman, waar zijn ze minder lovend over? Werpt hun visie licht op de verschillende ontvangst van de drie teksten? Beïnvloeden de vele reacties na *Knielen op een bed violen* de visies van de critici?

3.1 Receptie ‘Witte chrysanten’

Bij de receptie van ‘Witte chrysanten’ behandel ik eerst de oordelen die critici naar voren brengen direct na de publicatie in 1975 en vervolgens wat zij na tien, twintig jaar over het verhaal beweren. *Nachtschade* wordt namelijk in 1990 en 2003 opnieuw besproken in literaire naslagwerken.⁷⁴ Schothorst schenkt er aandacht aan in het *Kritisch literair lexicon* (1990) en De Gier in het *Lexicon van literaire werken* (2003).

Inhoud

Voordat ik met de beschrijving van de ontvangst van ‘Witte chrysanten’ begin, geef ik een samenvatting van het verhaal. De gebeurtenissen worden verteld door een ik-figuur, een jongeman van zeventien jaar. Zijn naam wordt niet genoemd. Zijn vader bezat een kwekerij, maar door de moeilijke tijden en diens gebrek aan verkooptalent, verkocht hij niet zoveel bloemen. De zoon bezorgde vaak de planten en moest zich bij Van Manen, eigenaar van Bloemenmagazijn Van Manen, allerlei vernederingen laten welgevalen. Op een dag vroeg Van Manen om witte chrysanten en moest vader de bestelling leveren. Toen hij aankwam, keurde Van Manen de met zorg opgekweekte en bestelde bloemen af. Hij vernielde een chrysant, maakte vader en zijn producten belachelijk ten overstaan van veel klanten. Hij noemde alles rotzooi en stuurde hem de deur uit. Niemand hielp om de chrysanten weer in de bakfiets te doen. Vader fietste naar huis, zijn

⁷⁴ Schouten, R., Jan Siebelink. In: *Kritisch literair lexicon* van augustus 1990, Gier, J. de, Jan Siebelink *Nachtschade*. In: *Lexicon van literaire werken* van februari 2003.

zoon kwam uit school en zag hem gaan. De meeste planten waren gebroken bij het weer inpakken en overhaast vertrekken, zijn vader was doorweekt. Jaren later ging de zoon terug naar de winkel en hoorde hij dat Van Manen door een tragisch ongeluk was omgekomen. Hij bezoekt het graf, waarop hij witte chrysanten legt, die hij eerst ‘murw’ heeft getrapt.

3.1.1 Het onthaal van het eerste uur (1975-1979)

In de dagbladen verschijnt een tiental recensies, onder andere van A. Zuiderent, A. Nuis, A. Visser en Goedegebuure.⁷⁵ Ze zijn verschillend van toon: Zuiderent en Visser vinden het een aardig debuut, Goedegebuure en Nuis zijn kritisch.⁷⁶ Gaarlandt noemt het een ‘volmaakte vertelling.’⁷⁷ Opvallend is dat Visser in één recensie⁷⁸ de verhalen uit *Nachtschade* recenseert én die van andere verhalenbundels; hij bespreekt namelijk ook *Ouders van nu*, geschreven door J. Donkers en *Scherven van geluk* door H. Koekoek.⁷⁹ Nuis bespreekt in het opinieblad *Haagse Post* de verhalenbundel *Nachtschade* tegelijk met *Een lust voor het oog*, een roman die door Siebelink geschreven is en in 1977 uitgegeven. De verhalenbundel krijgt een halve alinea, en *Een lust voor het oog* twee kolommen.⁸⁰ Critici gebruiken blijkbaar soms weinig tekst om hun oordeel te geven over *Nachtschade*.

Als recensenten ‘Witte chrysanten’ bespreken, waarover schrijven ze dan en hoe waarderen ze de tekst? Men heeft het over decadentie, stijl, thematiek en men vergelijkt Siebelinks werk met dat van andere auteurs. Deze punten zal ik hieronder uitwerken.

Decadentie en stijl

Ten eerste staan critici stil bij de decadente trekken die in ‘Witte chrysanten’ aangetroffen worden. De term ‘decadent’ omschrijft Van Dale als ‘zeer verfynd

⁷⁵ http://www.dbnl.org/tekst/kuyp007nieu01_01/kuyp007nieu01_01_0016.htm, bevat verwijzingen naar de krantenrecensies.

⁷⁶ Zuiderent, A., ‘Het verval, onderkoeld en geëmotioneerd’. In: *Trouw* van 26-04-1976. Visser, A., Korte verhalen in soorten. In: *Leeuwarder courant* (10-02-1976). Nuis, A., Decadentie in de provincie. In *Haagse Post* (30-4-1977). Goedegebuure, J., ‘De schaduw van Huysmans.’ In: *Tirade* van maart 1977.

⁷⁷ Gaarlandt, J. G., Tussen klooster en bordeel. In: *Vrij Nederland* van 03-01-1976.

⁷⁸ Visser, A., Korte verhalen in soorten. In: *Trouw* van 26-04-1976..

⁷⁹ Donkers, J. *Ouders van nu*, Amsterdam, 1975 en Koekoek H., *Scherven van geluk* Bussum, 1974.

⁸⁰ Nuis, A., Decadentie in de provincie. In *Haagse Post* (30-4-1977).

en gecultiveerd, maar zonder innerlijke en morele kracht.⁸¹ Van Bork legt het zo uit:

Aan het einde van de 19e eeuw, het fin de siècle, werd er de levenshouding mee aangegeven van een groep kunstenaars die een sterke onafhankelijkheid van de kunst nastreefden onder de leuze l'art pour l'art. Kunst moest los staan van de realiteit en uitsluitend esthetisch gericht zijn. [...] In Frankrijk ontstond een groep schrijvers die men decadenten noemde (Baudelaire, Verlaine, e.a.) die zich in leven en werk uitsluitend door de schoonheid lieten leiden. Er is een nauwe samenhang met het symbolisme, omdat het 'hogere' in zijn essentie zich volgens de symbolisten alleen in de Schoonheid van de kunst liet weerspiegelen. Ook allerlei sexueel-morbide trekken zijn in het decadentisme aan te wijzen, herkenbaar in de neiging om de uitersten van leven en dood, pijn en liefde, moraal en immoraliteit met elkaar te verbinden. Dergelijke verschijnselen werden sterk gevoed door het idee aan het 'einde der tijden' te staan. Een sublieme verbeelding van de decadente sfeer aan het einde van de 19e eeuw gaf J.K. Huysmans in *A rebours* (1884).⁸²

Siebelink begon volgens criticus Zuiderent 'als schrijver met een romantische-decadente houding, waarin seksualiteit en exotische ervaringen een rol spelen. Herhaaldelijk sprak hij zijn bewondering uit voor de decadente laatnegentiende-eeuwse Franse schrijvers, in het bijzonder voor Huysmans, van wie hij werk heeft vertaald'.⁸³ De decadente sfeer komt sterk tot uiting in het voorkomen van exotische dieren als panter, vleesetende planten en pissebedden in glazen oorhangers. De criticus noemt het 'subtiële, zinnelijke details die de sfeer ondersteunen'.⁸⁴ Dit decadentisme heeft gevolgen voor de stijl waarin "Witte chrysanten" is geschreven. Zuiderent signaleert namelijk een hang naar het ongewone woord zoals 'morbide', 'smijdigheid', 'defiaan'⁸⁵ en andere. In het

⁸¹ Van Dale; *groot woordenboek der Nederlandse taal* 1999. Door G. Geerts en H. Heestermans, in samenwerking met C.A. den Boon. Etymologie door N. van der Sijs. 13e druk Utrecht – Antwerpen 1999.

⁸² Gorp, G.J. van, e.a., *Letterkundig lexicon voor de neerlandistiek*, dbnl, 2002.
http://www.dbnl.org/tekst/bork001lett01/lexicon_005.htm#D018.

⁸³ Zuiderent, A., Het verval, onderkoeld en geëmotioneerd. In: *Trouw* van 26-04-1976.

⁸⁴ Zuiderent, A., 'Het verval, onderkoeld en geëmotioneerd. In: *Trouw* van 26-04-1976.

⁸⁵ Defiaan heeft te maken met defiëren, dat is uitdagen. Verdam, J., *Middelnederlands handwoordenboek*, 's-Gravenhage 2002.

verhaal ondersteunen de kleuren van de planten, van een kelder, van kleding de sfeer van ziekte, moord en haat.⁸⁶ ‘Evenals in de romantische decadente literatuur is er iemand die zich ‘als een vampier vastbijt’, er is een ‘bleke, ziekelijke femme fatale’ en in de beeldspraak spelen ‘insekten en monsters een rol’.⁸⁷ Twee woordvelden ziet Zuiderent frequent naar voren komen: ziekte (verval) en seksualiteit. Hij is lovend over deze stijl en de decadente sfeer die Siebelink weet op te roepen. Zijn kracht is dat hij ‘de symboliek en de zinnelijkheid van de Decadentie weet over te plaatsen in onzen tijd’.⁸⁸ Maar er is een gevaar dat het werk van Siebelink bedreigt, dat is ‘de emotionaliteit, die kan leiden tot pathetisch dikdoenerij taalgebruik en onfunctionele beeldspraak’.⁸⁹

Goedegebuure en Nuis ervaren evenwel diezelfde schrijftrant als overdreven en te barok. Ze zeggen dat Siebelink het Franse decadentisme imiteert.⁹⁰ Goedegebuure ziet in *Nachtschade* een duidelijke invloed van Huysmans, ‘voor alles in de precieze, gemaniëerde stijl die uitblinkt in gezochte alliteraties en assonances, zeldzame archaïsmen en exuberante beeldspraak.’ Ook de volgende tekstpassages schieten Goedegebuure in het verkeerde keelgat: ‘Zo leerde ik de rose droomwereld kennen van de diafane douarrière, met haar bleke bisonknobbel in haar hals.’⁹¹ En ‘Een vrouw die de liefde bedreef met de allure van een Cleopatra, van een Jacoba van Beieren.’⁹² Deze ‘decadente poespas’ berust op ‘coquetterie en gemaaktheid’.⁹³ Hij is van mening dat Siebelinks dialogen gekunsteld zijn en te veel informatie doorgeven.

Ook Nuis heeft bezwaren tegen de stijl waarin Siebelink zich uitdrukt. Deze schrijver staat volgens hem ‘onder verdenking van verregaande kunstmatigheid’.⁹⁴ In Nederland is een sterke literaire hoofdstroom die weinig op heeft met ‘zangerige vaagheden’. Siebelink probeert twee stijltradities te verweven. Aan de ene kant is er het prachtlievend taalgebruik van het decadentisme, aan de andere kant de ‘alomtegenwoordige invloed van de hier gangbare traditie van nuchter realisme op huiskamersterkte’. In *Nachtschade* staan, volgens Nuis, deze twee

⁸⁶ Zuiderent, A., Het verval, onderkoeld en geëmotioneerd. In: *Trouw* van 26-04-1976.

⁸⁷ Zuiderent, A., Het verval, onderkoeld en geëmotioneerd. In: *Trouw* van 26-04-1976.

⁸⁸ Zuiderent, A., Het verval, onderkoeld en geëmotioneerd. In: *Trouw* van 26-04-1976.

⁸⁹ Zuiderent, A., Het verval, onderkoeld en geëmotioneerd. In: *Trouw* van 26-04-1976.

⁹⁰ Goedegebuure, J., ‘De schaduw van Huysmans.’ In: *Tirade* van maart 1977.

⁹¹ Siebelink, J.G., *Nachtschade*. Amsterdam 1975, p.8.

⁹² Siebelink, J.G., *Nachtschade*. Amsterdam 1975, p.83.

⁹³ Goedegebuure, J., De schaduw van Huysmans. In: *Tirade* van maart 1977.

⁹⁴ Nuis, A., Decadentie in de provincie. In: *Haagse Post* van 30-4-1977.

tradities nog te veel los naast elkaar: ‘de stijl is onzeker, opvallend fraaie beelden vloeken soms met doodgewone onhandigheden’.

Nuis en Goedegebuure blijken dus kritisch te zijn over het decadentisme en Siebelinks schrijfstijl in *Nachtschade*, terwijl Zuiderent vindt dat Siebelink de sfeer van decadentie goed kan overbrengen in onze tijd.

Thematiek

Siebelink verwerkt veel autobiografische gegevens in zijn teksten. Hij groeide op in een middenstandsmilieu, dat dan ook bijna altijd terugkomt in zijn verhalen. Het beïnvloedt de karakters van de personages. De afhankelijke, kleine middenstand wordt in ‘Witte chrysanten’ onbeschoft behandeld door de geslaagde, rijke winkelier.

Zuiderent en Visser maken melding van deze aangrijpend en indringend ervaren beschrijving van misstanden. De vader ‘wordt vernederd en genept door een brute klant en de zoon wreekt hem zodra hem de kans gegeven wordt’.⁹⁵ De ‘gevoelens van haat’ bij de zoon richten zich op de bloemenhandelaar ‘die zowel de vader als de zoon vernedert’.⁹⁶ De tekst getuigt van de solidariteit die kinderen voelen met het bedrijf van hun vader, hun inzet, het persoonlijk meevoelen met het wel en wee van het bedrijf.⁹⁷ Er is een ernst in het leven van vooral de oudste kinderen.⁹⁸

Visser vindt het verhaal ‘aangrijpend in de vader-zoon-verhouding’.

Beide recensenten uiten zich lovend over de wijze waarop Siebelink het middenstandsmilieu, dat hij kent vanuit zijn jeugd, een belangrijke plaats geeft in zijn verhalen.

Het literaire werk in relatie tot andere literaire werken

Visser en Zuiderent vergelijken Siebelink met andere schrijvers die publiceren rond 1975. Hij is uniek omdat hij decadente literatuur wil schrijven met aandacht voor de calvinistische religie en het middenstandsmilieu. Zo typeert Zuiderent ‘Witte chrysanten’ ‘als een mengeling van decadentie en van Wolkers thematiek’.⁹⁹ Regelmatig noemen beide auteurs Wolkers en ‘t Hart ter vergelijking. Ze

⁹⁵ Visser, A., Korte verhalen in soorten. In: *Leeuwarder courant* van 10-01-1976.

⁹⁶ Zuiderent, A., Het verval, onderkoeld en geëmotioneerd. In: *Trouw* van 26-04-1976.

⁹⁷ Visser, A., Korte verhalen in soorten. In: *Leeuwarder courant* van 10-02-1976.

⁹⁸ Visser, A., Korte verhalen in soorten. In: *Leeuwarder courant* van 10-02-1976.

⁹⁹ Zuiderent, A., Het verval, onderkoeld en geëmotioneerd. In: *Trouw* van 26-04-1976.

vinden dat Siebelink anders dan genoemde schrijvers omgaat met zijn protestantse achtergrond. Er spreekt veel liefde voor de gelovige vader uit zijn werk en de zoon neemt het hem niet kwalijk dat deze door zijn geloof losraakt van werk en gezin. De relatie tussen een bloemkweker en zijn zoon is ‘meer dan bij Wolkers op een sympathieke wijze’ afgebeeld. ‘Ook wat het beeldende taalgebruik betreft, gaat een vergelijking met Wolkers op.’¹⁰⁰ Over ‘Witte chrysanten’ merkt Visser op dat we ‘niet de obligate, retrospectieve ex-calvinistische rancune aantreffen’. De vader hoort tot de ‘zachtmoedige Christenen “welke het Aardrijk zullen beërven”’.¹⁰¹

3.1.2 Siebelink wordt een gewaardeerde auteur (1980-1990)

Vanaf 1977 tot 1980 publiceert Siebelink een aantal romans:

- *Een lust voor het oog* (1977)
- *J.K. Huysmans, Tegen de keer* (1977)
- *Weerloos* (1978)
- *Oponthoud* (1979)
- *De herfst zal schitterend zijn* (1980)

In recensies van deze literaire werken bespreken critici wederom de stijl van Siebelink en de thematiek die aan de orde komt. Ze betrekken daarbij zijn gehele oeuvre. De gebeurtenissen spelen zich af in een middenstandsmilieu. Bij de beschrijving daarvan komen autobiografische elementen naar voren. Een verschil met de eerdere recensies is volgens mij dat Siebelink nu minder vergeleken wordt met andere auteurs. Opmerkelijk is dat critici de auteur zelf aan het woord laten over zijn roman, zoals zal blijken in het vervolg van dit hoofdstuk.¹⁰²

Stijl

Bij de uitgave van *De herfst zal schitterend zijn* verschijnt een uiterst positieve recensie van De Moor. Lezers wennen aan de stijl van de romanschrijver. Deze roman is ‘in literair opzicht het beste [...] wat Jan Siebelink heeft geschreven en u

¹⁰⁰ Zuiderent, A., Het verval, onderkoeld en geëmotioneerd. In: *Trouw* van 26-04-1976. Hoenjet, H. Het mirakel Siebelink. In *HP/De Tijd* van 06-01-2006.

¹⁰¹ Visser, A., Korte verhalen in soorten In: *Leeuwarder courant* van 10-02-1976.

¹⁰² Hoofdstuk 3.1.2, 3.2.2 en 3.3.3.

weet, ik heb hem van meetaf hoog gehad'.¹⁰³ 'De kritiek verstomt', schrijft hij in *De Tijd*. Siebelinks stijl wordt door hem als volgt omschreven: 'korte vaak elliptische zinnen domineren; zijn vertelwijze waarin tegenwoordige en verleden tijd elkaar afwisselen in overeenstemming met de wisseling van verhaalheden en verhaalverleden; zijn techniek in de dialogen niet de strikt natuurlijke maar een gecondenseerde conversatie en gespreksvoering te laten plaatsvinden – men is er eindelijk, na vijf jaar, aan gewend geraakt'.¹⁰⁴ Hij refereert aan de autobiografische trekken die *De herfst zal schitterend zijn* en 'Witte chrysanten' kenmerken: 'Uitgangpunt in alle verhalen van Siebelink zijn de beelden uit het verleden die de hoofdfiguren obsederen en waaromheen hun gedachten cirkelen. Aan dat innerlijk gebeuren heeft de auteur vanaf zijn eerste verhalen in *Nachtschade* gestalte gegeven.'

Regelmatig komt er nieuw werk uit van Siebelink. Hij schrijft essays, gebundeld in *Koning Cophetua en het bedelmeisje* (1983) en *De prins van nachtelijk Parijs* (1985) Daarnaast schrijft hij een aantal romans. Tussen 1982 en 1987 schrijft hij de volgende teksten:

- *De reptielse geest* (1981)
- *En joeg de vossen door het staande koren* (1982)
- *Arnhem. Beeld en verbeelding* (1983)
- *Koning Cophetua en het bedelmeisje* (1983)
- *De hof van onrust* (1984)
- *De prins van nachtelijk Parijs* (1985)
- *Ereprijs* (1986)
- *Met afgewend hoofd* (1986)
- *Schaduwen in de middag* (1987)

Goedegebuure echter blijft kritisch van toon. Hij signaleert in 1987 een 'vast patroon van personages, situaties en ideeën, een voorkeur voor het milieu van de kleine luiden, zoals hij dat tijdens zijn eigen Gelderse jeugd heeft leren kennen'. Hij vindt dat Siebelink beter 'socioloog van zijn eigen volksdeel' had kunnen

¹⁰³ Moor, W. de, Bij Siebelink verstomt kritiek. 'Klassieke' roman rijk aan beeld en drama. *De Tijd* (06-06-1980).

¹⁰⁴ Moor, W. de, Bij Siebelink verstomt kritiek. 'Klassieke' roman rijk aan beeld en drama. *De Tijd* (06-06-1980).

worden dan auteur, omdat hij niet zo soepel stileert en hem bovendien de echte creativiteit ontbreekt.¹⁰⁵

Siebelink over zijn eigen werk

Een interessante ontwikkeling in de receptie van Siebelinks werk is, dat hij zelf zijn opinie geeft over de intenties ervan. Dit gebeurt bijvoorbeeld in Bzzlletin 160 (1988), dat helemaal is gewijd aan Siebelink en zijn literaire oeuvre. Recensent Brand laat de auteur aan het woord over het milieu waarin hij opgroeide. Siebelink zegt in de inleiding van *De prins van nachtelijk Parijs* het volgende:

Als zoon van de “kleine luyden” was ik het aan mijn eer verplicht het verder te schoppen dan mijn ouders [...] Wat mijn ouders werd onthouden - redelijk inkomen, geen worgende angst voor de dag van morgen - zou ik veroveren. Hun nederigheid van eeuwig overwonnene zou ik niet kennen.¹⁰⁶

Hier verwoordt hij een levenshouding zeer eigen aan het tijdperk van de wederopbouw en de jaren vijftig, toen hijzelf tussen de tien en twintig was, die hij nadien met grote hardnekkigheid aan vrijwel al zijn hoofdpersonen heeft meegegeven.¹⁰⁷ Kinderen voelen zich mede verantwoordelijk voor de gang van zaken en helpen daarom mee. In hun eigen leven zijn ze serieus en proberen vooruit te komen in de maatschappij.¹⁰⁸

Deze ontwikkeling manifesteert zich naar mijn mening steeds duidelijker. Bij de receptie van het eerste uur (1979-1979) bespreken de recensenten de verhalenbundel zonder Siebelink aan het woord te laten.

In de periode dat Siebelink een gewaardeerde auteur wordt (1980-1990), laten Brand en andere critici Siebelink uitgebreid aan het woord in hun recensies. Ze lijken zijn opvattingen zonder meer te aanvaarden. Ze vragen niet of er andere keuzes mogelijk waren geweest in de situaties waarover hij vertelt. Waarom dat zo is, daar kan ik alleen maar naar raden. Feitelijk constateer ik dat Siebelink

¹⁰⁵ Goedegebuure, J. Siebelinks stramien. In: *HP* van 14-03-1987.

¹⁰⁶ Siebelink, *De prins van nachtelijke Parijs*. Amsterdam. 1985, p. 93. Siebelink schreef artikelen in *De Haagse Post*, *Vrij Nederland* en *De Tijd*, vooral over Franse schrijvers. Veel van deze verhalen/essays zijn later gebundeld in *De reptielse geest* (1981) en *De prins van nachtelijk Parijs* (1985).

¹⁰⁷ Brand, A., *Het wezen van de ambitie*. In: Bzzlletin nummer 160, november 1988.

¹⁰⁸ Galen, J. Jansen van, A la recherche du terrain perdu. Lokatie in het werk van Jan Siebelink. In: *Bzzlletin* 160 van november 1988, p. 6-10.

gelegenheid krijgt om zijn (autobiografisch) verhaal te vertellen, zijn visie te geven op zijn teksten en dat recensenten (behalve Goedegebuure) nauwelijks kritische vragen stellen.

3.1.3 Schouten: Siebelink krijgt groeiende erkenning (1990-2000): aanzet tot canonisering

In 1990 geven Schouten en Bakker commentaar op het werk van Siebelink. Ze gaan in op de decadente stijl en thematiek. Speltie maakt in 1998 samen met de auteur zelf en Rein Bloem¹⁰⁹ een fotoboek over de plaatsen die een rol spelen in zijn eigen leven en in zijn romans.

Stijl

Schouten publiceert in augustus 1990 een lovend artikel over Siebelink in het *Kritisch literair lexicon*. Vijftien jaar na publicatie is de belangstelling voor ‘Witte chrysanten’ niet verdwenen. Schouten noemt het een volmaakte vertelling, een verhaal eenvoudig van vorm en strak van bouw, alle verhaalelementen toegespitst op de plot. Gebeurtenissen hangen met elkaar samen, bijfiguren treden met een bedoeling op; ze zijn een symbool of een onheilsprofeet. Er is een ‘perverse voorkeur voor catastrofe en verschrikking’ in de vorm van bijvoorbeeld dierenmishandeling. Siebelink is uit op effecten om de lezer te prikkelen. Geuren en kleuren spelen een belangrijke rol. Mannen zijn besluiteloze, machteloze slachtoffers, vrouwen incarnaties van het kwaad. De auteur voert de spanning van lieverlee op door stukje bij beetje benodigde informatie te verschaffen. Hij wil de gebeurtenissen door de stijl tot een groot slot transformeren.¹¹⁰ Schouten noemt Siebelinks stijl impressionistisch: ‘Tot in de kleinste nuances wordt iets plastisch weergegeven.’¹¹¹ Een belangrijk thema is ‘de machteloosheid van de mens ten opzichte van onontkoombare, noodlottige gebeurtenissen’.¹¹² Bakker ziet hem als een naturalist van de Nederlandse literatuur vanwege zijn precieze milieuschil-dering en een gevoel dat het nooit meer wat wordt.¹¹³

¹⁰⁹ Siebelink, J.G., *Daar gaat de zon nooit onder: het domein van Jan Siebelink*. Amsterdam 1998. Beeld: J.Speltie, arrangementen R. Bloem.

¹¹⁰ Schouten, R., Jan Siebelink. In: *Kritisch literair lexicon* van augustus 1990.

¹¹¹ Schouten, R., Jan Siebelink. In: *Kritisch literair lexicon* van augustus 1990.

¹¹² Schouten, Jan Siebelink. In: *Lexicon van literaire werken* van augustus 1990, p 3.

¹¹³ Bakker, J.H. Jan Siebelink. In: *Haagsche Courant* van 07-05-1993.

Siebelink over zijn eigen werk

Al eerder noemde ik de belangwekkende ontwikkeling dat Siebelink zijn opinie geeft over de intensies van zijn werk en het autobiografisch karakter ervan (zie 3.1.2 Siebelink over zijn eigen werk). Dat gebeurt opnieuw bij de uitgave van het feit/fictie boekje *Daar gaat de zon nooit onder* (1998).¹¹⁴ Op de achterflap staat: ‘schrijfster Johanna Speltie heeft vierentwintig plaatsen opgespoord en gefotografeerd. Jan Siebelink schreef **het echt gebeurde** [vetgedrukt J.L.] relaas bij de foto’s.’ Op pagina 50 schrijft hij over ‘Witte chrysanten’: ‘een zoon ziet machteloos toe, zijn vader wordt vernederd’. De auteur krijgt 64 pagina’s de gelegenheid overeenkomsten te laten zien tussen zijn romans en zijn eigen leven.

Door de uitgave van *Daar gaat de zon nooit onder* ontstaat naar mijn mening extra interactie tussen auteur en lezer. Siebelink onderstreept door zijn medewerking aan *Daar gaat de zon nooit onder* dat de situaties die hij beschreef in zijn verhalen en romans, gebaseerd zijn op echte voorvallen uit zijn jeugd. Hij schreef ‘Witte chrysanten’ vanuit een innerlijke gedrevenheid, kwaadheid over gebeurtenissen die hij vroeger meegemaakt heeft. Zo maakt hij de lezer bij herhaling duidelijk dat zijn werk berust op een waar gebeurde geschiedenis.

De criticus volgt de auteur in zijn intenties, hij noteert ze in zijn bespreking. De recensent heeft daardoor terrein verloren aan de auteur ten aanzien van de meningvorming over de gelezen teksten.

3.1.4 De Gier: ‘Witte chrysanten’ is de grondslag van Siebelinks werk (2003)

De Gier heeft in 2003, bijna dertig jaar na de eerste publicatie van de bundel *Nachtschade* in het *Lexicon van literaire werken* (februari 2003) een interpreterend overzicht geschreven, van elf pagina’s lengte. De conclusie is dat *Nachtschade* gezien kan worden als ‘een interessant debuut, en wel in het bijzonder door het verhaal ‘Witte chrysanten’.¹¹⁵ Dit verhaal wordt beschouwd als ‘de grondslag van het werk’ van Siebelink omdat het alle elementen bevat die hij in latere romans heeft uitgewerkt. De Gier richt zijn aandacht op de thematiek die aan de orde gesteld wordt.

¹¹⁴ Siebelink, J.G., *Daar gaat de zon nooit onder: het domein van Jan Siebelink*. Amsterdam 1998. Beeld: Johanna Speltie, arrangementen R. Bloem.

¹¹⁵ Gier, J. de, Jan Siebelink *Nachtschade*. In: *Lexicon van literaire werken* van februari 2003.

- de weerloze mens die slachtoffer is
- de kwekerij, (een soort verloren paradijs),
- de situering op de Veluwezoom
- het middenstandsmilieu,
- de zoon die zich omhoogwerkt (...)
- En uiteraard de verhouding tot de ouders: de diepvrome vader, met wie de zoon een hechte relatie heeft,
- de karakterologisch en religieus anders gearde moeder.^{116, 117}

Sommige elementen voorziet De Gier van toelichting: ‘Zowel de vader als de zoon zijn overgeleverd aan de grillen en machtsuitoefening van winkelier Van Maanen.’¹¹⁸ In ‘Witte chrysanten’ is het middenstandsmilieu een element dat in latere romans zal worden uitgewerkt, net als de zoon die zich omhoogwerkt (hij is eerst onderwijzer en in latere verhalen leraar Frans).¹¹⁹

Decadentie en stijl

In het voetspoor van het onthaal van het eerste uur wijst De Gier op het decadentisme dat grote gevolgen heeft voor de stijl waarin ‘Witte chrysanten’ is geschreven.¹²⁰ De titel van de bundel *Nachtschade* wijst al in de richting van buitensporigheid, decadentie. De nachtschade is een fraaie bloem die zeer giftige bessen heeft: ‘Bij bepaalde chemische bewerking kunnen de gifstoffen leiden tot verdovende werking en hallucinaties.’¹²¹ Siebelink maakt regelmatig gebruik van paradoxale formuleringen en tegenstellingen ‘zoals de woordcombinatie “tederheid en venijn”’.¹²²

Daarnaast laat De Gier zien dat dertig jaar na de publicatie van *Nachtschade* ‘Witte chrysanten’ de kiem vormt voor het latere werk van Siebelink. De uitgebreide bespreking in het *Lexicon van literaire werken* toont aan dat ‘Witte chrysanten’ als belangwekkende literatuur gezien wordt.

¹¹⁶ Gier, J. de, Jan Siebelink *Nachtschade*. In: *Lexicon van literaire werken* van februari 2003.

¹¹⁷ Ik vind het bijzonder treffend dat deze thematiek, in 2003 onder woorden gebracht, ook die zou kunnen zijn van *Knielen op een bed violen* (2005).

¹¹⁸ Gier, J. de, Jan Siebelink *Nachtschade*. In: *Lexicon van literaire werken* van februari 2003.

¹¹⁹ Gier, J. de, Jan Siebelink *Nachtschade*. In: *Lexicon van literaire werken* van februari 2003.

¹²⁰ Gier, J. de, Jan Siebelink *Nachtschade*. In: *Lexicon van literaire werken* van februari 2003, Zuiderent, A., Het verval, onderkoeld en geëmotioneerd. In: *Trouw* van 26-04-1976.

¹²¹ Gier, J. de, Jan Siebelink *Nachtschade*. In: *Lexicon van literaire werken* van februari 2003.

¹²² Gier, J. de, Jan Siebelink *Nachtschade*. In: *Lexicon van literaire werken* van februari 2003.

Receptie in latere recensies (2005-2009)

‘Witte chrysanten’ wordt frequent genoemd in latere recensies over ander werk van Siebelink. Het valt me op, dat dit verhaal eerst relatief weinig aandacht krijgt en na tien, twintig jaar steeds meer. Na dertig jaar wordt er zeer regelmatig gerefereerd aan dit ‘oerverhaal’.

Bij de eerste publicatie gingen critici in op de decadente sfeer en de gekunstelde stijl. Later kijken ze sterk naar de thematiek die naar voren komt en onderstrepen zij het belang van dit verhaal. Siebelink brengt het middenstandsmilieu voor het voetlicht. Allerlei motieven uit ‘Witte chrysanten’ zijn terug te vinden in zijn verdere oeuvre. Een voorbeeld daarvan is dat de vader onheus behandeld wordt door machtige afnemers van zijn fraaie planten. Kouters noemt dit motief in 2005, bij een recensie over *Knielen op een bed violen*. De winkelier jaagt de vader, tot leedvermaak van lachende klanten, de zaak uit met zijn planten.¹²³

3.1.5 Conclusie met betrekking tot de receptie van ‘Witte chrysanten’

Nachtschade is na eerste publicatie door enkele critici kort en kritisch besproken. Zij noemen de decadente sfeer, die de schrijfstijl beïnvloedt. Goedegebuure en Visser vinden deze decadente sfeerbeschrijving niet geslaagd en de stijl waarmee Siebelink deze sfeer weergeeft overdreven. Zuiderent daarentegen is wel enthousiast over de bundel.

Waardering voor ‘Witte chrysanten’ is er vooral vanwege de authentieke (autobiografisch geïnspireerde) weergave van de strijd om het bestaan binnen het middenstandsmilieu. De sympathieke relatie tussen vader en zoon maakt de vernederende behandeling van de vader des te pijnlijker en aangrijpender, omdat het perspectief dat van de zoon is. In thematiek is er overeenkomst met Wolkers, in de uitwerking is Siebelink uniek.

In recensies van later werk van Siebelink noemen critici ‘Witte chrysanten’ veelvuldig. Schouten roemt in 1990 de sterke compositie. Bijna dertig jaar nadat het verhaal voor het eerst gepubliceerd werd, merkt De Gier op dat veel motieven, die later een rol zullen spelen in Siebelinks romans, in dit oerverhaal al aanwezig zijn.

¹²³ Kouters, S., Ik ben een gelukkig mens nu. In: *De Volkskrant* van 05-11-2005.

Mijn conclusie is dat het belang dat critici toekennen aan 'Witte chrysanten' langzamerhand is gegroeid en de appreciatie door de jaren heen groter is geworden. De critici kregen oog voor de originele thematiek die aan de orde gesteld werd: de strijd om het bestaan van een middenstandsgezin.

Een opvallende ontwikkeling is dat de auteur tijdens de receptie in de periode 1975-1979 niet aan het woord komt en bij latere recensies steeds meer zijn visie naar voren mag brengen. De critici zijn in het begin kritisch, deze kritiek verstomt grotendeels en vanaf 1980 mag de auteur volop meepraten. De bespreking in 1990 in het *Kritisch literair lexicon* en in 2003 in het *Lexicon van literaire werken* tonen aan dat *Nachtschade* en met name 'Witte chrysanten' een plaats veroverd hebben in de Nederlandse literatuur.

3.2 Receptie *De overkant van de rivier*

In de voorgaande paragraaf besprak ik de ontvangst van ‘Witte chrysanten.’ In dit onderdeel richt ik me op het onthaal van *De overkant van de rivier* (1990). Waar schrijven critici over als ze de verschijning van deze roman aankondigen in de pers? Wat noemen zij sterke kanten van de roman, waarover zijn ze minder enthousiast?

De roman ontvangt in 1991 de Ferdinand Bordewijk Prijs. Deze literaire prijs wordt sinds 1978 jaarlijks uitgereikt aan de schrijver van het beste Nederlandstalige prozaboek. Deze verkiezing laat waardering voor Siebelinks werk zien. Hij wordt mede door die prijs een bekender auteur. Bij veel critici trof ik echter kritisch commentaar aan. Titels als *Godsdienst en hitte op het platteland*,¹²⁴ *Een mislukte streekroman*¹²⁵ en *Rustieke impressies als op oude schilderijen: Jan Siebelinks ‘De overkant van de rivier’ tussen Jos van Manen-Pieters en Flaubert*¹²⁶ zijn veelzeggend.

Inhoud

Voordat ik met de beschrijving van het onthaal begin, schets ik de hoofdlijnen van het verhaal. De roman bevat een breed uitgewerkte vertelling over Hanna’s leven. Ze woont op het platteland en trouwt met Simon Puyman. Hanna en Simon vestigen zich in een veerhuis en bouwen een bestaan op. Er wordt een kindje geboren: hun oudste zoon Peter. Hij is ambitieus en behulpzaam.

Na een aantal jaren lijkt Hanna’s geluk in duigen te vallen; ze krijgt een miskraam en er komt afstand tussen haar en Simon. Colporteurs van een sektarisch geloof weken haar man los van zijn gezin en hij komt in de ban van een religieuze overtuiging. Er wordt een tweede zoon Erik geboren. Hij spijbelt, wordt van school gestuurd. Hij blijft hangen in kroegen en komt steeds vaker laat in de nacht thuis.

Simon sterft, daarna vechten Hanna en haar zoon Peter tegen de onwettige bouw van een muur langs haar tuin. Een eigenaar van een jachthaven bouwt zonder

¹²⁴ Schouten, R., *Godsdienst en hitte op het platteland*. In: *Trouw* van 29-03-1990.

¹²⁵ Kossmann, A., *Een mislukte streekroman*. In: *PZC: Provinciale Zeeuwse courant* van 24-03-1990.

¹²⁶ Rover, F. de, *Rustieke impressies als op oude schilderijen: Jan Siebelinks De overkant van de rivier tussen Jos van Manen-Pieters en Flaubert*. In: *Vrij Nederland* van 31-03-1990.

vergunning een metershoge muur als erfafscheiding tussen zijn grond en die van Hanna. De gemeente steunt Hanna; er is geen bouwvergunning en de afscheiding staat gedeeltelijk op gemeentegrond, maar na enige tijd krijgt de eigenaar van de jachthaven zijn vergunningen alsnog. Uiteindelijk beslist de rechter, tot verbijstering van Hanna, dat de muur mag blijven staan.

Na zijn diensttijd komt er een ommekeer in Eriks leven. Hij drinkt en rookt niet meer en stort zich op boeken over spiritisme. Op een keer treft Hanna hem aan in haar oude kleren. Ook daarna ziet ze tekenen van travestie. Ze accepteert dit, waardoor de band tussen hen nog hechter wordt. Inmiddels heeft de vrouw van Peter, Lilian, een dochter gekregen: Marije. Ze bezoeken Hanna geregeld. Marije ontwikkelt een sterke band met Hanna en nog meer met haar oom Erik, die bewerkingen van sprookjes voordraagt.

Hanna wordt ziek, raakt in coma (in haar visioenen ziet ze overleden familieleden) en sterft.

In de epiloog stelt de vertelster van het verhaal over Hanna zich voor: Marije, Hanna's kleindochter. Ze woont alleen in het veerhuis en is in verwachting. Ze vertelt dat ze sinds haar vijfde jaar bij haar oma en oom Erik heeft gewoond, nadat ze had gehoord dat haar ouders bij een auto-ongeluk bij Bapaume waren verongelukt. Hanna en Erik hadden haar opgevoed. Ze had de middelbare school en de universiteit bezocht en (mogelijk geïnspireerd door Eriks travestie) een proefschrift geschreven over het kostuum in de achttiende eeuw.

Dan onthult ze haar relatie tot Erik: hij was haar oom, maar ook haar natuurlijke vader (Lilian, vrouw van broer Peter, had heimelijk een kortstondige relatie met zwager Erik gehad). Oom Erik is tevens de verwekker van het kind dat Marije zal baren. Een week na de dood van Erik ontdekte ze dat ze zwanger was. Ze was absoluut niet geschokt door die ontdekking, maar voelde zich kalm, vertrouwd en gemakkelijk.

3.2. Vier thema's besproken

De overkant van de rivier ontvangt na de publicatie in 1990 een uitvoerige bespreking in dagbladen en tijdschriften, zoals in *De Morgen*, *De Volkskrant*, *Elsevier*, *Vrij Nederland*, *Trouw*, *NRC Handelsblad* en het *Algemeen Dagblad*. Een aantal onderwerpen zie ik steeds verschijnen in de diverse recensies en deze groepeer ik rond een viertal thema's.

De eerste vraag die opkomt naar aanleiding van wat ik aantrof, is of het werk tot een bepaald genre gerekend kan worden. Moet *De overkant van de rivier* gezien worden als een gewone streekroman? Of heeft het werk literaire waarde? Is de tekst romantisch en/of decadent en hoe waarderen critici dat? Ze treffen maatschappelijke geëngageerdheid aan. Komt die strijd overtuigend over of wordt deze ervaren als overbodige ballast?

Een tweede kwestie die interesse wekt bij de critici, is het autobiografisch karakter van Siebelinks werk en daarmee samenhangend de beschrijving van het middenstandsmilieu. In dit milieu speelt het geloof van de hoofdpersonen een grote rol.

Boeiend zijn, in de derde plaats, de opmerkingen over het literaire werk zelf: recensenten gaan in op de compositie en de vertelwijze.

Tot slot geven critici commentaar op de positie van het literaire werk in relatie tot andere romans, die omstreeks dezelfde tijd gepubliceerd zijn. Enkele gedeelten uit *De overkant van de rivier* blijken bijzonder treffend overeen te komen met *Monkeys* geschreven door Susan Minot.¹²⁷ Is er sprake van plagiaat? Die vraag stellen critici aan de orde.

3.2.1 Een mislukte streekroman?

De roman speelt zich af in landelijk gebied. Een vraag die diverse recensenten stellen, is deze: Moet *De overkant van de rivier* gezien worden als een eenvoudige streekroman? Deze kenmerkt zich door beschrijving ‘van een bepaalde landelijke streek en de bewoners daarvan. De nadruk ligt daarbij op het eigene van de beschreven regio, waarbij de sociale verhoudingen binnen een kleine gemeenschap de hoofdrol spelen, maar ook dialect en folklore die de eigen aard van de streek tot uitdrukking brengen, al is het maar vanwege de couleur locale. Ook de wisselwerking tussen mens en omgeving krijgt in de regionale literatuur een sterk accent.’¹²⁸ De literaire kritiek beschouwt de streekroman al vrij snel als tweederangs lectuur, vanwege de stereotiepe en clichématige thematiek ervan. Dan klinkt de benaming ‘streekroman’ als een diskwalificatie.

¹²⁷ Minot, Susan, *Monkeys* (1986). Uitgever: Random House Inc , de tekst is in te zien op http://www.amazon.com/gp/reader/0375708367/ref=sib_dp_pt#reader-link.
¹²⁸ Gorp, G.J. van, e.a., *Letterkundig lexicon voor de neerlandistiek*, dbnl, 2002.
http://www.dbnl.org/tekst/bork001lett01/lexicon_020.htm#S224

Kossmann laat inderdaad bij *De overkant van de rivier* de woorden ‘een mislukte streekroman’ vallen.¹²⁹ Hij heeft moeite met de eerste 250 pagina’s en spreekt over ‘tekortschietende stijl,’ de vertelling heeft geen vaart. Niemand van de mensen wordt echt interessant en de buitenwereld dringt pas heel laat in het boek door.¹³⁰ Men mist spanning in het eerste deel, met zijn ‘babbelende zinnestelsels,’ het tweede deel is ‘uiterst beklemmend’. De eerste ‘tweehonderd bladzijden landelijke eenvoud en idylle’ duren te lang.¹³¹ Ook recensenten zoals Den Boef en De Rover spreken van een ‘verlitterateerde streekroman’.¹³²

Maar Meijssing en De Koning spreken heel lovend over dit werk. Het verhaal speelt zich af in het gebied rond de Gelderse IJssel. De Koning zegt er het volgende van: ‘De opening is onvergetelijk, [...] de aanloop tot de roman heeft iets sprookjesachtigs.’¹³³ Het is een ‘aardse roman, vol vogeltjes, weilanden, geschitter op het rivierwater, padden, kerktorens’ enzovoort. De eerste zeventig pagina’s zijn ‘een meesterwerk door de beschrijving van het Hollandse rivierenlandschap [...]’. Daarna volgde ik [De Koning JL] met ingehouden adem Hanna op zoek naar het geluk aan de overkant van de rivier.¹³⁴ ‘Daarbij is Siebelink iemand die volgens Meijssing het landschap aan de rivier prachtig kan beschrijven: het veerhuis, de omgeving, de jaargetijden, de feesten, huwelijken, begrafenissen, alles is mooi en vol heimwee, Hollands glorie.’¹³⁵ Deze recensenten waarderen het overdadige, prachtlievend taalgebruik,¹³⁶ bemenken

¹²⁹ Kossmann, A., Een mislukte streekroman. In: *PZC: provinciale Zeeuwse courant* van 24-03-1990.

Heumakers, A., Een schoonheid van voor de zondeva. In: *De Volkskrant* van 27-04-1990.

Zwier, G. J. , Het klaaghuis van de veerman. In; *Leeuwarder courant* van 06-04-1990

¹³⁰ Kossmann A., Een mislukte streekroman. In: *PZC: provinciale Zeeuwsche courant* van 24=03-1990.

¹³¹ Heumakers, A., Een schoonheid van voor de zondeva. In: *De Volkskrant* van 27-04-1990.

¹³² Meijssing, D., Holland op z’n best: familiechroniek van Jan Siebelink. In: *Elsevier* van 21-04-1990. Boef, A. H. den, Ambitieuze maar geslaagde roman van Siebelink: een streekroman onder stroom. In: *Leidsch Dagblad* van 12-04-1990. Rover, F. de, Rustieke impressies als op oude schilderijen: Jan Siebelinks; *De overkant van de rivier* tussen Jos van Manen-Pieters en Flaubert. In: *Vrij Nederland* van 31-03-1990.

¹³³ Koning, M. de, De overkant van de rivier: meesterlijke roman van Jan Siebelink. In: *Brabants Nieuwsblad* van 13-04-1990.

¹³⁴ Koning, M. de, De overkant van de rivier: meesterlijke roman van Jan Siebelink. In: *Brabants Nieuwsblad* van 13-04-1990.

¹³⁵ Meijssing, D., Holland op z’n best: familiechroniek van Jan Siebelink. In *Elsevier* van 21-04-1990. Aerden, S. Jan Siebelink! In: *NRC Handelsblad* van 15-05-1992.

Werkman, H., Ik ga niet dood, zei Hanna. In: *Nederlands Dagblad* van 21-04-1990.

Koning, M. de, De overkant van de rivier: meesterlijke roman van Jan Siebelink. In: *Brabants Nieuwsblad* van 13-04-1990.

¹³⁶ Zier, G.J., Het klaaghuis van de veerman. In: *Leeuwarder courant* van 06-04-1990.

echte poëzie in de natuurbeschrijvingen, zij zien de roman als literatuur. De meningen van de critici zijn dus verdeeld.

Galema signaleert in *De overkant van de rivier* romantische trekken. Hanna maakt deel uit van een Hollandse familie. De roman kenmerkt zich door het afbeelden van het gevoelsleven van de moeder en liefde voor het Hollandse rivierenlandschap. Deze criticus vindt de subtiele schildering van Hanna's leven indrukwekkend. In 1997 schrijft hij, nadat de roman de Bordewijkprijs ontvangen heeft, dat het schrijverschap van Siebelink steeds sterker de sfeer ademt 'van een zacht schrijnend verlangen naar wat voorbij is. Galema laat Siebelink zelf aan het woord in zijn recensie. 'De literatuur is deels een poging geweest om de door de dood verbroken relatie met mijn [Siebelinks JL] ouders te herstellen.[...] In *De overkant van de rivier* trad ik in contact met mijn moeder. Na die roman zijn mijn ouders definitief dood, erger nog dan daarvoor.'¹³⁷ Werkman is echter van mening dat de roman een saaie clichévertelling is, 'precies zo ondoorleefd als de onwerkelijke romantiek waarin Hanna en haar geliefde Simon opeens zeker van elkaar zijn.'¹³⁸

Heumakers noemt vervolgens de decadente invloeden die merkbaar zijn in de roman: het slot is niet voorspelbaar (in tegenstelling tot een streekroman) en kent een bijzonder einde met onthullingen over onverwachte seksuele escapades. De verteller van dit verhaal blijkt Marije te zijn, de kleindochter van Hanna. Zij verwacht een kind, verwekt door haar oom. Deze oom Erik (die zich graag verkleedt als een vrouw) is ook haar natuurlijke vader. Incest (zonder dat ze dat wist) vond plaats. Marije vindt dit 'van een schoonheid die niet van deze wereld is, maar van een wereld die niet meer bestaat. Die van vóór de zondeval' (p 360).¹³⁹ Zo komt Siebelink bij het paradijs terecht, volgens Heumakers. Hij vindt het leven van Hanna niet interessant en de roman weinig opwindend, langdradig en het aangeboden paradijs 'voornamelijk vervelend'.¹⁴⁰

Een laatste aspect, dat door Koopman aan de orde gesteld wordt, is dat de roman een maatschappijkritische ondertoon heeft. Siebelink maakt zich boos over (sociale) misstanden. Het is de auteur van *De overkant van de rivier* een doorn in het oog hoe de overheid omgaat met haar burgers en het milieu. Het Hollandse

¹³⁷ Galema, J., Schrijven voorbij het graf. In: *De Krant op Zondag* van 08-05-1991.

¹³⁸ Werkman, H., Ik ga niet dood, zei Hanna. In: *Nederlands Dagblad* van 21-04-1990.

¹³⁹ Siebelink, J., *De overkant van de rivier*. Amsterdam, 1990.

¹⁴⁰ Heumakers, A., Een schoonheid van voor de zondeval.' In: *De Volkskrant* van 27-04-1990.

rivierenlandschap wordt helaas bedreigd door toerisme en projectontwikkeling. Er is zorg om ‘dat stukje Gelderland aan de IJssel, waar mijn [Siebelinks] moeder is geboren en opgegroeid, waarvan nu [...] haast niets meer te zien is.’ ‘De toeristische horden’ geven het gebied volgens hem een heel ander aanzien. Wat hier gebeurt, is exemplarisch voor wat zich overal voltrekt en zich zal blijven voordoen.¹⁴¹

Kossmann vindt dat hier te uitgebreid over gesproken wordt: ‘Krijgen we de hele correspondentie van Hanna en de Wethouder te lezen, over een muur die naast haar tuin wordt neergezet. Wat heeft dat voor zin?’¹⁴² Gerits zegt er het volgende van in *De Morgen*: ‘In *De overkant van de rivier* slaagt Hanna er niet in om een onwettig opgetrokken vijf meter hoge muur [...] te doen slopen. Zij is getuige van massale vissterfte in de rivier.’¹⁴³ Oud geworden krijgt ze te kampen met problemen veroorzaakt door ‘bureaucratisch opportunisme en funest milieu-beleid’.¹⁴⁴ Hij vindt deze beschrijving wel functioneel: met Hanna’s levens-geschiedenis wordt ook ‘de ontwikkeling en dreigende teloorgang van haar geboortestreek beschreven’.¹⁴⁵

Als ik het bovenstaande samenvat, dan blijkt dat veel critici de beschrijving van het Hollandse rivierenlandschap indrukwekkend vinden, zij waarderen deze roman vooral positief. Anderen, zoals Kossmann en Heumakers echter achten het verhaal een mislukte streekroman. De romantische en decadente invloeden worden zeer verschillend gewaardeerd. De strijd tegen milieumisstanden en onheuse behandeling door overheden zijn te uitgebreid beschreven, daarover is men het eens.

3.2.2 Autobiografische thematiek: ‘zwarte godsdienst’¹⁴⁶

Siebelink beschrijft het middenstandsmilieu, in dit milieu speelt het geloof van de hoofdpersonen een grote rol. Meijssing merkt op dat

¹⁴¹ Koopman, A., Ik eis mijn eigen rol in het verhaal. In: *PZC: provinciale Zeeuwse Courant* van 17-03-1990.

¹⁴² Kossmann, A., Een mislukte streekroman. In: *PZC: provinciale Zeeuwse courant* van 24-03-1990.

¹⁴³ Gerits, J., Het gewicht van overtuigen. In: *De Morgen* van 01-06-1990.

¹⁴⁴ Gerits, J., Het gewicht van overtuigen. In: *De Morgen* van 01-06-1990.

¹⁴⁵ Gerits, J., Het gewicht van overtuigen. In: *De Morgen* van 01-06-1990.

¹⁴⁶ Werkman, H., Ik ga niet dood, zei Hanna. In: *Nederlands Dagblad* van 21-04-1990.

Het belangrijkste thema, dat de roman in alle voegen beheerst, is dat van het geloof. De tegenstelling tussen hervormd en gereformeerd, tussen een raar soort artikel 31-tijgers of Jehova's getuigen katholieken en spiritisten ligt als een zwaar Hollands keurslijf op de roman. Als de man van Hanna bestookt wordt door griezelige aanhangers van een zekere dominee Poort, die niets anders voor de mensen in petto heeft dan hel en verdoemenis, schuld en verdelging, dreigt het huwelijk van Hanna te mislukken. [...] De roman gaat er van zinderen als een donderpreek op zondag-morgen. De teksten over geloof, dood, schuld en boetedoening rijgen zich als een onophoudelijk gezang aaneen. Is er dan geen zinnig mens met andere gedachten bezig, vraag je je af.¹⁴⁷

Gerits schrijft: 'Er wordt een worsteling beschreven van individuen tegen overgeleverde overtuigingen [...]. Bij Siebelink geraken zij daar nooit van los, nooit van verlost [...]. En dat determinisme is niet onmiddellijk een blijde boodschap.'¹⁴⁸ De Rover vindt de wijze waarop de geloofstegenstelling tussen Hanna en Simon in de roman naar voren komt niet sterk. 'Hanna is tot op zekere hoogte pragmatisch, Simon is in de leer van die griezels met die koffers, welteverstaan. De wijze waarop deze geloofstegenstelling in de roman wordt gepresenteerd, is de zwakte van het boek. [...] Het eindeloos geëmmer over de doop van een kind in de kerk van Bahr, of desnoods in die van Worth [...] dat wordt mij dan te particulier. Dit gepalaver voegt niets toe aan de dramatische ontwikkeling van de roman.'¹⁴⁹ Er is sprake van een 'in principe banaal, want anekdotisch verhaal,'¹⁵⁰ 'en zo zevert het maar aan.'¹⁵¹ Opmerkelijk is de kritiek op het archaische taalgebruik: dit zou onnauwkeurig zijn, wel er op lijken maar inhoudelijk de plank mislaan.¹⁵²

¹⁴⁷ Meijnsing, D., Holland op z'n best: familiechroniek van Jan Siebelink. In: *Elsevier* van 21-04-1990.

¹⁴⁸ Gerits, J., Het gewicht van overtuigingen. In: *De Morgen* van 01-06-1990.

¹⁴⁹ De Rover, F., Rustieke impressies als op oude schilderijen: Jan Siebelinks *De overkant van de rivier* tussen Jos van Manen-Pieters en Flaubert. In: *Vrij Nederland* van 31-03-1990.

¹⁵⁰ Rover, F. de, Rustieke impressies als op oude schilderijen: Jan Siebelinks "*De overkant van de Rivier*" tussen Jos van Manen-Pieters en Flaubert. In: *Vrij Nederland* van 31-03-1990.

¹⁵¹ Schouten, R., Godsdienst en hitte op het platteland. In: *Trouw* van 29-03-1990.

¹⁵² Van Dijk, F., Mijn vitaalste roman. In: *Algemeen Dagblad* van 22-03-1990. Siebelink zegt: "Dit is een strak gedocumenteerd boek; alle feiten die erin staan zijn exact waar, dus dat gebiedje doet nu onvergankelijk aan... door mijn schrijfsels."

Ook zit hij [Siebelink, JL] bepaald goed in het onwerkelijke proza van de sektariërs met ‘Satans Lokkenstijd,’ ’s mensen ‘onberouwlijke en onderwerpelijke staat’ en de ziel die ‘standelijk wordt uitgeleid’ [...]. En zo fluistert de tekst maar voort in een mengsel van natuurbeschrijving en absurde religiositeit [...]. Om tenslotte op Siebelinks precieuze gedetailleerdheid met een klein detail te reageren: op de schrijver zelf heeft de godsdienstige precisie kennelijk geen volmaakte uitwerking gehad. Zo spijkt op pagina 154 Luther nota bene zijn eenennegentig stellingen op de kerkdeur van Wittenberg.¹⁵³

Deze notie is moeilijk in overeenstemming te brengen met wat Siebelink in het *Algemeen Dagblad* beweert: ‘Dit is een strak gedocumenteerd boek: alle feiten die erin staan zijn exact waar.’¹⁵⁴

Werkman en Den Boef vinden daarentegen dat de stijl levendiger wordt als de zwarte mannen in beeld komen: ‘Zodra de zwarte godsdienst van de zwarte mannen de opgewekte Simon verandert in een wanhopige zoeker, heeft de pen van Siebelink zich losgeschreven.’¹⁵⁵ En over het archaisch taalgebruik zegt men het volgende: ‘Het zwarte jargon [is JL] intrigerend door zijn obscuriteit.’¹⁵⁶

Mijn conclusie is dat uit de bovenstaande voorbeelden blijkt dat de critici zich voornamelijk kritisch uiten over de rol van het geloof en de wijze van beschrijving daarvan. Het oordeel van de critici is overwegend negatief.

Siebelink over zijn eigen werk

In recensies laten enkele critici, zoals Van Dijn, Siebelink zelf langdurig aan het woord komen.¹⁵⁷ Vijftien van de vijfenzeventig regels zijn door de criticus geschreven, de rest staat tussen aanhalingstekens; zijn dus door Siebelink uitgesproken antwoorden...

Siebelink vergelijkt in die recensies *De overkant van de rivier* met zijn eerdere werk. De roman beschrijft het leven van moeder Hanna en gaat over ‘de

¹⁵³ Schouten, R., Godsdienst en hitte op het platteland. In: *Trouw* van 29-03-1990.

¹⁵⁴ Dijn, F. van, Mijn vitaalste roman. In: *Algemeen Dagblad* van 22-03-1990.

¹⁵⁵ Werkman, H., Ik ga niet dood, zei Hanna. In: *Nederlands Dagblad* van 21-04-1990.

¹⁵⁶ Den Boef, A. H., Ambitieuze maar geslaagde roman van Siebelink: een streekroman onder stroom. In: *Leidsch Dagblad* van 12-04-1990.

¹⁵⁷ Ook Koopman citeert Siebelink. Koopman, Ares, Ik eis mijn eigen rol in het verhaal. In: *PZC: provinciale Zeeuwse courant*. (17-3-1990).

aaneenschakeling der dingen'.¹⁵⁸ Hij is van mening dat zijn stijl soberder en realistischer is geworden. Hij beweert dat hij in 1990 met de *Overkant van de rivier* de bakens grondig heeft verzet. De sfeer van verrotting en benauwende predestinatie heeft plaatsgemaakt voor een sfeer van mogelijkheden. Als het warm is, is het niet langer broeierig en benauwd, maar aangenaam. Meestal 'heerst er een kraakheldere, vitalistische kou. Verfrissend.'¹⁵⁹ Siebelink is dus openlijk enthousiast over zijn eigen werk.

3.2.3 Compositie en perspectief

Recensies schenken bij *De overkant van de rivier* aandacht aan de compositie en de keuze van het perspectief. De meningen over de compositie zijn verdeeld. In de titel ziet Werkman¹⁶⁰ een verwijzing naar de doodsrivier de Styx. De naam Innemee verwijst naar een gedicht van Achterberg over een begrafenisondernemer. Het begin is sterk, volgens Heumakers, twee mannen steken het veer over en zij zullen het lot van de komende generaties bepalen.¹⁶¹ Alle bouwstenen van het verhaal zijn op een natuurlijke wijze ingepast. Bij herlezing blijkt dat allerlei verhaalgegevens wijzen naar latere, meer cruciale momenten.¹⁶² De roman kent een cyclisch karakter dat tot uiting komt in de familiechroniek en in de natuurbeschrijvingen.¹⁶³ Hij is opgebouwd uit vijf bedrijven, als een klassieke tragedie.¹⁶⁴ Kossman vindt het jammer dat in het midden een breuk wordt ervaren, als Simon Puyman sterft. Na het overlijden van Puyman is de roman 'al enige tijd in het ongerede'.¹⁶⁵ De roman stagneert bij het uitgebreid weergeven van correspondentie tussen Hanna en de wethouder, over een muur die naast haar tuin gezet wordt.¹⁶⁶

¹⁵⁸ Siebelink, J., *De overkant van de rivier*. Amsterdam, 1990, p 9.

¹⁵⁹ Koopman, A., Ik eis mijn eigen rol in het verhaal. In: *PZC: provinciale Zeeuwse courant*.

¹⁶⁰ Werkman, H., Overkant van de rivier, De: roman. In *Nederlands Dagblad* van 21-04-1990.

¹⁶¹ Heumakers, A., Een schoonheid van voor de zondeval. In: *De Volkskrant* van 27-04-1990.

¹⁶² Boef, A.H. den, De overkant van de rivier. In: *Leidsch Dagblad* van 12-04-1990.

¹⁶³ Zwier, G. J., Het klaaghuis van de veerman. In: *Leeuwarder courant* van 06-04-1990.

¹⁶⁴ Koopman, A., Ik eis mijn eigen rol in het verhaal. In: *PZC: provinciale Zeeuwse courant* van 17-03-1990.

¹⁶⁵ Kossmann, A., Een mislukte streekroman. In: *PZC: Provinciale Zeeuwse courant* van 24-03-1990.

¹⁶⁶ Kossmann, A., Een mislukte streekroman. In: *PZC: Provinciale Zeeuwse courant* van 24-03-1990.

Gerits en Kossmann becommentariëren de perspectiefkeuzes die de auteur maakt.¹⁶⁷ In de proloog wordt Hanna door een verteller aangesproken, dan kijkt de lezer vijf delen door Hanna's ogen naar de gebeurtenissen, hoewel de verteller regelmatig zelf Hanna beschouwt en haar een vraag stelt. Aan het einde van het verhaal doet de verteller zijn intrede als een personage in het verhaal. Die verteller blijkt Marije te zijn. Zij is zwanger geraakt door een relatie met haar oom, die ook (zonder dat ze dat weet) haar biologische vader is.¹⁶⁸ Die spectaculaire onthullingen hebben niets te maken met het thema van de roman, 'de tragische konsekwenties van de belijdenis van een onbarmhartig geloof.'¹⁶⁹ Deze vertelwijze is wat vreemd, irritant, de functie blijft lang raadselachtig, absurd.¹⁷⁰ Een andere criticus noemt het juist een verrassend slot, en het einde een literaire vondst.¹⁷¹

Recensent Schouten vindt dat de wendingen van de derde persoon naar de tweede teveel worden toegepast.¹⁷² Het verhaal wordt onderbroken door deze veranderingen in perspectief. Hanna wordt als het ware toegesproken: "Jij had een duidelijk verlangen in je om groot te worden, je keek naar die tijd uit, je was er niet bang voor." 'Maar ook hier geldt: de overdaad schaadt.'

Siebelink over zijn perspectiefkeuze

Bij *De overkant van de rivier* eist Siebelink 'zijn eigen rol in het verhaal', volgens Koopman.¹⁷³ De laatste twintig pagina's vormen een apart deel van het boek, een soort epiloog. Er is opnieuw een hoofdstuk één dat volgt op deel één tot en met deel vijf. Het perspectief verschuift naar de ik-persoon. Siebelink zegt dat de 'ik' in de eerste plaats voorkomt uit de 'onbedwingbare neiging om voor mezelf een rol op te eisen in mijn verhaal en van daaruit de lezer rechtstreeks toe te spreken.' Volgens hem kun je ook beweren dat Marije de pen ter hand neemt, zoals

¹⁶⁷ Gerits, J., Het gewicht van overtuigen. In: *De Morgen* van 01-06-1990.

Kossmann, A. Een mislukte streekroman. In: *PZC: provinciale Zeeuwse courant* van 24-03-1990.

¹⁶⁸ Gerits, J., Het gewicht van overtuigen. In: *De Morgen* van 01-06-1990.

¹⁶⁹ Gerits, J., Het gewicht van overtuigen. In: *De Morgen* van 01-06-1990.

¹⁷⁰ Kossmann, A. Een mislukte streekroman. In: *PZC: provinciale Zeeuwse courant* van 24-03-1990.

¹⁷¹ Rover, F. de, Rustieke impressies als op oude schilderijen: Jan Siebelinks 'De overkant van de rivier': tussen Jos van Manen-Pieters en Flaubert. . In: *Vrij Nederland* van 31-03-1990.

¹⁷² Schouten, R., Godsdienst en hitte op het platteland. In: *Trouw* van 29-03-1990.

¹⁷³ Koopman, A., Ik eis mijn eigen rol in het verhaal. In: *PZC: provinciale Zeeuwse courant* van 17-03-1990.

Multatuli¹⁷⁴ dat deed, als ze onthult wie het levensverhaal van Hanna heeft geschreven.¹⁷⁵

Ik?

Ja ik, Marije, de kleindochter van Hanna, en ik ben het die haar geschiedenis heeft verteld. Over enkele dagen verwacht ik mijn eerste kind. De babykamer is ingericht. Het rotanwiegje dat ik op zolder heb gevonden, het wiegje van Peter en Erik, is opnieuw bekleed met gebloemd roze cretonne.

Ik eet de hele dag zure appels. Ze kunnen me niet zuur genoeg zijn. De huisarts onder wiens controle ik sta vind me iets te mager. Mijn toch al steile jukbeenderen zijn nog meer gaan uitsteken. Meer dan ooit lijkt ik op Hanna.

Ik ben alleen in het grote, oude veerhuis. Ik wacht rustig af. Spiegeltje, spiegeltje aan de wand, wie is de mooiste vrouw van het land? Nou, ik zeker niet, met al die roestige zwangerschapsvlekjes op mijn wangen en rond mijn ogen.

Ik ben zo rustig. Hevige opwindning had zich van mij meester moeten maken. Geschokt zou ik moeten zijn! Zware slagen in mijn borst...Maar ik ben in een kalme stemming van kinderlijke tevredenheid.

Ik doe alsof ik geschokt ben. Ik zeg steeds maar tegen mezelf: Je bent geschokt.

Ik heb mezelf wel door. Het verstand laat gemakkelijk in het duister wat het daar verborgen wil houden.¹⁷⁶

In die laatste twintig bladzijden spreekt de auteur de lezer dus toe. Hij laat Hanna denken: ‘Ja, want ik geloof niet dat ik enig kwaad heb gedaan en heb dus geen straf verdiend. Ik geloof niet in God (ook daarin lijkt ik op Hanna - ik weet bijna zeker dat Hanna zonder God gestorven is), ik geloof wel in een immanente rechtvaardigheid.’

3.2.4 Het literaire werk in relatie tot andere literaire werken

Bij de receptie van een roman bespreken critici de relatie van het literaire werk tot andere literaire werken, die omstreeks dezelfde tijd gepubliceerd zijn. Bij

¹⁷⁴ Verwijzing naar Multatuli getuigt van een rijke verbeelding [JL].

¹⁷⁵ Koopman, A., Ik eis mijn eigen rol in het verhaal. In: *PZC: provinciale Zeeuwse courant* van 17-03-1990.

¹⁷⁶ Siebelink, J. *De overkant van de rivier*. Amsterdam 1990, p 341,342.

sommige critici rijzen vragen rond mogelijk plagiaat en anderen beschrijven de overeenkomsten in thematiek en stijl.

Pleegt Siebelink plagiaat?

Een eerste kwestie die door Aerden aan de orde gesteld wordt, is dat een tiental beelden en anekdotes voorkomen in *De overkant van de rivier* (1990) die opvallende overeenkomst vertonen met gedeeltes uit een debuut *Monkeys* van de Amerikaanse schrijfster Susan Minot (1986). Dan rijst de vraag: Pleegt Siebelink plagiaat?

Een voorbeeld: ‘Op een kasteel woonde een jonge vrouw, die de gewoonte had om ’s nachts de ommuurde tuin in te sluipen en daar op haar minnaar te wachten. Vaak ook verstopte zij zich, zodat hij haar moest zoeken. Maar op een avond kwam hij niet opdagen. En ook de nacht daarop bleef hij weg, en de nacht daarop. Hij kwam nooit meer. De vrouw werd gek, beroofde zich van het leven en tot op de dag van vandaag waart haar geest door de kasteeltuin. Ze wacht nog steeds.’ Dit verhaal is terug te vinden in de roman van Siebelink en bij Susan Minot. Als Aerden aan hem de overeenkomsten voorlegt, zegt deze dat er geen verband kan zijn. Hij leest nauwelijks Angelsaksische literatuur. (Dit spreekt Siebelink elders tegen: “En weer begin ik links en rechts te lezen: Purdy, Kundera, Green.” Purdy is een Amerikaanse schrijver en Green een Amerikaans/Franse JL).¹⁷⁷ Siebelink verdedigt zich en stelt dat het bovengenoemde verhaal ‘een bekend, bestaand verhaal is. Het is de legende van Mooi An en speelt in kasteel Biljoen in Velp’. En, zegt hij, ‘in *De overkant van de rivier* staat geen enkele zin of geen enkel woord dat niet uit mijn hart is gekomen of zou passen in het boek.’¹⁷⁸

In dezelfde recensie haalt Aerden een duidelijk geval van plagiaat aan. ‘In februari 1987 verscheen in *Hollands Maandblad* een verhaal van Jan Siebelink, onder de titel *Wijk Bellestein*.’ De Vlaamse auteur Willem M. Roggeman beschuldigt Siebelink van plagiaat, voor negentig procent komt dit verhaal namelijk overeen met de novelle *Ariane* van de Fransman J. M. H. Le Clézio. Siebelink verdedigt zich door te zeggen dat hij het als schrijfoefening vertaald had en er een inleidend

¹⁷⁷ Verbeeten, T., De schijn is tegen mij. In: *De Gelderlander* (04-03-1987).

Op de site van Jan Siebelink staat het volgende: James Purdy 1914 - 2009 (17-03-2009)

Vrijdag 13 maart overleed de Amerikaanse schrijver James Purdy. 94 jaar oud.

Jan Siebelink: 'Twee keer, begin jaren '80, heb ik hem opgezocht in zijn eenkamerflat in New York, Brooklyn. <http://www.jansiebelink.nl/>, geraadpleegd 21 juli 2010.

¹⁷⁸ Aerden, S., Jan Siebelink I. In *NRC Handelsblad* van 15-5-1992.

essay bij had willen schrijven.¹⁷⁹ Aerden beschuldigt Siebelink van plagiaat en is niet overtuigd door zijn verweer. Siebelink is evident onzorgvuldig met zijn bronvermelding.

Overeenkomsten met tijdgenoten

Recensenten signaleren verwantschap tussen romans van Siebelink en die van het 't Hart. Heumakers vergelijkt de natuurbeschrijving van 't Hart in zijn romans met die van Siebelink in *De overkant van de rivier*. 't Hart spreidt 'nog een grotere kennis van de flora ten toon. Ook de naturalistische verteltrant en de aandacht voor het calvinistische sektewezen herinnert aan zijn werk. Heeft Siebelink 't Hart geïmiteerd? Dat lijkt me weer te veel gezegd; de combinatie van flora en zwarte kousen was per slot van rekening al in zijn eerste verhaal ('Witte chrysanten') aanwezig. Maar dat Siebelink in deze nieuwe roman meer dan ooit op 't Hart is gaan lijken (alleen diens gevoel voor humor ontbreekt nog), valt moeilijk te ontkennen. De gelijkenis wordt vooral in de hand gewerkt door de afwezigheid van de zogenaamde "decadente" trekken die Siebelinks vroegere verhalen over de fijne Veluwe middenstand hun bizarre meerwaarde verleenden.¹⁸⁰

Recensent Werkman echter vindt dat Siebelink integer over religie schrijft: 'Hij laat in dit opzicht de anekdotiek van Maarten 't Hart en de grofheid van Jan Wolkers ver achter zich. Werkman vindt dat *De overkant van de rivier* een plaats verdient naast Arthur van Schendels *De waterman* en *Het veerhuis* van Ida Gerhardt.¹⁸¹

3.2.5 Latere receptie

Een recensie uit 2006, bij een herdruk van *De overkant van de rivier* na de verschijning van *Knielen op een bed violen*, beweert dat Siebelink schrijft 'met invoelingsvermogen en respect over de religieuze kant van het leven van de personages'.¹⁸² Er is sprake van waardering, geen kritiek.

Het verhaal 'Witte chrysanten' wordt dikwijls genoemd in recensies, *De overkant van een rivier* af en toe. Eén keer wordt de roman verweten dezelfde thematiek te

¹⁷⁹ Aerden, S., Jan Siebelink II. In *NRC Handelsblad* van 15-5-1992.

¹⁸⁰ Heumakers, A., Een schoonheid van voor de zondeval. In: *De Volkskrant* van 27-04-1990.

¹⁸¹ Werkman, H., Ik ga niet dood, zei Hanna. In: *Nederlands Dagblad* van 21-04-1990.

¹⁸² http://vissie.web-log.nl/vissie/2006/01/boeken_opnieuw_.html

hebben als *Knielen op een bed violen*.¹⁸³ Dit is de omgekeerde wereld, toen de roman geschreven werd, bestond *Knielen op een bed violen* helemaal nog niet.

3.2.6 Conclusie met betrekking tot de receptie van *De overkant van de rivier*

Al deze commentaren samenvattend, blijkt dat *De overkant van de rivier* tegenstrijdige reacties van critici oplevert.

Er zijn er die vinden dat de roman een mislukte streekroman is en zij hebben daar negatieve connotaties bij, maar anderen rekenen de roman tot de literatuur. Het Hollands landschap is schitterend of langdradig beschreven, Hanna beschouwt men als een sterke of saaie vrouw, het geloof van Simon Puyman stuit op onbegrip of fascineert. De romantiek in het verhaal boeit of overtuigt niet. Enkel signaleren slordigheden bij het schetsen van de geloofsovertuiging van Simon. De decadente invloeden, die vooral in de epiloog naar voren komen, bevreemden de één, anderen vinden het een vondst.

Veel critici zijn van mening dat de compositie van de roman schade lijdt door een duidelijke breuk in de gebeurtenissen als Simon Puyman overlijdt. Anderen wijzen op de eenheid door de opbouw in vijf bedrijven en de aansluiting van het einde op het begin.

De critici zijn het erover eens dat de roman minder geslaagd is wat betreft het aan de kaak stellen van overheidsbureaucratie en natuurvervuiling. De maatschappelijke geëngageerdheid, die blijkt uit acties om een ten onrechte geplaatste muur te verwijderen, krijgt te veel aandacht. De hoofdstukken daarna kenmerken zich door langdradigheid. De ‘aaneenschakeling der dingen’ zoals Hanna die ervaart, zijn te saai om iedereen te boeien.

De reacties zijn uiteenlopend, maar de recensenten bespreken Siebelinks roman in tal van kranten en de roman wordt verkozen tot het beste Nederlandse proza van 1990. Een breder publiek leert Siebelink kennen en waarderen dan tot nu toe het geval was. Enkele critici laten hem uitgebreid aan het woord in hun commentaar. Hij wil zijn interpretatie over de gebeurtenissen in de roman bekendmaken. Daarom neemt hij ook aan het einde van de roman zelf de pen ter hand, Marije is zijn spreekbuis. Siebelink wordt een bekendere en meer besproken auteur.

¹⁸³ http://vissie.web-log.nl/vissie/2006/01/boeken_opnieuw_.html

3.3 Receptie *Knielen op een bed violen*

Inhoud

De inhoud van *Knielen op een bed violen* kan ik als volgt samenvatten: Siebelink schetst het leven van Hans Sievez. Als hij trouwt en een kwekerij opzet, ziet zijn leven er idyllisch uit. Maar zijn bestaan krijgt een tragische wending. Een zachtaardige man wordt ingepalmd door ‘zwart calvinisme’. Hij verzaakt zijn werk, zijn gezin en besteedt zijn geld aan beduimelde boeken. Aan het einde van het boek overlijdt de vader. Zijn familie moet op afstand blijven en zijn geloof biedt hem weinig troost.

Enthousiaste ontvangst

De critici zijn direct lovend over dit werk. Bij de eerste recensies in januari vliegen de loftuitingen al in het rond. Enkele voorbeelden zal ik noemen. Vogel schrijft: ‘Een monument voor zijn vader wilde hij neerzetten. Nu dat is onthuld, blijkt het een ontroerend en hartverscheurend monument voor zijn moeder te zijn.’¹⁸⁴ ‘Filmisch beeld, en zie hoe ook Siebelinks woord dan meteen een vlucht neemt!’¹⁸⁵ Schut zegt: ‘Er is rancune voelbaar over wat een hecht gezin is aangedaan, zeker, maar er is ook liefde geweest. Dat inzicht, dat hemel en hel soms zo verweven zijn, heeft Siebelink prachtig verwoord.’ Van den Bergh: ‘De wanhoop van Hans Sievez en zijn vrouw worden zo haast tastbaar.’ ’t Hart: ‘Een absoluut hoogtepunt in onze literatuur.’¹⁸⁶ Pruis: ‘Als staaltje van literair kunnen, in taal, compositie, spanning en zeggingskracht vind ik *Knielen op een bed violen* absoluut de mooiste Nederlandse roman die dit jaar tot nog toe is verschenen.’¹⁸⁷ Het is duidelijk dat deze roman enthousiast ontvangen wordt. In het oog springen de jubelende koppen die boven de kritieken en interviews staan:

*Mooi portret van calvinistische vader*¹⁸⁸

*Om de Heer ten volle te dienen*¹⁸⁹

*De kwekerij is mijn paradijs; De wereld van schrijver Jan Siebelink*¹⁹⁰

¹⁸⁴ Vogel, W., Een duister verlangen naar bescherming. In: *Haarlems Dagblad* van 22-1-2005.

¹⁸⁵ Peters, Arjan, Toen God in Velp verscheen: Jan Siebelink eert zijn vader. In: *de Volkskrant* van 28-01-2005.

¹⁸⁶ ’t Hart, K., Diepgrijpende woede. In: *Leeuwarder Courant* van 18-03-2005.

¹⁸⁷ Pruis, M., Om de Heer ten volle te dienen. *De Groene Amsterdammer* van 29-07-2005.

¹⁸⁸ Schut, L., Mooi portret van calvinistische vader. In: *De Telegraaf* van 18-02-2005.

¹⁸⁹ Pruis, M., Om de Heer ten volle te dienen. *De Groene Amsterdammer* van 29-07-2005.

*Het mirakel Siebelink*¹⁹¹

*Ik wou een mooie roman schrijven*¹⁹²

*Hoe God terugkeerde in de literatuur*¹⁹³

Vijf thema's

Wat valt critici op als ze *Knielen op een bed violen*, een omvangrijke roman van 445 pagina's, lezen? Ze staan allereerst stil bij de treffende, realistische beschrijving van het leven van Hans Sievez. Vervolgens komt het middenstandsmilieu aan de orde, waarin het 'zwarte calvinisme' een grote rol speelt. Ten derde bespreken ze de relatie tussen het literaire werk en de auteur. Autobiografische gegevens staan immers aan de bron van deze vertelling. Een vierde thema betreft de bespreking van de compositie van *Knielen op een bed violen*, de keuze van het perspectief en de stijl waarin Siebelink schrijft. Ten vijfde besteden critici apart aandacht aan de manier waarop hij de lezers emotioneel weet te raken: focus op de lezer. Tot slot schetst het literaire werk in relatie tot andere literaire werken.

3.3.1 Een realistische roman

Volgens Freriks lijkt het begin van *Knielen op een bed violen* op een streekroman, de tekst bevat 'een onderhuidse lofzang op de schoonheid van de natuur'.¹⁹⁴ Maar al snel wordt de toon prozaïscher. Siebelink beschrijft de gebeurtenissen op realistische wijze. Het verhaal gaat over Hans Sievez, zijn mooie kas, vrouw en gezin. Storm beweert dat Siebelink de lezer brengt in 'het fundamentalistisch protestantse milieu in van het Nederland van grofweg gezegd het midden van de twintigste eeuw.'¹⁹⁵ De vertelling wordt nooit te opgewonden, kalm en beheerst zet hij alles voor ons neer. Siebelink 'laat in intieme beelden alles aan ons zien. Zo kan het gaan, zo ging het, zo moet het ooit gegaan zijn. Kijk maar goed en vergeet het niet.'¹⁹⁶ Siebelink heeft een 'heerlijk ontspannen' wijze van

¹⁸⁸ Freriks, K., De kwekerij is mijn paradijs; De wereld van schrijver Jan Siebelink. In: *NRC Handelsblad* van 16-09-2005.

¹⁹¹ Hoenjet, H., Het mirakel Siebelink. In: *HP/De Tijd* van 06-01-2006.

¹⁹² Oosten, K. van, Ik wou een mooie roman schrijven. *HP/De Tijd* van 22-12-06.

¹⁹³ Hoenjet, H., Hoe God terugkeerde in de literatuur. In: *HP/De Tijd* van 22-6-2007).

¹⁹⁴ Storm, A., Heeft u de Christus gezien? In: *Het Parool* van 03-02-2005.

¹⁹⁵ Storm, A., Heeft u de Christus gezien? In: *Het Parool* van 03-02-2005.

¹⁹⁶ 't Hart, K., Diepgrijpende woede. In: *Leeuwarder Courant* van 18-03-2005.

vertellen.¹⁹⁷ Hij neemt zijn lezer eenvoudigweg mee, de wereld van zijn jeugd in. Geen diepzinnigheden, geen ‘literaire’ doordenkers. Het is een vertelling die de kwaliteit heeft je aandacht meteen gevangen te houden. Gulpen vindt deze roman het voorlopige hoogtepunt in de vaderlandse calvinistische bekentenisliteratuur.¹⁹⁸ Recensenten roemen de wijze van schrijven over het geloofsleven van de vader, zijn gezin en zijn paradijselijke tuin. Siebelink zet daarmee een origineel thema op de kaart: religie.

Critici en Siebelink over religie en literatuur

Het kopje van dit hoofdstuk luidt ‘Critici en Siebelink over religie en literatuur’, omdat Siebelink zoveel aan het woord wordt gelaten dat de mening van de criticus en die van hem niet meer te scheiden is. Een aparte recenseerpraktijk ontstaat: Siebelink krijgt een platform om zijn opinie te geven.

Critici gaan met Siebelink in gesprek over religie en de plaats van religie in de literatuur. Hij pleit tegen de verplating van de literatuur, waarin metafysica geen plaats meer heeft. Hij vaart uit tegen kerkleiders die verkondigen dat God dood is en intellectuelen die religie een achterhaalde zaak vinden. Bij de besprekingen van *Knielen op een bed violen* krijgt religie alle aandacht, sommige interviews gaan er alleen maar over: ‘Maken we de herkerstening van Nederland mee?’¹⁹⁹ Siebelink verbaast er zich over dat de moderne mens niet meer nadenkt over religie maar opgaat in het leven van alledag. ‘Ik wil een wereld schilderen die niet zo plat is als een schol. Wil laten zien dat er meer is.’ Moderne theologen redeneren ‘alles weg’. Hij vindt dat Kuitert, een toonaangevend theoloog, mensen ‘in de kou laat staan’ door als kerkleider na veel studeren te besluiten dat God niet bestaat en dat er geen eeuwig leven is. ‘Zo kun je als kerkleider niet omgaan met mensen die je moet dienen.’ Intellectuelen zoals Rudy Kousbroek vinden dat je je moet schamen voor je geloof. Siebelink beschouwt dat als een teken van armoede. ‘Ik weet zeker dat er een God is. Het kan heel goed zijn dat Hij er is.’²⁰⁰

¹⁹⁷ Reus, T. de, Ontspoord geloof: Siebelink vertelt het complete verhaal. In: *CV. Koers* van 01-04-2005.

¹⁹⁸ Gulpen, H., De prijs van een populair boek; Mensen voelen zich bij hem geroepen om te getuigen. In *Het Parool* van 08-12-2005.

¹⁹⁹ Janssen, R., De stelling van Jan Siebelink: we maken de herkerstening van Nederland mee. In: *NRC Handelsblad* van 23-12-2006.

²⁰⁰ Drayer, E., Monument voor een calvinist. In: *Trouw* van 29-01-2005. Deze thematiek komt ook aan de orde in ‘En wat als ik er niet meer ben? Bidden tot een groot Geheim is altijd een monoloog’, geschreven door Peter Henk Steenhuis. In: *Trouw* van 01-03-2006 en in de recensie

Hoenjet schrijft dat religie in 2005 weer op de agenda staat; dat is een opzienbarende ontwikkeling. Bij de publicatie van *De overkant van de rivier* (1990) reageerden de critici veel negatiever.²⁰¹ Siebelink zegt dat God zelfs centraal staat in zijn boek. ‘In de jaren negentig, ja, toen werd er nog geschamperd over het geloof, het was not done en démodé. Ineens sloeg de tijdgeest om.’ En ‘Ik denk dat de aanwezigheid van een sterk groeiend, vreemd geloof onder ons [de islam JL] een aansporing is om de eigen religieuze en culturele achtergrond te herwaarderen. Of op z’n minst te gaan onderzoeken.’ Siebelink geeft als conclusie: ‘Religie heeft toch altijd de mens begeleid. En het was Baudelaire die zei: “Il n’y a rien de plus intéressant que la religion.”’²⁰²

Wat zou de reden kunnen zijn dat religie na publicatie van *Knielen op een bed violen* in 2005 een belangrijk onderwerp wordt als critici in gesprek zijn met de auteur? Siebelink zegt het volgende: ‘In het proces van de secularisatie zijn we het hiernamaals kwijtgeraakt.’ “Mijn lezers zijn blij dat ik religie serieus neem [...]. Tien jaar geleden had ik mijn boek niet kunnen schrijven. Het is ondenkbaar dat toen een boek opende met een vers van psalm 119 in de oude vertaling. Men zou hebben gezegd: “we zijn toch in het postreligieuze tijdperk?” Siebelink beweert dat mensen genoeg hebben van ‘de verplattung van de televisie’ en ‘het materialisme van alleen maar consumeren.’ Mensen willen een regering en een kerk met een sociaal gezicht. Hij spreekt over ‘een heimwee naar de tijd waarin de dingen overzichtelijk waren.’ [...] ‘Ik denk dat we de leegte niet aankunnen.’ Zelfs herkerstening van Europa wordt door hem als perspectief gezien. En geloof geeft houvast, ‘je kunt er een sterke moraal aan ontlennen’.²⁰³

Had Siebelink verwacht dat *Knielen op een bed violen*, waarin hij een zwart calvinistisch milieu afbeeldt, zo’n verkoopsucces zou worden? Deze vraag stelde een lezer van *Trouw* aan Siebelink. Dat had hij niet. Siebelink dacht een wereld te beschrijven die voorbij was. Hij is zelf ook verrast dat zijn boek door mensen, die

van Kees van Oosten: Ik wou een mooie roman schrijven. In: *HP/De Tijd* van 22-12-2006, en in ‘Het mirakel Siebelink’ geschreven door Hans Hoenjet. In: *HP/De Tijd* van 06-01-2006.

²⁰¹ Meijsing, D., Holland op z’n best: familiekroniek van Jan Siebelink. In: *Elsevier* van 21-04-1990. Recensie over *De overkant van de rivier*. ‘Naar mijn smaak legt Siebelink te veel nadruk op de geloofskwestie(...) Is er dan geen zinnig mens met andere gedachten bezig, vraag je je af.’ Ook andere recensies van *De overkant van de rivier* spreken kritisch over het zwarte geloof dat Simon Puyman aanhangt. Bijvoorbeeld Gerits, J., *De overkant van de rivier*. In: *De Morgen* van 01-06-1990.

²⁰² Hoenjet, H., Hoe God terugkeerde in de literatuur. In: *HP/De Tijd* van 22-06-2007.

²⁰³ Janssen, R., De stelling van Jan Siebelink: we maken de herkerstening van Nederland mee. In: *NRC Handelsblad* van 23-12-2006.

geen band met het christelijk geloof hebben, gelezen wordt.²⁰⁴ Ook Werkman verwachtte dat deze roman slechts een klein gedeelte van Nederland aan zou spreken, namelijk diegenen die kennis hebben van het protestantse geloof.²⁰⁵ In 2001 schreef Siebelink *De engelen van het duister*, daarin is het geloof bijna helemaal weg. Het boek eindigt met de zin “Ik zou willen bidden, maar tot wie?” Vier jaar later blijkt *Knielen op een bed violen* veel besproken te worden en een groot verkoopsucces te zijn. ‘Daaraan zie je de omslag,’ zegt Siebelink. Er is een hunkering naar het transcendente, naar religieuze mystiek.

Het gaat de auteur om geloofservaring, maar hij heeft weinig sympathie voor ‘een geloof zonder liefde en zonder genegenheid’. Hij eerbiedigt het zingen uit de Psalmen, het lezen uit de Bijbel. ‘En ik blijf af van het authentieke mysterie dat God met die man, met de hoofdfiguur, spreekt. Dat heb ik op de meest precieze wijze proberen te verwoorden. Die dingen zijn voor mij heilig.’²⁰⁶

Op de vraag van een lezer of Siebelink niet gewoon gelovig is, op een iets andere manier dan zijn vader antwoordt hij dat dat misschien wel zo is. ‘Er ligt onder dat hele boek één vraag, die niet expliciet wordt gesteld, bestaat God ja of nee. Die vraag kan ik ook niet beantwoorden. Maar ik roer hem wel aan.’ ‘Het is mooi meegenomen dat de literatuur dat durft.’²⁰⁷

Realistisch beeld van religie?

Er is veel reactie gekomen op hoe Siebelink de sektarische gelovigen of de aanhangers van het ‘zwarte calvinisme’ in beeld brengt in zijn roman. Tijdens lezingen beklemtoont hij dat allerlei beschreven voorvallen in werkelijkheid plaatsgevonden hebben. Achter in zijn roman plaatst hij verwijzingen naar bepaalde groeperingen zoals die van de paauweanen. Deze mensen herkennen zich absoluut niet in de beschreven gebeurtenissen en hebben een website geopend om de onjuistheden aan te tonen.²⁰⁸ (Zie hoofdstuk 2.3 en 2.4).

Wat zeggen de critici ervan? Bij *Knielen op een bed violen* denken sommigen dat ‘zwart’ calvinisme inderdaad zo kan zijn, anderen menen van niet. Borré zegt het volgende over het geloof van vader Sievez: ‘Wie iets wil begrijpen van religieus

²⁰⁴ Redactie, Het antwoord van Siebelink. In: *Trouw* van 13-03-2006.

²⁰⁵ Werkman, H., Jan Siebelink verstaat zich met zijn vader. In: *Nederlands Dagblad*. In: 04-02-2005.

²⁰⁶ Redactie, Het antwoord van Siebelink. In: *Trouw* van 13-03-2006.

²⁰⁷ Redactie, Het antwoord van Siebelink. In: *Trouw* van 13-03-2006.

²⁰⁸ <http://www.ds-paauwe.nl/levensbeschr-090.html>

extremisme, van welke soort en tijd dan ook, zou dit boek moeten lezen.’ ‘Dat [het optreden van de colporteurs, JL] levert hallucinante taferelen op: zij stellen de wet in huis, beroepen zich (alvast voor buitenstaanders) op absurde voorschriften, reciteren pathetische teksten, voeren ridicule rituelen op.’ ‘Altijd draagt hij die minderwaardigheid mee: dat hij niet vast genoeg gelooft en nog veel religieuze inspanningen zal moeten leveren om als gelijkwaardig lid in de gemeente te worden opgenomen.’

Maar daarnaast is Sievez ‘doordrongen van die aanhankelijkheid aan de Bijbel. Zichtbaar door citaten die de hoofdstukken voorafgaan, voelbaar in respect voor het geloof dat Siebelink uit zijn opvoeding nog altijd meedraagt’.²⁰⁹ De Reus stelt dat de geloofsbeleving die Mieras vertegenwoordigt, valt te benoemen onder de term hypercalvinisme. ‘Bepaalde noties uit de calvinistische theologie zijn dolgedraaid.’

De Reus ervaart een discrepantie tussen de beschrijving van ‘zwart calvinisme’ bij Siebelink en de werkelijke calvinistische geloofstraditie. ‘Vreemd genoeg beroepen de hypercalvinisten zich op de brede kerkelijke traditie: Johannes Calvijn, Thomas a Kempis, Bernardus Smytegelt en H. F. Kohlbrugge. Met welke verwrongen blik wordt de geloofstraditie der eeuwen door deze hypercalvinisten bekeken? Lezers van deze roman maken hier kennis met een ontspoord christendom.’²¹⁰ Sievez is ‘een man wiens geloof zo extreem is dat het pathologisch genoemd kan worden’.²¹¹ Veel anderen spreken over het vergaande fanatisme in Sievez’ geloof.²¹² Volgens De Reus krijgen lezers een verwrongen beeld van wat religie voor veel mensen betekent, als een lezer zijn beeld van gelovigen baseert op deze roman.

Realistisch beeld van het middenstandsmilieu?

Knielen op een bed violen is ‘een middenstandsroman, die zich afspeelt in de jaren dertig, veertig en vijftig van de vorige eeuw’.²¹³ Welk descriptie krijgen de lezers

²⁰⁹ Borré, J., Geloof in de achteruitgang. In: *De Morgen* van 06-07-2005.

²¹⁰ Reus, T. de, Ontspoord geloof: Siebelink vertelt het complete verhaal. In: *CV Koers* van 01-04-2005

²¹¹ Messe, L., Knielen op een bed violen. In *De Leeswolf* van 01-04-2005.

²¹² Baycili, S., Vreemdgaan met God. In: *Vrij Nederland* van 26-02-2005, , N. de, Onverzoenlijk in het geloof. In: *Noordhollands Dagblad* van 10-02-2005, Storm, A., Heeft u de Christus gezien? In: *Het Parool* van 03-02-2005, Vogel, W., Een duister verlangen naar bescherming. In: *Haarlems Dagblad* van 22-1-2005.

²¹³ Schut, L. Mooi portret van calvinistische vader. In: *De Telegraaf* van 18-02-2005.

daarvan voorgeschoteld? Allerlei jarenlange onderdrukte frustraties van zijn vader komen tot uitbarsting. Hij slaat in blinde woede de bloemist tegen de grond, en smijt er een bloemenmand, een bloempot, scherven en een rol zilverfolie achteraan. [...] ‘Elk boek dat ik nu verkoop is een substituut voor elke onverkochte plant van mijn vader.’²¹⁴ Siebelink is een ‘telg is van de kleine middenstand.’²¹⁵ “Ook dat”, zegt hij [Siebelink, JL], “behoort tot mijn schrijverschap. Kinderen van de middenstand willen altijd verder in het leven, ze willen hogerop. [...] Daarom werkte ik van vroeg tot laat samen met vader op de kwekerij. Ik dreef de handel waar hij uit overtuiging voor terugdeinsde.”²¹⁶ Schreuder noemt Siebelink de voorbeeldige zoon: ‘Maar hij is ook bang dat de kwekerij door zijn vader wordt verwaarloosd en ten onder zal gaan. Na school fietst hij naar Arnhem om bij bloemisten bestellingen te krijgen. Hij fietst terug naar Velp om de bloemen op te halen. Hij fietst heen om de bestellingen te bezorgen. Zestig à zeventig kilometer per dag. En ’s avonds studeert hij voor onderwijzer. Slapen doet hij nauwelijks. Bij vorst maakt zijn moeder hem ’s nachts elke twee uur wakker. Hij loopt de stookkelder in [...]. Hij controleert de stookkachels. Hij loopt weer naar boven. De kassen in. Ruiten controleren. Geen planten kapot. Wel planten kapot.’²¹⁷ Ondertussen is het sappelen om rond te komen. De beschrijving van het hard werken voor weinig geld en het misbruik dat anderen maken van de afhankelijke positie waarin iemand verkeert, komen bij Siebelink vlijmscherp op papier. Een lezer krijgt hier informatie voorgeschoteld, die niet vaak voorkomt in romans. In interviews stelt hij dat zijn verkochte boeken over zijn vader een soort compensatie vormen voor het geleden leed.²¹⁸ Deze beschrijvingen maken indruk, critici citeren uit de roman, respecteren wat Siebelink hen hierover vertelt.

3.3.2 Autobiografische thematiek: middenstandsmilieu en calvinistische godsdienst

In deze roman put Siebelink in hoge mate uit autobiografische ervaringen. Door te schrijven verbeeldt hij wat hij aan dromen en ervaringen heeft. Hij tracht zijn

²¹⁴ Kouters, S., Ik ben een gelukkig mens nu. In: *De Volkskrant* van 05-11-2005.

²¹⁵ Freriks, K., De kwekerij is mijn paradijs; De wereld van schrijver Jan Siebelink. In: *NRC Handelsblad* van 16-09-2005.

²¹⁶ Freriks, K., De kwekerij is mijn paradijs; De wereld van schrijver Jan Siebelink. In: *NRC Handelsblad* van 16-09-2005.

²¹⁷ Schreuder, A., Het aardse leven van Jan Siebelink: Een voorbeeldige zoon. In: *NRC Handelsblad* van 30-03-1990

²¹⁸ <http://player.omroep.nl/?afIID=6472994&start=0:15:07,12-02-2008>.

ouders te begrijpen, hun emoties te verwoorden. En in de wereld van het denkbeeldige zoekt hij troost tegen de vergankelijkheid van het leven.²¹⁹ In 2006 zegt hij dat zijn hand geleid wordt tijdens het schrijven. ‘Ik heb wel eens gedacht of gevoeld dat mijn hand geleid werd. ...het wordt je gegeven... Daarvoor moet je wel zelf het decor geschapen hebben. Je moet natuurlijk wel weten wat je wilt in het boek. ...[De personages] zij gaan hun eigen weg... Deze roman is mijn manier van kijken naar mijn jeugd, ...het terughalen van een verloren tijd.’²²⁰ Hij heeft het als een “genade” ervaren,’ beweert hij over *Knielen op een bed violen*.²²¹ Hij wilde het ongrijpbare weergeven. ‘Waarom die vader heeft gedaan wat hij deed.’ Het is niet gelukt, ‘al mijn zinnen zijn omcirkelende bewegingen om daar bij te komen.’[...] ‘We mogen het natuurlijk ook niet weten, dan zouden we weten hoe God werkt.’

Siebelink komt er rond voor uit dat hij dezelfde autobiografische belevenissen verwerkt in zijn boeken. In *Knielen op een bed violen* belicht hij de gezinssituatie vanuit het oogpunt van de vader, in *De overkant van de rivier* vanuit het perspectief van de moeder. Sommige figuren komen terug in diverse teksten, zoals de verschijning van sjofele boekverkopers. In het feit/fictie boekje *Daar gaat de zon nooit onder* (1998)²²² noteerde Siebelink precies alle plaatsen die herhalingen bevatten van situaties en gebeurtenissen. Werkman stelt dat deze herhalingen getuigen van gebrek aan stof en van een obsessie. Het lijkt zwak om jezelf als schrijver te herhalen. Maar hij vindt *Knielen op een bed violen* ‘vers en fris’²²³ overkomen, meeslepend door de gedrevenheid van de auteur. Hij signaleert een verschuiving van het observeren van de vader naar een poging tot begrijpen vanuit de vader. Daarom is dit volgens hem vermoedelijk de laatste vaderroman. Het is een integer boek en zeer leesbaar. Hij denkt dat de reden daarvan is dat hij de religieuze gevoelswereld ervan kent. Werkman vraagt zich af (in februari 2005, net na het verschijnen van de roman) of dat ook geldt voor ‘Bezige Bij-lezers’. Hij vreest dat zij ‘weinig zullen snappen van de waarachtige gedrevenheid waarmee Siebelink in liefdevol protest de geestelijke wereld van

²¹⁹ Bloem, R. en J.Siebelink, *Jan Siebelink informatie*. Amsterdam, 1985, Literair Moment

²²⁰ Redactie, Het antwoord van Siebelink. In: *Trouw* van 13-03-2006.

²²¹ Drayer, E., Monument voor een calvinist. In: *Trouw* van 29-01-2005.

²²² Siebelink, J.G., *Daar gaat de zon nooit onder : het domein van Jan Siebelink*. Amsterdam 1998.

²²³ Werkman, H., Jan Siebelink verstaat zich met zijn vader. In: *Nederlands Dagblad* (04-02-2005).

zijn vader toont'. Maar deze voorspelling komt niet uit. Deze roman blijkt een ongelofelijk succes te zijn.²²⁴

3.3.3 Stijl, compositie en perspectief

Knielen op een bed violen ontvangt veel lof van alle recensenten vanwege de compositie. Pruis noemt het een drama in vijf bedrijven dat de ondergang van een mens beschrijft.²²⁵ Ze heeft het over 'een staaltje van literair kunnen' in taal. Compositie, spanning en zeggingskracht.²²⁶ Er is een onafwendbare gang van 'normaal geloven,' [...] 'naar een geloofsbeleving die alle normaliteit van een huisgezin voorgoed bederft.' [...] 'hoe langzaam de logica onafwendbaar begint te worden en hoe langzamerhand de echtgenote en de kinderen alle normale menselijk omgang schipbreuk zien lijden. En daar niet meer aan kunnen doen en vreemd genoeg niet meer willen doen.'²²⁷ Jos Borré noemt het 'Geloof in de achteruitgang', hij vindt het een aangrijpende roman. De tragische ontwikkeling 'maakt van dit boek een controversieel en ambivalent, maar ook niet te ontwijken klein literair monument.'²²⁸ Velen roemen de prachtige natuurbeschrijving tegenover de donkere geloofsovertuiging die Sievez aanhangt. De godsdienst is zwart geschilderd, de balans is er met de kleuren van de bloemen en planten waarmee Hans de kost verdient.²²⁹ De zwarte colporteurs worden filmisch geschetst: schitterend.²³⁰

Het wisselend vertelperspectief is een goede keuze: hier en daar verheft Siebelink zijn stem om de vader te bevragen in de jij-vorm: dat geeft begrip voor de vader en heeft de schrijver goed gedaan, aldus Werkman.²³¹

Knielen op een bed violen wordt vooral geprezen. Men roemt de ingetogen stijl, die past bij de liefdevolle weergave van de vader. Deze houdt van zijn vrouw en zijn tuin, maar wordt toch door zijn geloof daarvan losgemaakt. Recensenten zijn

²²⁴ Jansen, R., De stelling van Jan Siebelink; we maken de herkerstening van Nederland mee. In *NRC Handelsblad* van 23-12-2006.

²²⁵ Pruis, M., Om de Heer ten volle te dienen. In: *De Groene Amsterdammer* van 29-07-2005. zie ook De Reus, T., Ontspoord geloof: Siebelink vertelt het complete verhaal. In: *CV. Koers* van 01-04-2005.

²²⁶ Pruis, M., Om de Heer ten volle te dienen. In: *De Groene Amsterdammer* van 29-07-2005.

²²⁷ 't Hart, K., Diepgrijpende woede. In: *Leeuwarder Courant* (18-03-2005).

²²⁸ Borré, J. Geloof in de achteruitgang. In: *De Morgen* van 06-07-2005.

²²⁹ Baycili, A., Vreemdgaan met God. In: *Vrij Nederland* van 26-02-2005.

²³⁰ Paters, A., Toen God in Velp verscheen; Jan Siebelink eerst zijn vader. In: *De Volkskrant* van 28-01-2005.

²³¹ Werkman, H., Jan Siebelink verstaat zich met zijn vader. In: *Nederlands Dagblad*. In: 04-02-2005.

lovend over zijn stijl in dit werk: ‘de roman is beeldend, aangrijpend en dwingend’.²³² Pruis noemt de roman een voortreffelijk portret van de ondergaande mens. ‘Je zit je als lezer al gauw op te vreten, alsof je naar een poppenkastvoorstelling zit te kijken.’ De blik van de schrijver is vervuld met pijn. Zijn held wordt kleiner, nietiger, magerder en verlatener totdat hij sterft. ‘Met een griezelig groot inlevingsvermogen maakt Siebelink de radicalisering van zijn hoofdpersonage voelbaar’.²³³ Omdat Hans Sievez omringd wordt door mensen die hem liefhebben, ‘laat de langzaam maar zekere terugtrekking uit de wereld je niet onberoerd’. Hans Sievez is met veel liefde en zorg in zijn tuin bezig, en ook dat laat hij los en de tuin moet worden verkocht. De tuin is een metafoor voor het verloren paradijs. De roman munt uit in compositie, taal, spanning en zeggingskracht. Ook anderen prijzen de wijze waarop dit drama is beschreven, roemen de buitengewone zorg waarmee Siebelink de plantenkwekerij in beeld brengt als ‘een overkoepelende metafoor voor het vredige werk in de tuin van God’.²³⁴ Siebelink maakt dat geloof van de vader voelbaar, dat hem onweerstaanbaar aantrekt. De vertelling roept een de geweldige spanning op.²³⁵ ‘Waar gaat dit heen? [...] De hier met elkaar strijdende krachten van godsdienst en huwelijk dwingt hij met vaste hand in de kring van het gezin en in de cirkel van de liefde’. Critici roemen ook de ingehouden wijze van schrijven, geen cynisme, geen opgewonden toon maar een kalm en rustig neerzetten. Deze houding is een heel andere dan die van Jan Wolkers en Maarten het Hart.²³⁶ Baycili merkt op dat ze nog nooit in het Nederlands een roman gelezen heeft ‘die zo zuiver en daardoor ook zo goed geschreven is’.²³⁷ De troosteloze omgeving van Hans Sievez ‘verandert onder de betoverende pen van Siebelink in een mythisch, Bijbels landschap vol gevaren’. ‘De beschrijving van de “diensten,” gehouden op een eenvoudige boerendeel, is opnieuw meesterlijk. De benauwende sfeer, de beangstigende figuur van voorganger Huib Steffen,[...] doen de lezer naar adem happen’.²³⁸ ‘Dat inzicht, dat hemel en hel soms zo verweven zijn, heeft

²³² Hoenjet H., Het mirakel Siebelink. In: *HP/De Tijd* van 06-01-2006.

²³³ Pruis, M., om de Heer ten volle te dienen. In: *De Groene Amsterdammer* van 29-07-2005.

²³⁴ Borré, J., Geloof in de achteruitgang. In: *De Morgen* van 06-07 2005.

²³⁵ Reus, T. de, Ontspoord geloof: Siebelink vertelt het complete verhaal. In: *CV Koers* van 01-04-2005.

Meese, L., Knielen op een bed violen. In: *De Leeswolf* van 01-04-2005.

²³⁶ 't Hart, Kees. Diepgrijpende woede. In: *Leeuwarder Courant* van 18-03-2005.

²³⁷ Baycili, S., Vreemdgaan met God. In: *Vrij Nederland* van 26-02-2005.

²³⁸ Bergh, T. van den, Razende religie. In: *Elsevier* van 19-02-2005.

Siebelink prachtig verwoord.²³⁹ ‘Siebelink heeft het allemaal genoteerd in een weinig spectaculaire of vernieuwende maar wel effectieve stijl. Het heeft een roman opgeleverd waarvan ik de komende tijd nog wel eens midden in de nacht zwetend zal wakker schieten. Opdat we het niet zullen vergeten’.²⁴⁰

Bij het beschrijven van de boekverkopers is de pen van Siebelink scherp, ironisch. De teleurstelling over de gang van zaken bij Hans Sievez, de man die het leven van zijn vader verbeeldde, die heeft hij ‘afgereageerd’ door de aanstichters van alles zo zwart mogelijk te schilderen. Hij schetste ze zo afstotend als hij kan. Er is ‘spotlust en afkeer’ bij de schildering van het vreemde clubje ‘onwelriekende zwarte meneren’. Siebelink schetst van hen een filmisch beeld ‘en zie hoe ook Siebelinks woord dan meteen een vlucht neemt! Een avond carnavallen zat er niet in met die sinjeuren, maar ze wijdden zich wel aan woorden van graniet, wars van wee- en weekheid. De mens werd met wellust tot worm gereduceerd’.²⁴¹ ‘Want de ondergang van de paradijselijke tuin uit zijn jeugd is een metafoor voor ieder jeugd die achteraf aan glans inboet als de puzzelstukjes uit het verleden definitief in elkaar vallen.’²⁴²

Critici uiten zich weinig kritisch

Siebelink krijgt veel respons, de critici geven weinig afkeurend commentaar. Een duidelijke illustratie daarvan was waarneembaar tijdens een interview bij Paul en Witteman. Publiek en de verslaggevers laten zich meeslepen door wat de bewonderde auteur over zichzelf vertelt. Men hangt aan zijn lippen. De auteur gedraagt zich bescheiden, innemend, ontwapenend. Wat is ondertussen zijn verhaal? Hij vertelt dat hij vroeger een collega het ziekenhuis in geslagen heeft! Siebelink was een docent die zich vooral bezig hield met lesgeven en niet met de organisatie van de school. Toen collega’s hem daar regelmatig aan herinnerden en vroegen of hij wel genoeg schriftelijke overhoringen gaf, kon hij dat slecht verdragen. Daarom ging hij de collega te lijf. Verschillende gymleraren moesten hem goed vasthouden, anders zou hij weer op de mishandelde collega afgaan. Hij werd opgesloten

²³⁹ Scht, L., Mooi portret van calvinistische vader. In: *De Telegraaf* van 18-02-2005.

²⁴⁰ Storm, A., Heeft u de Christus gezien? In: *Het Parool* van 03-02-2005.

Drayer, E. Monument voor een calvinist. In: *Trouw* van 29-01-2005.

²⁴¹ Peters, A., Toen God in Velp verscheen; Jan Siebelink eert zijn vader. In: *De Volkskrant* van 28-01-2005.

²⁴² Vogel W., Een duister verlangen naar bescherming. In: *Haarlems Dagblad* van 22-01-2005.

in een kamertje. Deze misdragingen van Siebelink hoort men aan, accepteert men welwillend en goedlachs.²⁴³

Een enkele keer is er een kritische ondertoon te bespeuren bij de recensenten, bij Hoenjet bijvoorbeeld. Hoenjet meent dat Siebelink een interviewster ‘de oren van het hoofd’ kletst. Als Siebelink vertelt over het eerdergenoemde handgemeen tussen hem en een collega docent veroorzaakt hij ‘een onbedaarlijke lachbui in de zaal. Dat het gemaltraiteerde slachtoffer van de schrijver met een rib door zijn long per ambulance moest worden afgevoerd, alla - had die onverlaat maar niet moeten zeggen dat Siebelinks hart meer naar de literatuur dan het onderwijs uitging.’

Daarna vraagt een interviewster ‘wat hij er eigenlijk van vindt dat hij op koopzondag aan het werk is in Den Haag. “Het hedonisme viert hoogtij. Ik dacht dat we met het geloof wel hadden afgerekend,” vervolgt ze stekelig.’ Siebelink vertelt dat hij eigenlijk een agnost is. En een aanhanger van de filosoof Pascal. Volgens hem kun je voor de zekerheid beter maar geloven, dan ben je verzekerd van een plaatsje in de hemel. En dan is in het verslag van Hoenjet de vraag van de interviewster beantwoord.

Hij merkt op dat bij alle gesprekken en beantwoording van vragen Jan Siebelink de toehoorders ‘overdondert’ door zijn ‘onstuimige manier van vertellen en breedsprakigheid’. Vervolgens schrijft Hoenjet dat de zaal ‘schuddebuikt’ van het lachen. Ondanks de lichte ironie in zijn recensie geeft ook hij Siebelink veel lof: ‘Zijn roman over een strenggelovig gezin werd een doorslaand succes.’²⁴⁴

Het is evident dat Siebelink over *Knielen op een bed violen* uitgebreid zelf aan het woord wordt gelaten. Siebelink krijgt een platform om zijn opinie te geven. Men stelt weinig ‘lastige’ vragen, bijvoorbeeld over hoe hij religie beschrijft. Bij *De overkant van de rivier* zijn critici veel minder onder de indruk van ditzelfde onderwerp en zijn beschrijving ervan. En het is echt verbazend dat het publiek en de interviewers lachend luisteren naar een voorval uit het leven van Siebelink, die een collega-docent mishandelt.

²⁴³ Dit gebeurde ook bij een interview van Siebelink bij Paul en Witteman, <http://player.omroep.nl/?afIID=6472994&start=0:15:07>, 12-02-2008. Tweemaal lachen ze (en het publiek) hardop als drie gymleraren Jan Siebelink ervan moeten weerhouden een collega aan te vliegen.

²⁴⁴ Hoenjet, H., Hoe God terugkeerde in de literatuur. In: *HP/De Tijd* van 22-06-2007.

3.3.4 Focus op de lezer.

Critici vinden het verhaal over Hans Sievez zo beschreven, dat het de lezer aangrijpt en overtuigt. Zij geven een enthousiaste reactie. Marja Pruis recenseert: ‘Doe het niet, doe het niet! Wil je roepen naar die schlemielige figuren,’ en ‘om de Heer ten volle te kunnen dienen, wordt hij almaar nietiger, magerder en verlatener, tot het laatste verschrikkelijke moment aan toe.[...] Met een griezelig groot inlevingsvermogen maakt Siebelink de radicalisering van zijn hoofdpersoonage voelbaar. Omdat hij hem tot het laatst aan toe omringd laat zijn door mensen die hem liefhebben, laat zijn langzaam maar zekere terugtrekking uit de wereld je niet bepaald onberoerd.’²⁴⁵ Het is een ‘hartverscheurende’ roman. ‘Wie hier niet door bewogen wordt, heeft een hart van steen.’²⁴⁶ ‘*Knielen op een bed violen* is een eerlijke, ernstige poging tot begrijpen, daar kan een mens eindeloos van genieten.’²⁴⁷ Over de bijpersonages wordt het volgende opgemerkt: ‘Het portret van deze Mieras is prachtig in z’n zijige kleverigheid.’ ‘Zijn jongste zoon Tom zoekt het in heftige provocaties. De oudste zoon Ruben wordt verscheurd tussen de twee kampen.’ ‘De wanhoop van Hans Sievez en zijn vrouw worden zo haast tastbaar.’²⁴⁸ ‘En toch zit er een optimistische toon in deze roman, de liefde tussen Hans en Margje houdt het wel uit.’²⁴⁹ Het commentaar van Wim Vogel bevat een aanmerking. ‘Wat dat betreft had het me deugd gedaan als ook Ruben wat meer en wat duidelijker een engel van het duister had durven zijn.’ Maar de lof overtreft de kritiek bij hem: De alwetende verteller probeert ‘in het hoofd en in het hart van de vader, van de bekommerde bekeerde te kruipen. Zeldzame momenten van twijfel en inzicht levert dat op. Een monument voor zijn vader wilde hij neerzetten. Nu dat is onthuld, blijkt het een ontroerend en hartverscheurend monument voor zijn moeder te zijn. Een monument dat veel bloemen verdient!’

Emotionele reacties

Siebelink trad in 2005 en 2006 bijna dagelijks op in zalen, winkels en

²⁴⁵ Pruis, M., Om de Heer ten volle te dienen. In: *De Groene Amsterdammer* van 29-07-2005.

Borré, J., Geloof in de achteruitgang. In: *De Morgen* van 06-07-2005.

²⁴⁶ 't Hart, K., Diepgrijpende woede. In: *Leeuwarder Courant* van 18-03-2005.

²⁴⁷ Baycili, S., Vreemdgaan met God. In: *Vrij Nederland* van 26-02-2005.

²⁴⁸ Van den Bergh, T., Razende religie. In: *Elsevier* van 19-02-2005.

²⁴⁹ Werkman, H., Jan Siebelink verstaat zich met zijn vader. In: *Nederlands Dagblad* van 04-02-2005.

bibliotheken. Verrassend was ook dat het boek daar zoveel emoties teweegbracht. ‘Als ik voorlees, merk ik dat er lyriek door de zaal heengaat. Mensen gaan staan en leggen statements over het boek af, vertellen wat het hun gedaan heeft.’ [...] Lezers van het dagblad *Trouw* konden vragen opsturen, en de redactie zou deze voorleggen aan Siebelink. Hij vond het opvallend dat de ‘meeste vragenstellers emotioneel zeer geraakt waren door het boek.’²⁵⁰ Siebelink reageert: ‘Dus het raakt mij van alle kanten, alle vezels.’ Aldus de redactie van het dagblad *Trouw*.

3.3.5 Het literaire werk in relatie tot andere literaire werken

Critici vergelijken het literaire werk met Siebelinks tijdgenoten Wolkers en ‘t Hart. Hij behandelt zijn protestantse achtergrond anders dan Wolkers en ‘t Hart. Er spreekt veel liefde voor zijn gelovige vader uit zijn werk en hij neemt het hem niet kwalijk dat deze door zijn geloof losraakt van werk en gezin. Hij pleit ervoor dat religie een plaats heeft in de literatuur. Marja Pruis vergelijkt Siebelink met Thomas Rosenboom. *Knielen op een bed violen* is een klassieke tragedie zoals Rosenboom ze ook graag schrijft. Kijk maar naar de wijze waarop ze ‘hun personages neerzetten als ploeteraars op onwillige grond die opgewerkt moet worden tot vruchtbaarheid en wasdom’. ‘waar Rosenboom echter sart en zuigt, en zijn held wellustig straft voor zijn ijdelheid, is de blik van Siebelink vervuld van pijn.’²⁵¹ *Knielen op een bed violen* past in het genre waarmee Maarten ‘t Hart en Jan Wolkers zich onderscheidden, zij het dat Siebelink in zijn boek nadrukkelijk geen rekening te vereffenen heeft met zijn calvinistische jeugd. Hij veroordeelt niet, maar toont overtuigend aan hoe ver mensen in hun fanatisme kunnen gaan.²⁵² Maar meer nog doet het boek denken aan *De laatste dagen* (2003) van Arjan Visser, een inmiddels allerwegen geprezen en bekroond boek,²⁵³ dat óók laat zien waartoe een ‘diep en onverzoenlijk geloof kan leiden.’²⁵⁴ Het is een absoluut hoogtepunt in onze literatuur.’²⁵⁵ *Knielen op een bed violen* behoort tot ‘de boeiendste romans’ die de laatste jaren over een calvinistische jeugd verschenen

²⁵⁰ Redactie, Het antwoord van Siebelink. In: *Trouw* van 13-03-2006.

²⁵¹ Pruis, M., Om de Heer ten volle te dienen *De Groene Amsterdammer* van 29-07-2005. Luis, J., Slaag in een stoffige omgeving. In: *NRC Handelsblad* van 04-02-2005.

²⁵² De Boer, N., Onverzoenlijk in het geloof. In: *Noordhollands Dagblad* van 10-02-2005.

²⁵³ Dit vond men in 2005, i.t.t. *Knielen op een bed violen* wordt Vissers roman niet meer genoemd in literaire kritieken. Dit citaat laat zien dat men in 2005 religie/zwart calvinisme ook in ander werk interessant vond. [J.L.]

²⁵⁴ Boer, N. de, Onverzoenlijk in het geloof. In: *Noordhollands Dagblad* van 10-02-2005.

²⁵⁵ ‘t Hart, K., Diepgrijpende woede. In: *Leeuwarder Courant* van 18-03-2005.

is.’ ‘De postume hulde die Jan Siebelink in deze roman aan zijn vader brengt, is een ultiem en aandoenlijk bewijs van de kracht van de liefde en de verbeelding.’²⁵⁶

3.3.6 Conclusie met betrekking tot de receptie van *Knielen op een bed violen*

Nadat ik deze recensies onderzocht heb, blijkt dat critici en lezers *Knielen op een bed violen* beschouwen als een aangrijpende roman. De critici hadden bij eerder werk wel afkeurend commentaar, bijvoorbeeld over het decadentisme, de stijl (de weinig overtuigende dialogen volgens Goedegebuur), en de onzorgvuldige weergave van ‘zwart calvinisme’ (De Reus). Ze hadden bij *De overkant van de rivier* moeite met de gebrekkige compositie. Bij *Knielen op een bed violen* is men vanaf het begin razend enthousiast. Zelfs eerder vertoond laakbaar gedrag van de auteur wordt welwillend ontvangen.

Wat geven de critici als redenen voor hun enthousiaste ontvangst? De realistische beschrijving van de vader die gegrepen wordt door een duister geloof, spreekt hen aan. Aan de ene kant is hij een vrolijke, lieve man en vader, aan de andere kant laat hij zich inpakken door de sjofele boekverkoopers. Zijn geloofsovertuiging leidt bij de hoofdpersoon tot vervreemding van gezin en bedrijf, tot een droevig slot. Heel lang hopen lezers dat het weer goed zal komen met de relaties in het gezin. Religie wordt een belangrijk onderwerp in recensies en mensen willen daar over horen en spreken.

Het middenstandsmilieu wordt overtuigend geportretteerd, in de harde strijd om het bestaan. Juist het dramatische in het verloop van de gebeurtenissen grijpt de lezer aan, hij hoopt op een gelukkiger lot voor de protagonist. De sterke compositie, de keuze van het perspectief, de stijl en de manier waarop Siebelink de lezers emotioneel weet te raken, dragen bij aan de kracht van het werk. Critici bespreken de plaats die hij inneemt te midden van andere auteurs zoals Wolkers en 't Hart. De thematiek (religie, zoon-vader relatie) komt overeen, maar de uitwerking is anders. In hun romans is vaak een afwijzende houding te bemerken tegenover hun jeugd in de gereformeerde wereld. Bij Siebelink is Ruben een liefhebbende zoon die worstelt met het feit dat zijn vader door zijn geloof zijn gezin en tuin verwaarloost.

²⁵⁶ Meese. L. *Knielen op een bed violen*. In: *De Leeswolf* van 01-04-2005,

En last but not least blijkt Siebelink een innemend spreker die in tal van media zijn verhaal goed kan brengen. Hij vertelt anekdotes, spreekt geruime tijd en weet de vragenstellers mee te nemen in zijn verhalen. Ze krijgen amper gelegenheid om lastige vragen te stellen. Hij is een authentiek en knap schrijver die met deze roman veel emoties oproept. Hij is een veelgevraagd spreker en zijn roman staat al enkele jaren in de belangstelling.

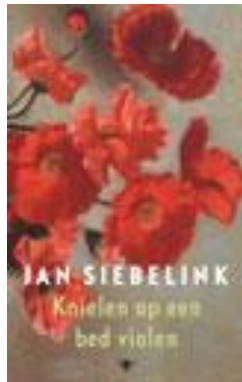
Ter illustratie daarvan enkele blijken daarvan:

‘Extra feestelijk (08-10-2009)

25 september, de dag waarop de 50ste druk van *Knielen* verscheen, werd extra feestelijk toen minister Ronald Plasterk de schrijver verraste met een hoge koninklijke onderscheiding: Ridder in de Orde van de Nederlandse Leeuw.

De 50ste druk van een roman is uniek in de Nederlandse Letteren. Er zijn nu 580.000 exemplaren verkocht.

50ste druk *Knielen op een bed violen* (18-09-2009)’

De vijftigste druk van *Knielen op een bed violen* verschijnt op 25 september. Deze feestelijke, gebonden editie is voorzien van een prachtig, nieuw omslag. NOVA wijdt die avond aandacht aan dit bijzondere feit.²⁵⁷

²⁵⁷ <http://www.jansiebelink.nl/> geraadpleegd op 23 oktober 2009

De god van Jan Siebelink

Symposium over de religieuze ervaring in de roman *Knielen op een bed violen* van Jan Siebelink. Op vrijdag 6 november om 13.30 uur in de OBA.

Jan Siebelink geeft in *Knielen op een bed violen* een indringende beschrijving van de religieuze ervaring van de hoofdpersoon Hans Sievez. Hoogleraar literaire kritiek Elsbeth Etty plaatst deze ervaring in de verhaallijn en gaat in op de literaire kwaliteiten. Cultureel antropoloog Jojada Verrips leest het verhaal als religieonderzoeker en ervaringsdeskundige. Filosoof Willem Lemmens gaat in op het mensbeeld van Jan Siebelink.

Tijdens het symposium ook de presentatie van de essaybundel *Roman & Religie, Bespiegelingen over godsdienst in 'Knielen op een bed violen'*. Jan Siebelink ontvangt het eerste exemplaar en geeft zijn reactie.

Het bovenstaande symposium zal in 2009 plaatsvinden.²⁵⁸

²⁵⁸ <http://www.wijsbegeerte.vu.nl/nl/nieuws-agenda/recent-nieuws/2009/13.asp>, geraadpleegd 24 oktober 2009

4 Conclusies

Knielen op een bed violen kent een opvallend onthaal. Wat levert de bespreking daarvan op? Is het mogelijk dat de literaire kritiek inzicht verschaft in de redenen waarom deze tekst zo'n ontvangst ten deel valt? Hoe reageert de criticus op Siebelinks werk? Zijn door de drukte rond *Knielen op een bed violen* de recensies anders van inhoud dan die van *De overkant van de rivier* en 'Witte chrysanten'? Zijn er bij de vergelijking van de teksten zaken naar voren gekomen die het verschil in ontvangst kunnen verklaren? Speelt de persoon Jan Siebelink een rol bij de grote aandacht voor zijn boek?

4.1 Genre

Allereerst kwam het genre van het literaire werk aan de orde. 'Witte chrysanten' kent duidelijk decadente invloeden. Het verhaal spreekt geen breed publiek aan. Het is gedrukt in kleine oplagen en door de jaren heen regelmatig herdrukt. Sommige critici zeggen dat Siebelink het Franse decadentisme imiteert.

De overkant van de rivier wordt gedrukt in beduidend grotere hoeveelheden dan *Nachtschade*. De roman heeft romantische en realistische kenmerken. Een belangrijk motief is dat het leven doorgaat. De gebeurtenissen verlopen traag, de eerste helft van het boek lijkt een Hollandse (mislukte) streekroman. Deze roman trekt een breder lezerspubliek, het buitenissig decadente in stijl en woordkeus dat 'Witte chrysanten' karakteriseert, is grotendeels verdwenen. Religie is belangrijk, maar wordt minder overtuigend geschetst. Critici spreken over 'geëmmer'.

Verbazend is dat na het succes van *Knielen op een bed violen* de verkopen vijf keer zo hoog zijn van *De overkant van de rivier* dan bij de eerste publicatie. Naar de redenen daarvan kan ik alleen maar raden, want critici hebben hier niets over opgemerkt. De *nrc*-internetsite noemt het werk dan een familiechroniek.²⁵⁹ Latere recensies oordelen positief over de geloofsstrijd van Puyman: 'Ook schrijft hij met invoelingsvermogen en respect over de religieuze kant van het leven van de personages.'²⁶⁰ Er is hier sprake van mildere beoordeling. Is dat naar aanleiding van het succes van *Knielen op een bed violen*?

Deze roman wordt vooral als realistisch ervaren. Critici vinden het de sobere vertelwijze zeer geslaagd. Daarnaast wordt de beschrijving van het middenstands-

²⁵⁹ <http://www.nrcboeken.nl/schrijver/siebelink-jan>, geraadpleegd 28 april 2009.

²⁶⁰ http://vissie.web-log.nl/vissie/2006/01/boeken_opnieuw_.html

milieu bij de drie teksten als authentiek en aansprekend gezien, uitgebreid komt het ‘zwarte calvinisme’ aan de orde.

Als het over het genre gaat, dan worden na verloop van tientallen jaren de critici steeds positiever over ‘Witte chrysanten’. Toch blijft de verkoop gering. De Hollandse streekroman *De overkant van de rivier* wordt serieus en kritisch besproken, er worden belangrijke minpunten genoemd. Critici zijn euforisch over het aangrijpende drama geschetst in *Knielen op een bed violen*. Het verschil in de bespreking door de critici ondersteunt de discrepantie in de verkoopcijfers.

4.2 Autobiografische elementen

Het tweede onderwerp dat critici bespreken, behandelt het literaire werk in relatie tot de auteur. Voor de drie werken geldt dat autobiografische motieven een rol spelen. De critici behandelen deze motieven in hun recensies. Als ze een gesprek hebben met Jan Siebelink, dan gaat hij daar uitgebreid op in. Hij nodigt hen dikwijls uit op plaatsen die een rol spelen in zijn werk. Bij de eerste tekst, ‘Witte chrysanten’ gebeurde dat nog niet zoveel, want hij was nog nauwelijks bekend.

Na de verschijning van de tweede tekst komen de plaatsen waar het verhaal zich afspeelt steeds meer voor het voetlicht. In 1992 stelt De Moor zelfs een boek samen met de titel *Dit is de plek, De betekenis van plaats en emotie in het werk van schrijvers en schilders*. Daarin staat een essay van Siebelink met de titel *Ik wil mijn gebied onvergankelijk maken*.²⁶¹

Bij *Knielen op een bed violen* spreekt hij herhaaldelijk in de media over zijn leven als opgroeiende jongen in een middenstandsgezin. Regelmatig speelt een dergelijk interview zich af op de plaatsen waar de gebeurtenissen plaatsgevonden hebben. Hij treedt ook op in zaaltjes en boekwinkels. Op deze bijeenkomsten stellen aanwezigen vragen over autobiografische kwesties. Deze elementen intrigeren lezers, roepen vragen bij hen op. Siebelink beantwoordt deze uitvoerig, hij spreekt liefdevol over zijn vader, dat neemt zijn publiek voor hem in. Tijdens die gesprekken blijkt dat de roman mensen emotioneert. En dat is het verschil met de andere twee teksten, die ook over zijn ouders gaan, maar de lezers minder raken.

²⁶¹ Moor, W. de, *De betekenis van plaats en emotie in het werk van schrijvers en schilders*. Nijmegen, 1992.

Autobiografische elementen dragen dus bij aan de enthousiaste bespreking van deze roman door critici, vooral bij *Knielen op een bed violen*.

4.3 Stijl, compositie en perspectief

Critici zijn positief over het eerste en laatste werk. Het eerste werk wordt na een aantal decennia gezien als een afgerond geheel dat alle motieven al bevat waarover Siebelink zal schrijven. *De overkant van de rivier* interpreteren critici als minder geslaagd. De vader wordt door boekverkopers overtuigd tot het aanhangen van een apart geloof, de moeder vecht tegen machtigen boven haar die de wet naar hun hand zetten. Dit laatste komt te uitgebreid naar voren, volgens critici. Het verwerken van twee thema's, religie en geëngageerd strijden tegen machtsmisbruik in één roman, komt de compositie niet ten goede. Het sterven van Simon geeft een breuk in de verhaallijn van de roman. Recensenten hebben daar kritiek op.

Over de compositie van *Knielen op een bed violen* zijn recensenten uiterst lovend. Ze vinden de roman een eenheid met een duidelijke hoofdlijn: het leven van Hans Sievez. Het is een drama in vijf bedrijven: de hoofdpersoon gaat ten onder. De lezers raken emotioneel betrokken en hopen dat de ondergang niet onafwendbaar zal zijn. De spanning blijft tot het einde behouden. Een plantenkweker heeft een moeizaam bestaan, zijn bedrijf overleeft niet. De liefde van de vrouw voor haar man en de schildering van de paradijselijke tuin doet de lezer hopen, dat de vader uit de greep komt van de religieuze sekte. De vader wordt liefdevol geschetst en Siebelink laat overtuigend zien, hoe hij overgaat naar het 'zwartste calvinisme'. Het vinden van zekerheid in het geloof blijkt voor de hoofdpersoon een worsteling in te houden, die niet gelukkig eindigt. De eerlijke vertelling over de existentiële strijd om het bestaan en om het geloofsbehoud is een geschiedenis die het verdient om gelezen te worden. De keuze van het perspectief ondersteunt het meeleven met de protagonist. De stijl is sober, en dat maakt het verhaal krachtiger. Grote woorden zouden afleiden van het zuivere verhaal. Critici hebben deze roman een literair monument genoemd.

Critici prijzen het eerste verhaal en de laatste roman. Toch is 'Witte chrysanten' minder succesvol dan *Knielen op een bed violen*. De compositie, stijl en de keuze van het perspectief bij *Knielen op een bed violen* maken de roman sterk. Vooral

het dramakarakter blijkt een emotionerende factor te zijn waar de critici hun bewondering over uitspreken.

4.4 Focus op de lezer.

Kan een lezer zich inleven in de teksten van Siebelink, wordt hij er wijzer door? Het eerste werk, 'Witte chrysanten' spreekt critici wel aan, en wordt in beperkte kring gelezen. Het tweede werk vindt een breder publiek, het streekromanachtige kan lezers bekoren. Het derde werk is een ongehoord succes, lettend op de verkoopcijfers van de roman en de uitnodigingen die Siebelink vervolgens krijgt. Avond aan avond trekt hij erop uit, hij krijgt een auto met chauffeur van zijn uitgever, komt in alle media. Hij weet lezers en luisteraars te boeien.

Het verband dat Siebelink legt met de paauweanen heeft heel veel pennen in beweging gebracht. Zij zijn boos om het beeld dat hij van hun religie en ds. Paauwe schetst. Daarom verweren ze zich, en ze gaan in discussie met hem. Op een site zetten ze aperte onjuistheden op een rijtje. Er barsten discussies los op internetfora over zijn schildering van de gelovigen. Hij heeft ook de nodige verwarring opgeroepen; professor Van Lieburg schrijft een studie om feiten en fictie te onderscheiden.

Siebelink weet mensen te raken en ophef doet de verkoop goed. Veel rumoer trekt de aandacht. Ik acht het mogelijk dat de auteur deze commotie welkom is. De bronvermelding met de biografie van dominee Paauwe maakt dat er heftiger gereageerd wordt dan bij *De overkant van de rivier*.

Niet alleen gelovigen bespreken zijn roman, in alle bladen en kranten is religie een onderwerp van bespreking. Religie is tijdens de publicatie in 2005 onderwerp van gesprek geworden in de media. Dat gesprek ontstond dan tien, twintig jaar eerder niet. In NRC klinkt het: 'De stelling van Jan Siebelink: we maken de herkerstening van Nederland mee.'²⁶² In gesprekken met critici pleit Siebelink tegen de verplating van de samenleving, van de literatuur. En zij laten hem daarover praten. Ze geven hem alle ruimte, zijn nauwelijks kritisch. Een reden is dat Siebelink in zijn werk uiterst liefdevol portret van zijn vader, die strenggelovige, schetst. In dit verhaal is er begrip voor de hoofdpersoon, zijn

²⁶² Janssen, R., De stelling van Jan Siebelink: we maken de herkerstening van Nederland mee. In: *NRC Handelsblad* (23-12-06)

vrouw en kinderen houden veel van hem en hij ook van hen. Dat lezers meeleven met de hoofdpersonages van de roman is duidelijk. Toch loopt het niet goed af met de vader Hans Sievez. Is het dan te verklaren dat religie op veel interesse kan rekenen tijdens de gesprekken met Siebelink en in de recensies? Dat geloof brengt immers weinig geluk teweeg? Nee, maar het is een feit dat religie in 2005 als onderwerp op belangstelling kan rekenen en dat dit een bevorderende factor vormt voor de verkoop van *Knielen op een bed violen*.

Vervolgens valt te constateren dat Siebelinks optreden veel sympathie oproept. Men laat hem praten, hij is een onderhoudend causeur. Kritiekloos accepteert het publiek dat hij vertelt over een handgemeen met een docent, hij veroorzaakt een lachbui in de zaal. In recensies stond ook dat hij mensen het ziekenhuis insloeg, en dat men dat genoeglijk aanhoort. Het is te zien bij de talkshow van Pauw & Witteman dat men daarom lacht. Dat vind ik opvallend. Hij ontwapent, ontkent de feiten niet, vertelt zijn kant van het verhaal, voorzien van enkele aardige details en lijkt zich wat te schamen. Zijn gedrag wordt begrijpelijk. En het publiek hoort het enthousiast aan.

De media geven de auteur veel ruimte: radio, tv-optredens, kranten, winkels, bibliotheken maken het contact tussen auteur en lezer gemakkelijk. Het grote succes van Siebelinks werk en de enorme vraag naar optredens zou niet mogelijk zijn zonder de media. Vergeleken met de andere twee teksten is er in deze tijd immers veel meer spektakel mogelijk rond literatuur en auteurs dan twintig, dertig jaar geleden. Er zijn literaire prijzen (die veel meer tv-aandacht krijgen), tv-optredens, signeersessies, internetfora, talkshows, boekhandels met schrijvers-ontmoetingen enzovoort.

Bekende recensenten schrijven beschouwingen over *Knielen op een bed violen: En had de liefde niet*.²⁶³ Ook zij vragen zich af hoe het te verklaren is dat een boek zoveel succes heeft, dat zich ‘op de verst mogelijke afstand van populaire en modieuze thema’s houdt, en dat een vergeten aspect van de Nederlandse maatschappij behandelt, namelijk haar religieuze orthodoxie?’ Mogelijk was het enthousiasme van andere critici aanstekelijk, men reageert er immers op. Al dit rumoer bevordert de bekendheid van de roman de verkoop.

²⁶³ Etty, Elsbeth e.a., *En had de liefde niet, Beschouwingen over Knielen op een bed violen*. Zwolle 2006.

Ik las in 2009 op de site van *NRC* over *Knielen op een bed violen* dat ‘dit boek in wezen een herhalingsoefening van eerder werk was’.²⁶⁴ In 2005 en 2006 kwam deze kritische opmerking nauwelijks naar voren. De critici hebben toch vooral emotioneel gereageerd op de roman, ze vonden het een literair monument en gaven Siebelink een podium voor het uitdragen van zijn ideeën. Zo hebben zij een bijdrage geleverd aan het indrukwekkend onthaal van *Knielen op een bed violen*.

4.5 De vergelijking met andere auteurs.

Siebelink liet zich inspireren door de Franse decadentie. In zijn eerste werk is dat duidelijk merkbaar, in zijn laatste het minst. Deze wordt een Hollandse realistische roman genoemd en meer gewaardeerd. Vergelijking met 't Hart en Wolkers kan wat betreft de thematiek, religie en de vader-zoon verhouding. Siebelink gaat er anders mee om dan zij, zet zich niet af, naar spant zich voor hen in. Hij schrijft over een middenstandsgezin en over religie, dat is origineel en wordt gewaardeerd.

4.6 Conclusie

Receptieonderzoek biedt inzicht in de teksten, in de sterke en zwakke kanten. *Aan de overkant van de rivier* en *Knielen op een bed violen* hebben veel overeenkomsten in de gebeurtenissen die beschreven worden, maar vergelijking toont verschillen aan die van invloed zijn op de receptie van deze werken. Critici zijn lovend over de realistische beschrijving van het middenstandsmilieu bij *Knielen op een bed violen*, verweven met autobiografische elementen, dat levert een authentieke roman op. Het laat zien dat *Knielen op een bed violen* een roman is die lezers meeneemt in de dramatiek van een mensenleven.

Critici noemen de kracht van de tekst zelf als aantrekkelijk kenmerk van deze roman. Compositie, een sobere stijl en het vertellerstandpunt maken deze roman succesvoller. De lezer voelt zich emotioneel meer betrokken bij de roman. Daarnaast is religie in 2005/2006 een onderwerp waar mensen over willen spreken. Dit tot verbazing van critici en auteur. *Knielen op een bed violen* roept discussie op. Rumoer rond de pauweanen geeft nog meer media-aandacht. De roman kwam op het juiste moment uit, toen religie een populair onderwerp was of

²⁶⁴ <http://www.nrcboeken.nl/schrijver/siebelink-jan>, geraadpleegd 28 april 2009.

werd in de media. Dit resulteerde in veel belangstelling voor auteur en boek, enthousiasme ontstaat: een hype is geboren.

Siebelinks relatie met de lezer is een bijzondere. Hij treedt veel in contact met zijn lezers. De auteur weet goed om te gaan met de media. Vervolgens is Siebelink een innemend causeur. Hij mag tijdens interviews met critici heel veel vertellen, zijn ideeën ontvouwen. Kritische vragen worden vooral bij *Knielen op een bed violen* niet gesteld of deze worden onschadelijk gemaakt. De beschikbare tijd is namelijk snel gevuld door de uitgebreide antwoorden van Siebelink.

Bestudering van de recensies laat zien dat critici Siebelink veel aan het woord laten. De beschrijving van het geloof van de vader is hier en daar ongeloofwaardig. Bij *De overkant van de rivier* hadden recensenten daar oog voor. Ze vermelden dat Siebelink bij de beschrijving van religie inhoudelijk de plank mislaat, het taalgebruik lijkt erop, maar is onnauwkeurig. Bij *Knielen op een bed violen* wordt daar nauwelijks over nagedacht. Hij krijgt gelegenheid zijn interpretatie te geven. Critici accepteren wat Siebelink hen voorschotelt. Of misschien vinden ze geloofwaardigheid niet meer zo belangrijk. Dit is ook een tijd waarin iedereen mag beweren wat hij/zij wil.

Siebelink vertelt telkens hetzelfde verhaal. Bijna geen recensent stootte zich aan het feit dat Siebelink voor de zoveelste keer eenzelfde geschiedenis vertelde in *Knielen op een bed violen*. Ik heb wel gelezen dat een criticus zich eraan stootte dat *Aan de overkant van de rivier* dezelfde stof bevatte (bij herdruk in 2006) als *Knielen op een bed violen*: ‘De verrassing is er natuurlijk een beetje af als je *Knielen op een bed violen* al hebt gelezen. Heel veel ingrediënten zitten in beide boeken.’²⁶⁵ Feitelijk is deze voorstelling van zaken de omgekeerde wereld. In 2009 wordt de opmerking wel gemaakt bij een herdruk van *Knielen op een bed violen*. Waarom dan in 2005-2008 niet? Receptieonderzoek laat zien dat critici in verschillende tijden anders om kunnen gaan met onderwerpen die de literatuur aansnijdt.

De bestudering van de receptie van ‘Witte chrysanten’, *Aan de overkant van de rivier* en *Knielen op een bed violen* laat zien dat juist de laatste roman een kunstig geschreven drama is, dat zich afspeelt in een middenstandsmilieu. Het is beter en indringender geschreven dan de twee andere teksten. Daarnaast weet Siebelink

²⁶⁵ http://vissie.web-log.nl/vissie/2006/01/boeken_opnieuw_.html

zich overtuigend en innemend te presenteren in de media. Ook hebben critici zich mee laten voeren door het gezamenlijk enthousiasme. Het onderzoek naar het onthaal van de drie teksten geeft nadere invulling aan de redenen waarom *Knielen op een bed violen* zo geestdriftig ontvangen is.

4.7 Verder onderzoek

Er resteren nog vragen, die uitnodigen tot voortgaande studie.

Het blijft intrigerend waarom religie in 2005 zo in de belangstelling stond. Siebelink sprak zelfs over mogelijke herkerstening. Dergelijke uitspraken kom ik bij hem niet meer tegen, voor zover ik dat weet. Als ik naar het volgende werk van Siebelink kijk, *Suezkade*, dan spreekt hij minder over het belang van religie. Hij heeft veel meer interesse in Franse literatuur.

Een ander interessant aspect is de receptie bij leerlingen uit de bovenbouw van de havo en het vwo, waar ik werkzaam ben. Sommige leerlingen vertellen mij dat ze de roman achter elkaar uitlezen: ze willen weten hoe het afloopt. Verschillende leerlingen vinden het een onprettig verhaal. De reacties zijn nogal uitgesproken: ze vinden het een boeiende tekst of een trieste geschiedenis. De roman wordt wel veel gelezen, is bijvoorbeeld opgenomen in de *Lijstersserie* van Noordhoff Uitgevers²⁶⁶. ‘Lijsters zijn leesboeken die je kunt lezen voor je leeslijst of voor je leerdoel of als je lekker voor jezelf wilt lezen.’²⁶⁷ Elk schooljaar zijn er nieuwe boeken in het Nederlands, Engels, Duits en Frans. *Knielen op een bed violen* staat op de lijst voor leerlingen van 16 jaar en ouder 2010/2011.

²⁶⁶

http://www.lijsters.nl/wps/portal/!ut/p/c1/04_SB8K8xLLM9MSSzPy8xBz9CP0os3gDA2NPTzcDd3dnA29DRzPPIBMjAwgAykdihyht6GsLkydAdgJDHrzc5FpMFcZItmOTN8SQxw4ccehHdh82eSOE-X4e-bmp-gW5oREGmZ5ZJo6KigCXTIuC/dl2/d1/L2dJQSEvUUt3QS9ZQnB3LzZfMDAzSUIGMEdHQzBLMUE2SVI0MjAwMDAwMDA!/?WCM_GLOBAL_CONTEXT=/wps/wcm/connect/nuthuiscontent/thuis/boeken/lijsters/lijsters/grote+lijsters/01+grote+lijsters+alle+boeken

²⁶⁷ <http://www.lijsters.nl/wps/portal/thuis/boeken/lijsters>

Literatuurlijst

- Aerden, Stijn, Jan Siebelink 1. In: *NRC Handelsblad* (15-5-1992).
N.N. Dagblad Tubantia (15-02-1997).
- Bakker, Jan-Hendrik. *Haagsche Courant* (07-05-1993).
- Baltus, Eugenie, "Huysmans rides again" De echte of vermeende invloed van Husymans op Siebelink. In: *Bzlletin* 160 (november 1988), p. 11-17.
- Baycili, S., Vreemdgaan met God. In: *Vrij Nederland* (26-02-2005).
- Beek, T. van, Punt achter sigarenverhalen. In: *Drentse courant* (17-11-1995).
- Bergh, Thomas van den, Razende religie. In: *Elsevier* (19-02-2005).
- Bloem, Rein, Schrijver Jan Siebelink kan geen plagiaat worden verweten. In: *De Volkskrant* (19-03-1987).
- Bloem, Rein, *Jan Siebelink. Daar gaat de zon nooit onder. Het domein van Jan Siebelink*. Amsterdam 1998.
- Bloem, Rein, Uit den boze. In: *Bzlletin* 160 (november 1988), p. 32-37.
- Boef, August Hans den, Ambitieuze maar geslaagde roman van Siebelink: een streekroman onder stroom. In: *Leidsch Dagblad* (12-04-1990).
- Boef, August Hans den, Het onbehagen van de social climber. In: *Ons Erfdeel* 42 (maart 1999).
- Boer, N. de, Onverzoenlijk in het geloof. In: *Noordhollands Dagblad* (10-02-2005).
- Boonstra, H.T., Van waardeoordeel tot literatuuropvatting. In: *De Gids* 147, 4, 1979.
- Borré, J., Geloof in de achteruitgang. In: *De Morgen* (06-07-2005).
- Borst, Renee de, *Haarlems Dagblad* (04-11-2000).
- Brand, Anton, Het wezen van de ambitie. In: *Bzlletin* 160 (november 1988), p. 27-31.
- Brinke, Johan ten, Een god hard als steen. In: *Reveil* (november 2005).
- Brokken, Jan, Schrijvers in de worggreep van Calvijn. In: *HP/Haagse Post* (11-07-1981).
- Carstens, Daan, Een literair monument. Knielen op een bed violen van Jan Siebelink. In: *Ons erfdeel* 48 (juni 2005) nummer 3, p.443-445.
- Camps, Hugo, Er moet iets gebeurd zijn onder de appelboom. In: *Elsevier* (12-07-2003).
- Depondt, P., Ik ben bezig de kwekerij van mijn vader af te pellen: Jan Siebelink en het voortdurende ehec. In: *HN-Magazine/Hervormd Nederland* (29-03-1986).
- Diepstraten, Johan en Sjoerd Kuyper, Het nieuwe proza. Interviews met jonge Nederlandse schrijvers. Amsterdam 1978, p. 34-52.
- Diepstraten, Johan en Kuyper, Sjoerd, De Heer zei tot Henoeh: "Gij zult de dood niet zien": ik heb altijd gehoopt dat mij ook zoiets zou treffen. In: *De Nieuwe Linie* (27-04-1977).
- Diepstraten, Johan en Sjoerd Kuyper, Het nieuwe proza. Interviews met jonge Nederlandse schrijvers. Amsterdam 1978, p. 34-52.
- Dijl, Frank van, Mijn vitaalste roman. In: *Algemeen Dagblad* (22-03-1990).
- D., G., Siebelink van plagiaat beschuldigt: verhaal overgenomen van Le Clézio. In: *De Standaard* (13-03-1987).
- Drayer, Elma, Monument voor een calvinist. In: *Trouw* (29-01-2005).
- Dresselhuis, Cisca, Ondanks mijn verliefdheden blijf ik monogaam. In: *Opzij* (01-01-2007).

Dros, L.J. en Sjoer, N.J.P. *Als een eenzame mus op het dak, Jan Pieter Paauwe (1872-1956) zijn leven, zijn werk, en volgelingen*. Kampen, 1994.

Freriks, Kester, De kwekerij is mijn paradijs; De wereld van schrijver Jan Siebelink. In: *NRC Handelsblad* (16-09-2005).

Gaarlandt, J. G., Tussen klooster en bordeel. In: *Vrij Nederland* (03-01-1976).

Galen, Jan Jansen, A la recherche du terrain perdu. Lokatie in het werk van Jan Siebelink.
In: *Bzllletin* 160 (november 1988), p. 6-10.

Galema, Joost, Schrijven voorbij het graf. In: *De Krant op Zondag* (08-05-1991).

Goedegebuure, Jaap, 'De schaduw van Huysmans.' In: *Tirade* 21 (maart 1977), p.179-190.

Goedegebuure, Jaap, Gesignaleerd. In: *Tirade* 23 (januari 1979) aflevering 242, p. 57-64.

Goedegebuure, J. Siebelinks stramien. In: *HP* (14-03-1987).

Gerits, Joris, Het gewicht van overtuigen. In: *De Morgen* (01-06-1990).

Gier, Jaap de, Nachtschade Jan Siebelink. In: *Lexicon van literaire werken* 57 (februari 2003).

Gulpen, Hans De prijs van een populair boek; Mensen voelen zich bij hem geroepen te getuigen. *Het Parool* (08-02-2005).

't Hart, K., Diepgrijpende woede. In: *Leeuwarder Courant* (18-03-2005).

Heumakers, Arnold, Een schoonheid van voor de zondeval. In: *De Volkskrant* (27-04-1990).

Hoenjet, Hans, Het mirakel Siebelink. In: *HP/De Tijd* (06-01-2006).

Hoenjet, Hans, Hoe God terugkeerde in de literatuur. In: *HP/De Tijd* (22-6-2007).

Huysman, P., Jan Siebelink beschuldigd van literair plagiaat. In: *Utrechts Nieuwsblad* (03-03-1987).

Janssen, Roel, De stelling van Jan Siebelink: we maken de herkerstening van Nederland mee. In: *NRC Handelsblad* (23-12-06).

Jellema, Cornelius Onno, Post scriptum Een brief aan Jan Siebelink. In: *Bzllletin* 160 (november 1988), p. 38-40.

Kamphuis, B., Geven jullie hun maar te eten!' Over het rapport geloven in het publieke domein. (Wetenschappelijke Raad voor het Regeerbeleid) In: *De reformatie* nummer 18 jaargang 82 (10-02-2007).

Koopman, Ares, Ik eis mijn eigen rol in het verhaal. In: *PZC: provinciale Zeeuwse courant*. (17-3-1990).

Koning, M de. De overkant van de rivier: meesterlijke roman van Jan Siebelink. In: *Brabants Nieuwsblad* (13-04-1990).

Kossmann, Albert, Een mislukte streekroman. In: *PZC: Provinciale Zeeuwse courant* (24-03-1990).

Kouters, Steffie, Ik ben een gelukkig mens nu. *de Volkskrant* (05-11-2005).

Kuypers, Jeroen, *Aan de overkant van de rivier*: Siebelink omvat hele oeuvre in streekroman die er geen is. In: *Het Binnenhof* (09-03-1990).

Luis, Janet, Slaag in een stoffige omgeving. In: *NRC Handelsblad* (04-02-2005).

Maasland, Jan, Knielen op een bed violen. In: *Wapenveld* (juni 2005).

Meese. Laurent, Knielen op een bed violen. In: *De Leeswolf* (01-04-2005).

Meijsing, Doeschka, Holland op z'n best: familiekroniek van Jan Siebelink. In: *Elsevier* (21-04-1990).

Moor, Wam de, De overkant van de rivier. In: *Lexicon van literaire werken* 5. 6 november 2002.

Moor, Wam de, *De betekenis van plaats en emotie in het werk van schrijvers en schilders*. Nijmegen, 1992.

Moor, Wam de, Bij Siebelink verstomt kritiek. 'Klassieke' roman rijk aan beeld en drama. *De Tijd* (06-06-1980).

Nuis, A., Decadentie in de provincie, over: 'Een lust voor het oog' en 'Nachtschade'. *HP* (30-04-1977).

N.N. Naïef, maar het was bedoeld als experiment: schrijver Jan Siebelink over plagiaat-beschuldiging. In: *Haarlems Dagblad* (06-03-1987).

Oosten, Kees van, Ik wou een mooie roman schrijven. In: *HP/De Tijd* (22-12-06).

Peters, Arjan, Toen God in Velp verscheen: Jan Siebelink eert zijn vader. In: *de Volkskrant* (28-01-2005).

Pruis, Marja, De jongetjesroman rukt op. Over feminisering en taaie misverstanden. In: *De Groene Amsterdammer* (08-03-2006).

Pruis, Marja, Om de Heer ten volle te dienen. *De Groene Amsterdammer* (29-07-2005).

Redactie Het antwoord van Jan Siebelink *Trouw* (13-03-06).

Reinders, P. M., De stem van het bloed. In: *NRC Handelsblad* (23-03-1990).

Reus, T. de, Ontspoord geloof: Siebelink vertelt het complete verhaal. In: *CV Koers* (01-04-2005).

Roggeman, Willem M., Plagiaat van Jan Siebelink is aan geen twijfel onderhevig. In: *de Volkskrant* (28-03-1987).

Rover, Frans de, Rustieke impressies als op oude schilderijen: Jan Siebelinks *De overkant van de rivier* tussen Jos van Manen-Pieters en Flaubert. In: *Vrij Nederland* (31-03-1990).

Schouten, Rob, Godsdienst en hitte op het platteland. In: *Trouw* (29-03-1990).

Schouten, Jan Siebelink. In: *Kritisch literair lexicon* van augustus 1990, p 3.

Schreuder, A., Het aardse leven van Jan Siebelink: Een voorbeeldige zoon. In: *NRC Handelsblad* (30-03-1990).

Schut, Lies, Mooi portret van calvinistische vader. In: *De Telegraaf* (18-02-2005).

Siebelink, Jan Geurt, De afrekening, In: *God en literatuur*. W.A.M. de Moor. (1997), p. 51- 59. Ook in: *Tubantia* (15 -02-1997).

Speet, Fleur, Geen compilatie van recensies. In: *Financieele Dagblad* (25-11-06).

Steenhuis, Peter Henk, En wat als ik er niet meer ben? Bidden tot een groot geheim is altijd een monoloog. *Trouw* (01-03-2006).

Storm, A., Heeft u de Christus gezien? In: *Het Parool* (03-02-2005).

Tromp, Hans-Maarten, De depressie van Jan Siebelink: "Net als in de tijd van Huysmans leven wij in een soort vacuüm". In: *De Tijd* (09-12-1977).

Ven, Colet van der, De hemel is een bibliotheek, Interview. In: *Trouw* (31-08-2005).

Verbeeten, Ton, De schijn is tegen mij. In: *De Gelderlander* (04-03-1987).

Visser, A., Korte verhalen in soorten. In: *Leeuwarder courant* (10-02-1976).

Vogel, Wim, Jan Siebelink, nog steeds emotioneel jongen van achttien. In: *Tubantia* (23-03-1983).

Vogel, Wim, Een duister verlangen naar bescherming. In: *Haarlems Dagblad* (22-1-2005).

Werkman, Hans, Ik ga niet dood, zei Hanna. In: *Nederlands Dagblad* (21-04-1990).

Werkman, Hans, Jan Siebelink verstaat zich met zijn vader. In: *Nederlands Dagblad* (04-02-2005).

Zuiderent, Ad, Het verval, onderkoeld en geëmotioneerd. In: *Trouw* (26-04-1976).
Zwier, Gerrit Jan, Het klaaghuis van den veerman. In: *Leeuwarder Courant* (06-04-1990).

Literatuur

Bloem, Rein, *Jan Siebelink informatie*. Amsterdam 1985. Serie Literair Moment.

Bloem, Rein, *Jan Siebelink. Daar gaat de zon nooit onder. Het domein van Jan Siebelink*. Amsterdam 1998.

Etty, Elsbeth e.a., *En had de liefde niet, Beschouwingen over Knielen op een bed violen*. Zwolle 2006.

Moor, Wam de, *Dit is de plek De betekenis van plaats en emotie in het werk van schrijvers en schilders*. Zutphen 1992.

Siebelink, J.G., *Nachtschade*. Amsterdam 1975.

Siebelink, J. *De overkant van de rivier*. Amsterdam 1990.

Siebelink, Jan, *Knielen op een bed violen*. Amsterdam 2005.

Discussiefora geraadpleegd op 9 juli 2007 en op 17 oktober 2008

<http://www.gereformeerdgezind.nl/forum/viewtopic.php?t=33&highlight>

<http://www.gereformeerdgezind.nl/forum/viewtopic.php?t=33> 2005

<http://www.gereformeerdgezind.nl/forum/viewtopic.php?p=8555&sid=a71b1d61b35cd6fe4e1beh73b105c626>

<http://www.gereformeerdgezind.nl/forum/viewtopic.php?t=747&postdays=0&postorder=asc&start=30>

<http://www.gereformeerdgezind.nl/forum/viewtopic.php?t=747&postdays=0&postorder=asc&start=120>

<http://www.gereformeerdgezind.nl/forum/viewtopic.php?p=8424#8424>

<http://www.gereformeerdgezind.nl/forum/viewtopic.php?t=747> 2005 enkele 2007

<http://www.gereformeerdgezind.nl/forum/viewtopic.php?t=747&postdays=0&postorder=asc&start=120>

<http://www.reforum.nl/forum/viewtopic.php?f=6&t=4042>

Internetsites

http://www.berenddeboer.net/personal/knielen_op_een_bed_violen.html

http://www.bol.com/nl/p/boeken/knielen-op-een-bed-violen/1001004002131414/index.html#product_judgement

<http://www.brambakker.com/result-rcnss.asp?id=9>

Bakker, Bram, *Het fenomeen Jan Siebelink ofwel de religie als hype* Weergave van een interview.

http://www.dbnl.org/tekst/bork001lett01_01/bork001lett01_01_0019.htm#r114

http://www.dbnl.org/tekst/kuyp007nieu01_01/kuyp007nieu01_01_0016.htm

<http://www.vandale.nl/vandale/opzoeken/woordenboek/?zoekwoord=streekroman>

http://www.dbnl.org/tekst/kuyp007nieu01_01/index.htm

<http://www.dereformatie.nl/>

<http://www.ds-paauwe.nl/levensbeschr-090.html>

http://www.groene.nl/2006/Literatuur_2/nbsp%3BOver_feminisering_en_taaie_misverstanden

<http://www.ikonrtv.nl/kerknieuws/nieuws.asp?oId=9630&lStrAction=archief>
reacties op 'Siebelink twijfelt over verfilming *'Knielen op bed violen'* uit de Barneveldse krant (09-10-2006).

http://www.jansiebelink.nl/knielen_pers.php#artikel2, geraadpleegd 17 november 2008. Verwijst naar Gulpen, Hans, In: *Het Parool* (08-12-'05)

http://www.dbnl.org/tekst/kloe003viel01_01/kloe003viel01_01_0001.htm

Kloek J.J. Vielen de juffrouwen van 'erzelve? of: Is receptiegeschiedenis mogelijk? 2004 dbnl

http://www.komookgroep.nl/index.php?option=com_content&task=view&id=26&Itemid=53

<http://www.lijsters.nl/wps/portal/thuis/boeken/lijsters>

Wisse, Bram, Vreemde discussie met Siebelink., Edese auteur op forumavond, refojongeren

Barneveldse Krant (17-10-2006).

www.nd.nl/htm/bijlage/boeken05/artikelen/050913f.htm - 7k Geraadpleegd 09-07-2007

Rozema, Hilbrand, *Jan Siebelink moet nóg bijkomen van de reacties op Knielen op een bed violen.* (13-09-2005)

<http://www.nrcboeken.nl/schrijver/siebelink-jan>

http://www.pinkbullets.nl/2007/09/bookclub/de_overkant_van_de_rivier_www.ru.nl/aspx/download.aspx?File=/contents/pages/11712/180506diesrede2006vedderhelemaal.pdf

Vedder Ben, *Hoe godsdienst te begrijpen* Rede ter gelegenheid van de 83^e Dies Natalis van de Radboud Universiteit Nijmegen (18-04-2006).

<http://s2.ned.univie.ac.at/> Informatie voor de neerlandistiek van de Nederlandistiek in Wenen. Adres vanaf februari 2009: www.ned.univie.ac.at

<http://www.xs4all.nl/~sjanse/schrijfsels.htm> pagina 4/7

<http://vergadering.nu/boeksiebelinkjan-pawsondavid.htm>

http://vissie.web-log.nl/vissie/2006/01/boeken_opnieuw_.html

